

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЮРЧЕНКО ВАДИМ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.95.008.2:343.102

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПСИХОЛОГІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРОКУРОРОМ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

08 - Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В.В. Юрченко**

Науковий консультант: доктор юридичних наук, доцент **Кошинець Віктор Васильович**

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Юрченко В.В. Психологія процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (08 - Право). Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2022.

Дисертація є першим у вітчизняній науці юридичної психології спеціальним комплексним дослідженням психології суб'єктів органів правопорядку України, процесуального нагляду прокурора під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у формі процесуального керівництва.

Автор в ході дослідження пропонує власне визначення поняття процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

В межах проведеного дослідження здійснено аналіз процедурних складових прокурорської діяльності, визначено та виокремлено особливості участі прокурора щодо розслідування кримінальних правопорушень.

Досліджено психологію проведення слідчих (розшукових) дій, взаємодію процесуального керівника з учасниками кримінального провадження на усіх стадіях досудового розслідування, а також до його початку та внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань у формі слідства та дізнання.

У межах проведеного дослідження наводяться особливості учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування щодо встановлення психологічного контакту прокурором та застосування спеціальних психологічних знань, які досліджено через призму процедурних складових прокурорської діяльності. Розкрито процедурні складові прокурорської діяльності через призму процесуального керівництва.

В межах проведеного дослідження здійснюється періодизація стадій проведення допиту учасників кримінального провадження.

Наголошено, що у разі вчинення правопорушення проти життя та здоров'я особи, власності, порушення громадського порядку (вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування, крадіжки, грабежу, розбій, порушення правил безпеки дорожнього руху, хуліганство) потерпілий є центральною фігурою як досудового розслідування, так і судового розгляду в подальшому.

В ході дослідження встановлено, що чинні законодавчі акти України повною мірою не відображають реальні можливості участі спеціаліста-психолога під час досудового розслідування. Зазначено, що вирішення даної проблеми полягає в обов'язковості залучення спеціаліста-психолога у конкретних категоріях кримінальних правопорушень, зокрема проти життя та здоров'я, громадського порядку, безпеки руху та експлуатації транспортного засобу, та відносно чи за участю неповнолітніх осіб.

Зауважено, щодо значення використання методу спостереження при проведенні досудового розслідування та процесуальних дій за участю підозрюваного полягає також у тому, що його застосування надає можливість процесуальному керівнику контролювати поведінку підозрюваного, підтримувати правильний режим спілкування, сприяє можливістю обранню та варіюванню відповідних тактичних прийомів, їх систем. Метод спостереження надає можливість діагностувати та певним чином прогнозувати подальшу позицію підозрюваного, розпізнати чи приховує він певну інформацію, чи не перекручує її, що має значення для проведення досудового розслідування.

Практично доведено, що реалізація психологічних особливостей взаємодії прокурора та підозрюваного яскраво виражається в ході ініціювання та укладення угод про визнання винуватості.

Для зацікавлення підозрюваного щодо визнання винуватості та укладення угоди про визнання винуватості та співпраці для забезпечення

швидкого досудового розслідування, викриття більшої кількості кримінальних правопорушень та наявності суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень прокурору необхідно володіти спеціальними психологічними знаннями в тих взаємовідносинах, які склалися між підозрюваними та між іншими учасниками кримінального провадження та налагодити психологічну взаємодію з останніми.

Проведено ґрунтовний аналіз участі прокурора в судовому засіданні під час досудового розслідування, як в суді першої, так і апеляційної інстанції.

Обґрунтовано положення та доведено необхідність самостійного ініціювання та проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій прокурорами – процесуальними керівниками у кримінальних провадженнях.

Автор наводить пропозиції, рекомендації, доповнення та зміни до чинного кримінального процесуального законодавства України для удосконалення процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Також, в ході проведення дослідження проведення опитування діючих працівників прокуратури на предмет використання ними спеціальних психологічних знань під час проведення досудового розслідування.

Внесено пропозиції щодо вдосконалення наукової доктрини щодо участі в ході допиту неповнолітніх та малолітніх осіб за участю педагогів або психологів.

Результати дисертаційного дослідження становлять науково-теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані у науково-дослідній сфері, у правотворчій та правозастосовній діяльності, у навчальному процесі.

Ключові слова: прокурор, нагляд, психологія взаємодія, слідчі (розшукові) дії, процесуальне керівництво, слідчий, слідчий суддя, спеціальні психологічні знання.

SUMMARY

Yurchenko V. Psychology of procedural guidance of the prosecutor during the pre-trial investigation. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialization 081 – Law (08 – Law). National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2022.

The first in the domestic science of legal psychology dissertation, that is special complex research of psychology of law subjects enforcement agencies of Ukraine, procedural supervision of the prosecutor during pre-trial investigation of criminal offenses in the form of procedural guidance.

In the course of the study the author offers his own definition of the concept of procedural guidance of pre-trial investigation.

Within the framework of the conducted research, the analysis of procedural components of prosecutorial activity is carried out, the peculiarities of the prosecutor's participation in the investigation of criminal offenses are determined and singled out.

The psychology of investigative (search) actions, interaction of the procedural manager with participants of criminal proceedings at all stages of pre-trial investigation, as well as before its beginning and entering information about the commission of a criminal offense in the Unified Register of pre-trial investigations in the form of investigation and inquiry were researched.

Within the framework of the conducted research the study presents the features of the participants in criminal proceedings at the stage of pre-trial investigation to establish psychological contact with the prosecutor and the use of special psychological knowledge, which was investigated through the prism of procedural components of prosecutorial activity. Procedural components of prosecutorial activity through the prism of procedural guidance are revealed.

Within the framework of the conducted research the periodization of stages of participants interrogation of criminal proceedings is carried out.

It is emphasized that in case of committing an offense against life and health of a person, property, violation of public order (murder, infliction of bodily harm,

rape, theft, robbery, robbery, violation of traffic safety rules, hooliganism) the victim is a central figure as a pre-trial investigation and litigation in the future.

In the course of the research it was established that the current legislative acts of Ukraine do not fully reflect the real possibilities of participation of a specialist - psychologist in the pre-trial investigation. It is noted that the solution to this problem is the need to involve a specialist - psychologist in specific categories of criminal offenses, including against life and health, public order, traffic safety and vehicle operation, and in relation to or with the participation of minors.

It is noted that the importance of using the observation method in pre-trial investigation and procedural actions involving the suspect is also that its use allows the procedural manager to control the suspect's behavior, maintain proper communication, facilitates the choice and variation of appropriate tactics, their systems. The method of observation provides an opportunity to diagnose and in some way predict the further position of the suspect, to identify whether he hides certain information or does not distort it, which is important for a pre-trial investigation.

It is practically proved that the realization of the psychological features of the interaction between the prosecutor and the suspect is clearly expressed in the initiation and conclusion of plea agreements.

In order for the suspect to plead guilty and enter into a plea agreement and cooperate to ensure a speedy pre-trial investigation, expose more criminal offenses and have a public interest in preventing, detecting or terminating more criminal offenses, the prosecutor must have special knowledge. formed between the suspects and between other participants in the criminal proceedings and to establish psychological interaction with him.

A thorough analysis of the prosecutor's participation in the court session during the pre-trial investigation, both in the court of first and appellate instance, was conducted. The provisions are substantiated and the necessity of independent initiation and conduct of public and covert investigative (investigative) search actions by prosecutors - procedural managers in criminal proceedings is proved.

The author provides proposals, recommendations, additions and changes to the current criminal procedure legislation of Ukraine to improve the procedural guidance of pre-trial investigation.

Also, in the course of conducting a survey of current prosecutors on the use of their special psychological knowledge during the pre-trial investigation.

Suggestions have been made to improve the scientific doctrine of participation in the interrogation of minors and juveniles with the participation of teachers or psychologists.

The results of the dissertation research are of scientific - theoretical and practical interest and can be used in research - research, lawmaking and law enforcement activities, in the educational process.

Key words: prosecutor, supervision, psychology of interaction, investigative (investigative) actions, procedural guidance, investigator, investigating judge, special psychological knowledge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Юрченко В.В. Прокурор як керівник розслідування кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. Вип. 1. С. 118–124.
2. Юрченко В.В. Психологічні основи допиту свідка під час досудового розслідування. *Європейські перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 139–147.
3. Юрченко В.В. Психологические особенности взаимодействия прокурора с потерпевшим во время досудебного расследования уголовных преступлений в Украине. *Legea si viata*. 2020. IANUARIE. С. 114–118.
4. Юрченко В.В. Психологічні особливості ініціювання та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час проведення досудового розслідування в Україні. *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* 2020. № 27. VOL. 2. С. 49–53.
5. Юрченко В.В. Використання прокурором спеціальних психологічних знань під час взаємодії з підозрюваним. *Юридичний вісник*

Національного університету «Одеська юридична академія». 2020. Вип. 5. С. 195–202.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Юрченко В.В. Психологічний зміст діяльності прокурора. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України*: матеріали науково-практичного круглого столу (м. Київ, 25 квіт. 2019 р.). Київ, 2019. С. 120–123.

7. Юрченко В.В. Правові основи діяльності процесуального керівника під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернівці, 31 трав. 2019 р.). Чернівці, 2019. С. 247–250.

8. Юрченко В.В. Наявність психологічних ознак примусу у виклику до прокурора та його наслідків. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень*: II науково-практична конференція (м. Дніпро, 28–29 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 47–50.

9. Юрченко В.В. Психологія проведення огляду місця події під час досудового розслідування. *Реформування та розвиток гуманітарних та природничих наук*: II науково-практична конференція (м. Полтава, 22–23 трав. 2020 р.). Полтава, 2020. С. 79–82.

10. Юрченко В.В. Слідчий експеримент: тактика та психологія його проведення прокурором. *Проблеми розвитку науки в контексті трансформацій суспільства*, II науково-практична конференція, (28–29 серп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 81–85.

11. Юрченко В.В. Застосування знань психології в ході допиту неповнолітнього підозрюваного прокурором. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасності держави*: міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 20 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 243–245.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА.....	18
1.1. Процесуальні особливості та психологічний зміст діяльності прокурора.....	18
1.2. Психологічна структура процедурних складових прокурорської діяльності.....	29
1.3. Правові основи діяльності процесуального керівника під час досудового розслідування.....	44
Висновки до Розділу 1.....	56
РОЗДІЛ 2. ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	58
2.1. Психологічні основи призначення та проведення слідчих (розшукових) дій.....	58
2.2. Психологічні особливості взаємодії процесуального керівника з учасниками кримінального провадження.....	93
Висновки до Розділу 2.....	131
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ.....	136
3.1. Психологічний зміст заходів забезпечення кримінального провадження та їх застосування.....	136
3.2. Психологічні та правові проблеми участі процесуального керівника у судовому засіданні.....	163
Висновки до Розділу 3.....	181
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	202
ДОДАТКИ.....	218

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, стратегія розвитку органів прокуратури на 2021–2023 роки, затвердженої наказом Генерального прокурора 16 жовтня 2020 року, а також сучасні зміни та реформування кримінальної юстиції та органів правопорядку сприяють змінам у діяльності останніх, зокрема органів прокуратури як однієї з найважливіших інститутів захисту законних прав та інтересів громадян.

Реформування органів прокуратури України відзначається прийняттям Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року і набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України. Водночас зазначені зміни в законодавстві, проблемі належного використання та застосування спеціальних психологічних знань у прокурорській діяльності в Україні не приділено належної науково-теоретичної та практичної уваги.

Аналізом діяльності органів Національної поліції, Збройних сил України, Служби безпеки України та в інших державних органах, а також спеціалізованої літератури, звітів діяльності органів правопорядку сучасні досягнення психологічної науки використовуються постійно. Що стосується діяльності органів прокуратури, зокрема в контексті конституційних функцій процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтриманням публічного обвинувачення в суді спеціальні психологічні знання застосовуються рідко, майже виключно в контексті призначення психіатричних експертиз.

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Так, суб'єктивний фактор, який зумовлює належне

процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях потребує ретельної психологічної роботи. Крім того, професійна діяльність прокурорів – процесуальних керівників, забезпечується постійною взаємодією з іншими учасниками кримінального провадження як у внутрішньому контурі управління, зокрема відповідних органів прокуратури, так і в зовнішньому контурі – учасниками кримінального провадження (свідками, потерпілими, підозрюваними, суддями, захисниками, працівниками органів правопорядку тощо).

Саме тому доцільним є обґрунтування нагальної потреби системного аналізу та вивчення психологічних основ проведення слідчих (розшукових) дій, взаємодії між учасниками кримінального судочинства, використання спеціальних психологічних знань в судовому засіданні. Указані положення підтверджено результатами опитування прокурорів, які здійснюють процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, згідно з яким близько 70 відсотків зазначили, що у своїй практичній діяльності є нагальна потреба у застосуванні спеціальних психологічних знань.

Велика кількість наукових робіт з юриспруденції, юридичної психології, криміналістики (Г. Бондар, В. Ковальов, Ю. Аленіна, С. Альперта, О. Бандурки, Є. Блажівського, Л. Грицаєнка, О. Капліної, П. Каркача, Є. Коваленка, В. Маляренка, І. Марочкіна, В. Сухоноса, О. Татарова, Л. Удалової та інші) підкреслює вагомість застосування психологічних знань при здійсненні прокурорської діяльності.

Враховуючи викладене, актуальність даного дисертаційного дослідження обумовлена відсутністю теоретичних узагальнень та розробок з питань нормативного регулювання, недоліків останнього, організації та психологічних основ та рекомендацій використання спеціальних психологічних знань у ході організації та процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до стратегії реформування

судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, стратегії розвитку органів прокуратури на 2021–2023 роки, затвердженої наказом Генерального прокурора 16 жовтня 2020 року. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 30 жовтня 2018 року (протокол № 17).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності застосування спеціальних психологічних знань в ході здійснення процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування, формулюванні пропозицій щодо необхідності у самостійному проведенні прокурором слідчих (розшукових) дій, обґрунтуванні внесенню змін до кримінального процесуального законодавства. Реалізація поставленої мети потребує вирішення таких *завдань*:

- вивчити процесуальні особливості та психологічний зміст діяльності прокурора;
- визначити психологічну структуру процедурних складових прокурорської діяльності;
- проаналізувати правові основи діяльності процесуального керівника під час досудового розслідування;
- окреслити психологічні основи призначення та проведення слідчих (розшукових) дій;
- вивчити психологічні особливості взаємодії процесуального керівника з учасниками кримінального провадження;
- здійснити аналіз психологічного змісту заходів забезпечення кримінального провадження та їх застосування;
- визначити психологічні та правові проблеми участі процесуального керівника у судовому засіданні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі здійснення досудового розслідування та процесуального керівництва ним.

Предметом дослідження є організаційно-правові та психологічні засади діяльності прокурора – процесуального керівника під час досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність загально-наукових та спеціальних методів і прийомів проведення дослідження. Забезпечення теоретичної частини проведеного дослідження втілювалось за допомогою загальнонаукової методології. Зокрема, вивчення, на засадах формально-логічного підходу, аналіз законодавства, галузевих документів і спеціалізованої наукової літератури з дисертаційної проблематики, дало нагоду визначити нормативно-правове підґрунтя і стан дослідження психологічного змісту функціонально-процедурних складових діяльності прокурора (підрозділ 1.1), конкретизувати правові основи діяльності процесуального керівника (підрозділ 1.3). Метод системно-функціонального аналізу дозволив окреслити структуру процедурних складових прокурорської діяльності (підрозділ 1.2) та вагомі характеристики основ проведення слідчих дій та взаємодії учасників кримінального провадження під час їх проведення (підрозділи 2.1. та 2.2). Ряд соціально-психологічних методів: анкетування, опитування, спостереження, аналізу результатів діяльності достовірно підтвердили обґрунтованість рекомендацій стосовно самостійного проведення прокурором слідчих дій, використанню спеціальних психологічних знань (підрозділи 3.1 та 3.2).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення українських та іноземних нормативно-правових документів, особистого досвіду практичного застосування психологічних знань в ході проведення досудового розслідування, результати опитування працівників прокуратури різних регіонів України щодо використання та необхідності застосування ними спеціальних психологічних знань, змін до діючого кримінального процесуального законодавства. Зокрема, в ході дослідження було опитано 42 прокурори, які диференційовані за віковими, гендерними, професійними характеристиками, за ознакою регіону діяльності:

- віком до від 25 до 35 років – 38 % з кількості опитаних; 35 – 45 років – 43 %; більше 45 років – 19 %. Стаж роботи до від 3 до 6 років – 28 %, від 6 до 12 років – 46%, більше 12 років – 26 % опитаних.

За гендерними особливостями, вибірка розподілилась таким чином: прокурорів жіночої статі – 35 % опитаних, чоловічої статі – 65% осіб.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні монографічних досліджень, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо психології процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- запропоновано організаційно-тактичні засади щодо самостійного проведення прокурором (процесуальним керівником) слідчих (розшукових) дій в ході проведення досудового розслідування;

- зазначено в обов'язковості залучення спеціаліста-психолога у конкретних категоріях кримінальних правопорушень, зокрема проти життя та здоров'я, громадського порядку, безпеки руху та експлуатації транспортного засобу, та відносно чи за участю неповнолітніх чи малолітніх осіб;

- запропоновано виключення з переліку заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених ст. 131 КПК України виклику у зв'язку з відсутністю психологічної ознаки примусу;

- сформовано диференційовану систему тактичних комбінацій, які доцільно використовувати під час взаємодії з учасниками кримінального провадження;

- наголошено на необхідності у внесенні норми в кримінальний процесуальний кодекс «Процесуальні рішення слідчого, прокурора та дізнавача»;

- теоретично доведене, що без психологічного контакту та використання спеціальних психологічних знань неможливо обійтись у жодній слідчій дії, що пов'язана зі спілкуванням;

- зазначено, що процесуальному керівнику необхідно самостійно допитувати потерпілого одразу після вчинення кримінального правопорушення, а у подальшому повторно вже за участю спеціаліста-психолога з метою оцінки останнім психологічного стану потерпілого, правдивості його показів та позиції. Одночасно після повторного допиту слід знову ж таки за участю психолога провести слідчий експеримент;

- доведено, що саме прокурору, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідування необхідно у подальшому самостійно підтримувати публічне обвинувачення в суді, встановлювати психологічний контакт з потерпілим та підозрюваним, свідками на стадії досудового розслідування;

удосконалено:

- використання спеціальних психологічних знань процесуальними керівниками в ході проведення досудового розслідування, зокрема під час проведення слідчих (розшукових) дій, ініціювання застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжних заходів;

- виявлення комплексу заходів, які сприятимуть налагодженню психологічного контакту між учасниками кримінального провадження;

- наукове розуміння психологічних особливостей учасників кримінального провадження, їхню взаємодію з прокурором, психологічні основи участі процесуальних керівників у судових засіданнях, встановлення психологічного контакту із учасниками судового розгляду в ході розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- наукові положення про розуміння психології процесуального керівника під час взаємодії з потерпілим та підозрюваним

- розширення уявлень про психологію проведення слідчих (розшукових) дій в Україні щодо досудового розслідування злочинів та кримінальних проступків;

- розроблення рекомендацій прокурорам щодо необхідності залучення спеціаліста-психолога під час проведення відповідних слідчих дій;

дістало подальший розвиток:

- наукові положення про розуміння психології процесуального керівника під час взаємодії з потерпілим та підозрюваним;

- підходи щодо визначення протидії, яка чиниться учасниками кримінального провадження в ході проведення слідства та дізнання органами правопорядку України;

- наукові підходи щодо налагодження психологічного контакту з особами, які залучаються до проведення досудового розслідування;

- підходи до організаційно-тактичних засад здійснення взаємодії прокурора з підозрюваним та його захисником.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що визначені та аргументовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації впроваджені та мають перспективи використання в:

- *практичній діяльності* – при організації та проведенні процесуального керівництва досудовим розслідуванням в органах прокуратури (акт Немирівської окружної прокуратури Вінницької області від 25 вересня 2021 року), органах Національної поліції (акт Дарницького управління поліції ГУНП у м. Києві від 19 жовтня 2021 року);

- *освітньому процесі* – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять зі здобувачами вищої освіти з навчальної дисципліни «Юридична психологія» (акт Національної академії внутрішніх справ від 20 вересня 2021 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист, розроблені автором самостійно.

Публікації. Основні результати наукового дослідження опубліковано в 11 наукових публікаціях за темою дисертації, серед яких 3 наукові статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 2 статті – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 6 наукових праць – у збірниках наукових доповідей оприлюднених на науково-практичних конференціях, семінарі та круглому столі.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, основної частини (вступ, три розділи, які логічно об'єднані у сім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 247 сторінок, з яких основний текст – 191 сторінка. Список використаних джерел складається з 164 найменувань і займає 16 сторінок. Додатки викладено на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Процесуальні особливості та психологічний зміст діяльності прокурора.

Юристи – це одна з найбільш давніх професій, яка у своїй еволюції пройшла багато етапів: від юристів-понтифіків, блискучих ораторів класичного Риму і до виразників соціальної справедливості. «*Constare non potest ius, nisi sit aliquis iuris peritus, per quem possit cottidie in melius produci*» («Право не може існувати інакше, як за наявності осіб, які знають право і за допомогою яких воно могло б щодня просуватися до досконалості») – зазначив у свій час авторитетний римський юрист Помпоній [152, с. 6].

Юридична діяльність є різновидом трудової, яка в свою чергу, розподіляється за відповідними напрямками (правотворча, правоохоронна, правозастосувальна, правозахисна тощо) та за суб'єктами її реалізації (оперативно-розшукова, слідча, прокурорська, адвокатська, нотаріальна, суддівська тощо).

Діяльність органів прокуратури спрямована на утвердження верховенства закону, зміцнення правого порядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань на встановлені Конституцією України незалежність держави, суспільний і державний лад, політичну та економічну систему, права національних груп і територіальних утворень, гарантовані Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічні, політичні, особисті права і свободи людини та громадянина [64].

При проведенні психологічного аналізу діяльності прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням не можна обмежитися тільки з'ясуванням сукупності видів його діяльності.

Психологічна структура діяльності включає у собі не лише певні її види, але також сукупність елементів, функцій, дій, навичок, необхідних і реалізованих у кожному з них.

Таким чином, будь-який вид діяльності є складною структурою, що виявляється через вивчення її елементів, здійснюваних дій, умов, методів досягнення цілей.

Діяльність прокурора характеризується сполученням індивідуальних рис, які зумовлені єдиним правовим статусом останнього та ознак колективної праці органів прокуратури, що утворюють єдину систему, яка в передбаченому законом порядку здійснює встановлені Конституцією України функції.

Відповідно до статті 1 Конституції України остання є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [64].

Згідно з положеннями ст. 131-1 основного Закону в Україні діє прокуратура, яка здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді, організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими та розшуковими діями органів правопорядку, представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [64].

Указані конституційні функції відображають ознаки соціально-правової спрямованості та характер діяльності прокуратури в Україні.

Функції можна розрізняти як види діяльності, зокрема вони здійснюються виключно прокурорами за посадами, вичерпний перелік яких визначений ст. 15 Закону України «Про прокуратуру». Крім того, делегування функцій прокуратури, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається [114].

У сучасній Україні вимоги, які висуваються суспільством до діяльності органів прокуратури постійно оновлюються та зростають. Прокурори належать до представників влади, зокрема законодавець відніс їх

до судової гілки влади, посадових осіб, які наділені відповідними повноваженнями щодо захисту інтересів держави, суспільства і громадян (розділ 8 Конституції України) [64].

І. Бевзюк наголошує, що потреби правової держави передбачають не тільки виконання законів як актів, що виходить безпосередньо від вищих органів державної влади, а й дотримання законності взагалі, розуміючи під цим внутрішньо погоджену систему нормативно-правового регулювання і відповідну цій системі поведінку суб'єкта правових відносин. Тому політико-правове регулювання прокурорської діяльності отримує свій вираз не лише в інституціональному її оформленні в законі, але й у цілях, завданнях і пріоритетах органів прокуратури, сформульованих у межах предмета їхнього відання і компетенції. Завдячуючи цьому, прокурорська діяльність набуває ознак самостійного, специфічного виду державної діяльності, яка спрямована на забезпечення виконання й додержання закону та його верховенства в усіх сферах життєдіяльності суспільства і здійснюється від імені держави, репрезентує й захищає особистісні та публічні інтереси [9, с. 11].

Необхідно підкреслити, що прокурорська діяльність перебуває на межі психології та права.

Визначення професійної діяльності прокурора полягає у виявленні її психологічних особливостей, науковому обґрунтуванні комплексу професійно важливих психологічних якостей конкретної особистості. З особливими психологічними ознаками прокурорської діяльності мають співзалежати особистісні морально – психологічні якості прокурора, тому важливим є їх встановлення і конкретизація, а також з'ясування ступеня їх значущості та пріоритетності для ефективної діяльності прокурорів.

Однією з характерних ознак діяльності прокурора є публічність та постійним високим рівнем контролю з боку суспільства та громадян.

Як слушно зазначає С. Максименко, цілі людської діяльності виникли й розвивались історично, у процесі праці. Вони породжуються суспільним

життям, умовами, в яких живе людина, і залежать від виконуваних людиною ролей, суспільних доручень, від її розвитку та індивідуальних особливостей [84, с. 85].

Відповідно до наукових поглядів С. Максименка, мотив становить собою внутрішню рушійну силу, що спонукає людину до діяльності. Мотиви діяльності та поведінки людини генетично пов'язані з її органічними та культурними потребами. Потреби породжують інтереси, тобто спрямованість особистості на певні об'єкти з метою пізнати їх, оволодіти ними [84, с. 87].

Незалежно від ступеня усвідомлення мотивів діяльності, останній є вирішальним у досягненні поставленої мети під час здійснення прокурорами своїх функцій.

Зазначене вище дає підстави зробити висновок, що цілі та мотиви діяльності прокурора з виконання функцій визначаються суспільними умовами життя та суспільними відносинами. Між цілями та мотивами прокурорської діяльності існує певний зв'язок. З одного боку, мета, цілі та мотиви спонукають його до діяльності, установлюють її зміст і способи виконання, а з іншого – вони й формуються у процесі здійснення діяльності, під впливом умов, за яких вона відбувається.

Щодо психологічних особливостей професійної діяльності прокурора, то вона характеризується схильністю до впливу широкого спектра стресових факторів, які негативно впливають на зазначених осіб. Основні з них:

1) необхідність ухвалення процесуального рішення у кримінальному провадженні чи іншого рішення, при цьому прокурор піддається психологічному тиску, перш ніж буде винесено всебічно, неупереджене, вірне, виважене та об'єктивне рішення по кожному провадженню;

2) значні фізичні та психічні навантаження через велику кількість кримінальних проваджень (станом на 2019-2021 роки в середньому від 250 до 500 кримінальних проваджень, які перебувають у провадженні одного процесуального керівника місцевої (окружної) прокуратури), виконанню

інших, передбачених Законом функцій, що вимагає великої інтелектуальної та психологічної напруги;

3) аритмічність та стресовість роботи прокурора – процесуального керівника.

До психологічних характеристик прокурорської діяльності відносять також детальну, чітко виражену правову регламентацію, тактичний простір, наявність управлінських та владних повноважень, дефіцит часу, комунікабельність, різноманіття та різноплановість завдань, присутність негативних емоцій.

Правова регламентація означає чітке регулювання діяльності, відповідно до норми закону, а отже, обов'язковість виконання. З позицій психологічної напруженості саме ця особливість процесуальної діяльності прокурорів відрізняє її від інших видів людської діяльності, де виконання певних категорій робіт визначається загальними настановами. Правова регламентація певним чином обмежує волю, установлюючи прокурорську діяльність згідно нормами закону.

Утім свобода в обранні засобів і методів діяльності прокурорів, їхньої організації здійснюється у межах вимог закону, підпорядкована його принципам і не може поширюватися далі оперування вже сформульованими в законі вимогами та порядком діяльності [63, с. 107].

Обмежена кількість часу у своїх передумовах охоплює три чинники, які мають різну структуру. Перший з них це кількість і характер злочинів та кримінальних проступків, які практично не піддаються заздалегідь встановлюваному обліку.

Однак позитивні властивості дефіциту, визначені термінами, позначеними в кримінально – процесуальному законодавстві, нерідко зводяться нанівець значними перевантаженнями в роботі процесуальних керівників.

Третім чинником виступають особистісні якості прокурорів, що належать до самоорганізації їхньої діяльності, обумовленої багатьма

моментами, наприклад, досвідом роботи, професійною підготовкою, станом здоров'я тощо [63, с. 111].

Однією з психологічних характеристик діяльності прокурорів є наявність негативних емоцій. Негативні емоції в прокурорській діяльності обумовлені її об'єктом, а саме тим, що їх діяльність переважно пов'язана з розслідуванням, попередженням кримінальних правопорушень, процесуальним керівництвом досудовим розслідуванням кримінальних проваджень та їх подальшим судовим розглядом.

Злочинні прояви викликають різко негативну оцінку суспільства, що у свою чергу впливає на прокурорів на психологічному рівні.

В першу чергу це аморальні, неприпустимі дії або бездіяльність осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (злочини або кримінальні проступки), сам характер кримінально – караного діяння, спосіб та мотиви його вчинення не можуть не породжувати негативних емоцій у прокурорів. Враховуючи викладене вказана діяльність, що здійснюється на фоні негативного емоційного впливу, з психологічної точки зору є надзвичайно складною.

Негативні емоції створюють психологічну напруженість, котра може нівелюватися чинниками, що усувають чи притупляють цю напруженість. До них можна віднести насамперед впевненість у суспільній корисності своєї роботи, а також власне задоволення, викликане кожним конкретним випадком розслідування і розкриття злочину і правильної оцінки злочинного діяння як підсумку інтелектуальної й організаційної діяльності. Кожен випадок позитивного вирішення конкретного прояву викликає у прокурора позитивні емоції, що дають йому змогу оцінювати свою діяльність як складну, але надзвичайно важливу. Цими чинниками та визначається можливість усувати негативні емоції в процесі розслідування [63, с.118].

Багатосторонність і різноманітність правозастосовчої діяльності в основних своїх напрямках пов'язана з негативними моментами, обумовленими сутністю і характером протиправних дій. Зазначене

зумовлюється складністю і психологічною напруженістю у виконанні службових функцій, що вимагають активізації й розвитку вольових якостей.

Екстремальні ситуації, у яких необхідно прийняти єдине можливе рішення, протидія, що чиниться слідству зацікавленими особами, вимагають від працівників правоохоронних органів вольових якостей, щоб забезпечити ефективну організацію діяльності й негайне прийняття рішень.

Вольові якості особистості виражаються у готовності переборювати труднощі, вмінні приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях, виявляти твердість в обставині, пов'язаній із сильним емоційним, негативним за своїм характером впливом [63, с. 123].

На сьогодні, стан реформування органів прокуратури веде до того, що основними функціями будуть організація та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і підтримання публічного обвинувачення в суді.

На стадії досудового розслідування у прокурора розпочинається діяльність, яка відрізняється яскравим психологічним аспектом, а саме процес пізнання, який спрямований на установлення істини у кримінальному провадженні.

Загальні психологічні особливості процесуальної діяльності прокурора пов'язані з такими обставинами:

- 1) чітким порядком проведення процесуальних дій (точна, стадійна регламентація, визначена матеріальним та процесуальним законодавством);

- 2) стадійністю процесуального керівництва досудовим розслідуванням (процес проходить декілька чітко визначених етапів та розпочинається внесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та закінчується зверненням до суду з обвинувальним актом, закриттям кримінального провадження чи звернення з клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності);

- 3) активністю різних учасників кримінального провадження (слідчого судді, слідчого, дізнавача, працівників оперативних підрозділів,

підозрюваного, захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, суду тощо);

4) зовнішніми умовами, в яких здійснюється прокурорська діяльність.

Основною метою професійної діяльності прокурора – процесуального керівника є ефективне застосування норм Кримінального процесуального кодексу України та додержання прав та свобод усіх учасників кримінального провадження, вжиття заходів не лише щодо своєчасного розкриття кримінальних правопорушень, а й стосовно відшкодування шкоди, завданої цим правопорушенням особистим, суспільним або державним інтересам, що виражається у реальному поновленні цих прав.

На психологічному рівні прокурор зобов'язаний виокремлювати найважливіше, усунути виявлені неточності, відрізнити емоції від існуючих реальностей. Прокурори у своїй діяльності співпрацюють з широким колом осіб з різним процесуальним становищем, які по – різному ставляться до відповідного провадження, відрізняються за своїм інтелектом, рівнем розвитку, віком, професією, соціальним статусом тощо.

Частиною 1 статті 94 КПК України встановлено, що прокурор за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [75].

Необхідно наголосити, що оцінка доказів є важливим елементом пізнання, яка залежить в більшості випадків, під час здійснення своєї діяльності, від компетенції прокурора, його правової обізнаності та юридичної грамотності. Важливе значення має внутрішнє переконання процесуального керівника, яка не повинно піддаватись будь – яким зовнішнім впливам.

У Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленій Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, одним із напрямів реформування системи було визначено приведення повноважень та діяльності органів прокуратури у відповідність із європейськими стандартами (пункт 4) [116].

Згідно з нормами кримінального процесуального кодексу України, обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом. Підтримання публічного (державного) обвинувачення є однією з основних функцій прокуратури [75].

Діяльність прокурорів в кримінальному процесі, має свою кінцеву мету, мотивацію, завдання, цілі, відповідні методи реалізації. Її необхідно розглядати також як форму соціальної та психологічної взаємодії осіб, оскільки вона носить колегіальний характер, в ній яскраво виражаються міжособистісні, внутрішньогрупові та міжгрупові відносини.

Після скерування кримінального провадження до суду, головною метою публічного обвинувача (прокурора) у суді є відповідна процесуальна допомога складу суду прийняти вірне процесуальне рішення щодо наявності в діях особи складу кримінального правопорушення або за наявності відповідних підстав його відсутності.

Натомість функція суду полягає в тому, щоб вирішити виниклий конфлікт, відновити справедливість та забезпечити відновлення порушених прав громадян.

Так, центральною стадією кримінального процесу є стадія судового розгляду. У плані психології важливе значення має така частина судового розгляду, як судове слідство, у якій суд за участю підсудного, захисника, потерпілого й обвинувача безпосередньо досліджує докази, зібрані на стадії досудового слідства і пред'явлені суду учасниками судового розгляду або повідомлені самим судом [63, с. 313].

Психологія відносин та взаємодії учасників кримінального провадження та судового розгляду передбачає чітко виражений поділ функцій та змагальності сторони захисту та обвинувачення. Змагальний процес побудований на засадах принципу рівності сторін. При цьому сторона обвинувачення (дізнавач, слідчий, прокурор та потерпілий) несуть «тягар доказування» винуватості підозрюваного.

Діяльність прокурора в судовому засіданні (як під час досудового розслідування, так і в ході розгляду різного роду клопотань і під час розгляду кримінального провадження по суті) повинна мати яскраво виражений наступальний характер та як результат справляти психологічний вплив на учасників кримінального провадження.

Прокурору необхідно організувати процес досудового розслідування так, як він це бачить, за своїм внутрішнім переконанням, при цьому він зобов'язаний використовувати спеціальні психологічні знання та тактико-психологічні прийоми. При цьому він має діяти у межах закону, не допускати порушень норм прокурорської етики [55].

Важливою психологічною обставиною судового розгляду є обстановка в залі судового засідання, сама процедура дослідження доказів. Головуючому, що веде допит свідків, потерпілих, підсудних у суді, слід пам'ятати, що основна їх маса уже давала показання під час попереднього слідства [125, с. 160].

Важливим елементом в ході проведення досудового розслідування та судового розгляду є внутрішнє переконання, яке тісно пов'язане з правосвідомістю прокурора.

Правосвідомість розглядається як форма суспільної свідомості, що поєднує систему поглядів, ідей, уявлень, теорій, а також почуттів, емоцій і переживань, що характеризують ставлення людей і соціальних груп (у тому числі й через фактичну поведінку) до діючої та бажаної правової системи. У структурі правосвідомості виділяються сторони: світоглядна або інтелектуальна (погляди, ідеї, теорії); психологічна (почуття, емоції, переживання); поведінкова

(правомірна поведінка, правова активність, правопорушення тощо, які характеризують фактичну реакцію людини на функціонування елементів правової системи) [93, с. 119-120].

Враховуючи викладене, варто окреслити основні психологічні характеристики прокурорської діяльності, які є під час проведення досудового розслідування та процесуального керівництва прокурором останнім. Зокрема, вона відноситься до складних інтелектуально практичних видів діяльності, указаній діяльності характерна наявність різних напрямів, мотивів, цілей і завдань, визначених законом, чітко визначених галузевими наказами пріоритетів діяльності, постійна взаємодія прокурора в системі «людина – право».

Відповідно до статті 6 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів при виконанні службових обов'язків прокурор має поважати права та свободи людини і громадянина відповідно до вітчизняних та міжнародних правових норм, усвідомлюючи, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю [55].

Прокурор повинен ставитися до людей справедливо, уважно, доброзичливо, згідно із загальнолюдськими принципами моралі, не допускаючи дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [55].

Варто наголосити, що прокурор повинен виявляти повагу до всіх осіб, з якими зустрічається під час виконання службових обов'язків, а також рівне ставлення, незалежно від процесуального статусу, приналежності до певної групи населення, вчинених дій тощо.

1.2 Психологічна структура процедурних складових прокурорської діяльності

Під час виконання прокурорами своїх функцій неможливо не брати до уваги факт наявності певних психологічних відмінностей між особами, які спричинені різними соціальними умовами, віковими характеристиками, рівнем розвитку, правосвідомості, освіти, професійної діяльності за якої ці відмінності стосуються не лише об'єктів діяльності (зокрема учасників кримінального провадження), але і її суб'єктів

Процедурні складові прокурорської діяльності неможливо належним чином дослідити без визначення поняття спеціальних психологічних знань.

Сьогодні неможливо уявити висококваліфіковане проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень без знання та подальшого застосування спеціальних психологічних знань, оскільки на різних етапах кримінального провадження виникає необхідність у встановленні, оцінці та поясненні існуючих суттєвих особливостей психічного життя підозрюваних, потерпілих і свідків, які не страждають психічними захворюваннями.

Це зумовлено тим, що працівники органів правопорядку повинні правильно кваліфікувати дії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Особливо це стосується визначення психічного стану в момент вчинення злочину чи кримінального проступку в момент проведення певної процесуальної дії, визначення справжніх мотивів.

Слід зазначити, що питанню використання спеціальних психологічних знань приділяли увагу у своїх дослідженнях такі вчені України, як В. Гончаренко [38], Е. Івакін [49], Р. Зайцев [46], Н. Клименко [53], Ю. Орлов [97], Б. Романюк [124], І. Сорокотягін [134], І. Фрідман [151], Г. Атанесян [3], Г. Грамович [34], М.Костицький [66], В.Марчак [86].

На думку М. Костицького, спеціальні психологічні знання є різновидом знань про психіку людини та можуть бути використані у судочинстві з метою

виконання його завдань, їх належить вважати професійними знаннями психологічної науки, її основних галузей, вміння застосовувати спеціальні тестові та інші психологічні методики, набуті при здобутті психологічних спеціальностей, під час навчання в аспірантурі, практичної діяльності особою, яка залучається до кримінального процесу як експерт, консультант, спеціаліст-психолог [66, с. 24].

У свою чергу, В. Марчак вважає, що спеціальними психологічними знаннями належить вважати набуті особою, яка залучається до кримінального процесу як консультант, спеціаліст чи експерт, у процесі навчання чи роботи за психологічними спеціальностями, професійні знання про психічні закономірності людини, що можуть використовуватися в кримінальному процесі для забезпечення завдань кримінального судочинства [86, с. 15].

На думку В. Наганова при розгляді кримінальної справи в суді можуть виникати питання не правового характеру та вузько спеціалізовані, у зв'язку з чим їх вирішення знаходиться поза компетенцією слідчого і суду. В такому разі вважається доцільним залучення інших учасників кримінального процесу, а саме осіб, що володіють спеціальними знаннями, достатніми для кваліфікованого розв'язання виниклої проблеми, зокрема, експертів, спеціалістів, консультантів [92, с. 5].

Так, В. Васильєва вважає, що, використання психологічних знань сприяє правильному вирішенню завдань правоохоронних органів, перевихованню осіб, які вчинили злочини [24, с. 501].

Узагальнене визначення спеціальних психологічних знань у кримінально – процесуальному праві зробив В. Махов, який зазначив, що спеціальні психологічні знання в кримінальному процесі – це знання, властиві різним видам професійної діяльності, за винятком знань, що є професійними для слідчого і судді, та використовуються під час розслідування злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою

сприяння встановленню істини у справі у випадках, формах і порядку, визначених кримінально-процесуальним законодавством [87, с. 296].

Психологічні знання в діяльності правоохоронних органів реалізуються в різний спосіб, і, в першу чергу, працівниками правосуддя, забезпечуючи правильну діагностику особистості, індивідуальний підхід до особи, вибір та застосування відповідних ситуації тактичних прийомів, і, таким чином, сприяє вирішенню практичних завдань боротьби зі злочинністю на дійсно науковій основі. Однак не у всіх випадках самі органи та особи, що представляють правосуддя, можуть використовувати всі дані і методи психологічної науки [24, с. 501].

Так, до психологічної структури процедурних складових прокурорської діяльності відносять – пізнавальну, конструктивну, комунікативну та організаційну.

Слід також вказати два допоміжні види процедурних складових, що не визначають змісту, але створюють умови для її реалізації: профілактична (здійснення відповідного виховного впливу) та засвідчувальна (виражається у правильному документальному оформленні прийнятих процесуальних рішень).

Використання наукових досягнень психології при розслідуванні злочинів та кримінальних проступків сприяє якіснішій та ефективнішій роботі органів правопорядку, зміцненню законності в державі, виконання завдань, визначених Кримінально процесуальним кодексом України.

Найбільш об'ємною, є пізнавальна діяльність в прокурорській роботі, оскільки вона має різний зміст, що визначається його метою, об'єктами, обсягом необхідної інформації, методами та засобами, умовами реалізації пізнання, опрацювання і закріплення інформації тощо.

Так, пізнавальна діяльність для прокурора, який здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням необхідна для встановлення факту наявності чи відсутності події правопорушення (складу злочину чи проступку), наявності достатніх підстав для повідомлення особі

про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та скеровування обвинувального акту, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності чи застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру до суду.

Слід зауважити, що особливістю пізнання в прокурорській діяльності є значна міра невизначеності первісного, вихідного мисленнєвого завдання. Так, мета пізнання практично постійно уточнюється, видозмінюється, що зумовлює специфічне використання в пізнавальній діяльності певних мисленнєвих моделей.

Однією із визначальних ознак пізнання прокурорської діяльності необхідно виокремити спрямованість на певні події, факти чи явища минулого, теперішнього та майбутнього. Наприклад, у тому випадку, якщо в у вказаній діяльності пізнавалися виключно події минулого, то у такому випадку не було б можливо досягнути великої кількості цілей, зокрема розкривати триваючі кримінальні правопорушення, здійснювати профілактичні заходи, вивчати, а у подальшому впливати на зменшення причин і умов, які сприяють до вчинення кримінального правопорушення.

У вищенаведеному процесі пізнання вбачається закономірність, а саме у процесі збирання та встановлення фактичних обставин утворюється певна мисленнєва модель теперішнього, яка постійно змінюється та доповнюється під впливом встановлення певних нових обставин, через факти теперішнього пізнавальна діяльність поширюється на події і явища минулого часу, а у подальшому вже на основі процесу пізнання теперішнього і минулого проводиться прогнозування майбутнього.

Необхідно пам'ятати, що значна кількість елементів моделі формується зі слів третіх осіб, включаючи тих, які не зацікавлені, а натомість активно протидіють у досягненні істини (під час досудового розслідування найчастіше зі сторони захисту, зокрема підозрюваного, його захисника, свідків тощо).

Діяльність прокурора належить до складної інтелектуально-практичної діяльності, остання вимагає наявності у прокурора таких психічних рис як спостережливість, ініціативність, стійкість уваги, вміння абстрагуватися та концентруватися на важливій для певного періоду діяльності, стресостійкості. Зазначене перш за все вимагається законом, а також соціальна атмосфера, в якій відбувається діяльність останнього.

Зокрема, з моменту коли процесуальний керівник знайомиться з матеріалами кримінального провадження, першочергового значення набуває саме пізнавальна діяльність, яка відображає вивчення результатів проведеного досудового розслідування, перевірки та оцінки наявних доказів. Матеріали кримінального провадження, які зібрані слідчим чи дізнавачем та підготовлені на стадії досудового розслідування, містять певною мірою готову модель події минулого.

Не дивлячись на те, що більшу частину пошукову частину пізнавальної діяльності здійснює орган досудового розслідування (оперативні підрозділи, дізнавачі, слідчі), процесуальний керівник наділений правом самостійно проводити слідчі (розшукові) та інші процесуальних дій.

Модель події кримінального правопорушення завжди повинна сприйматись прокурором тільки як імовірна істина, як така що має бути доведена належними, достатніми та допустимими доказами, яка обов'язково підлягає оцінці та перевірці в кожному окремому елементі та у сукупності.

Повне та об'єктивне дослідження матеріалів кримінального провадження перед повідомленням особі про підозру, прийняттям відповідного процесуального рішення виступає важливою частиною здійснення діяльності процесуального керівника.

Наступним елементом психологічної структури необхідно виділити конструктивну діяльність, основним змістом якої є відбір та систематизація наявного матеріалу, а також планування (прогнозування) послідовності та змісту дій (поведінки чи бездіяльності).

Систематизація та відбір матеріалу – це відновлення певної події кримінального правопорушення за матеріальними та ідеальними слідами.

Так, у широкому розумінні конструктивною діяльністю слід вважати планування дій для досягнення мети. Тому конструктивна діяльність завжди є попереднім мисленнєвим уявлення ходу і результатів дій та обов'язковим компонентом будь-якого виду діяльності.

Коли прокурор знайомиться з матеріалами кримінального провадження, то його розумова діяльність спрямована насамперед на реконструкцію відповідної події (відтворення події, що мала місце в минулому, по зібраним документам, письмовим чи речовим доказам), встановлення істини у кримінальному провадженні, планування її подальшої перспективи є конструктивною стороною діяльності прокурора.

Конструктивна сторона прокурорської діяльності вимагає від прокурора доброї оперативної та довготривалої пам'яті, вмінь до аналітичного мислення та уяви, таких якостей його розуму, як глибина, а саме здатність проникнути в сутність фактів, передбачити результати вчинків і явищ, широта – можливість охопити одночасно велике коло питань і фактів, швидкість, тобто уміння швидко оцінювати обстановку і приймати правильні рішення тощо.

Приймаючи рішення про кваліфікацію злочинного діяння, прокурору необхідно розкрити зміст відповідної статті Кримінального кодексу України, проаналізувати судову практику, обґрунтувати правильність її застосування, розкрити об'єктивну і суб'єктивну сторони відповідного кримінального правопорушення.

На додаток, у випадку навіть якщо кримінальне правопорушення є очевидним і підозрюваний не заперечує причетність до вчинення кримінального правопорушення – це не знімає з процесуального керівника обов'язку зібрати належні та допустимі докази, які документально підтверджують відповідну подію.

Слід зауважити, що досить поширені випадки визнання своєї вини на досудовому слідстві, а у подальшому заперечення причетності до вчиненого у ході судового розгляду.

Так, відповідно до частини 4 статті 95 Кримінального процесуального кодексу України суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання [75], то окрім визнання вини особою, указане має підтверджуватися матеріалами кримінального провадження.

Внутрішнє переконання прокурора в обґрунтованості й законності обвинувачення повинно формуватися на основі всіх обставин провадження.

Конструктивна діяльність прокурора тісно пов'язана з комунікативною. Так, планування майбутньої взаємодії з учасниками кримінального провадження дає можливість завчасно вивчити їх суб'єктів, визначити свою майбутню поведінку, висунути гіпотези щодо можливої поведінки інших осіб, визначити декілька варіантів своєї поведінки залежно від можливих змін ситуації.

Особливістю комунікації в прокурорській діяльності є те, що вона здійснюється не лише в теперішньому часі, а також спрямована на майбутнє. Так, це не лише процес обміну інформацією, вона визначає певне ставлення до особи на тривалий час.

Проблемні питання комунікації під час здійснення прокурорської діяльності має велике значення під час виконання функцій, визначених Конституцією України. Взаємодія між процесуальним керівником та слідчим, дізнавачем, оперативними працівниками, підозрюваним, потерпілим, їхніми представниками, судом, захисником та їх вплив на кримінальне провадження повинна ретельно вивчатися, оскільки без вказаного неможливо вірно зрозуміти всі особливості психічних процесів кожного з перелічених вище об'єктів.

Однією з характерних рис комунікації в прокурорській діяльності є її примусовий характер, тобто особи залучаються до взаємодії з процесуальним

керівником без урахування у них відповідного бажання, тобто не з доброї волі, оскільки законодавство зобов'язує їх це робити під загрозою вжиття відповідних заходів реагування (зокрема застосуванню приводу, накладення грошового стягнення, зміни запобіжного заходу, обраного відносно підозрюваного тощо).

Вищевказаний фактор впливає та у багатьох випадках створює упереджене ставлення як до прокурора, так і до правоохоронної системи та органів правопорядку. Також, упередженість збільшується внаслідок нерівноправності в спілкуванні, обмеження особистих прав та свобод.

У ході організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурор вступає в юридичну полеміку з різними учасниками кримінального процесу.

Комунікативна сторона – одна з найважливіших професійних сторін у діяльності прокурора. Спілкування займає в роботі прокурора з головних місць і пов'язане з встановленням істини по кримінальному провадженні.

Судова практика засвідчує, що завдяки високому розвитку комунікативних навичок і умінь прокурора, використання спеціальних психологічних знань у ході діалогу з підозрюваним викликає його на відвертість, іноді формує в останнього прагнення очиститися від його неправомірних і надати правдиві покази. У створення такого психічного стану підозрюваного виявляються майстерність постановки питань, введення діалогу, звертання до емоційної сфери останнього.

Наступним елементом в структурі прокурорської діяльності є організаційність. Стосовно різних напрямків прокурорської діяльності організація виражається по – різному. Організація пізнання означає впорядкування процесу сприймання й перероблення інформації, що надходить, створення умов для її збереження та систематизація

Уваги вимагає самоорганізації – встановлення загальної та проміжних цілей, оптимальної послідовності дій. Організаторські здібності в роботі прокурора з людьми і вольові риси є надзвичайно важливими для організації

діяльності прокурора. Такими здібностями є уміння вчасно вивчити наявні матеріали досудового розслідування (в рамках процесуального керівництва), зробити їх кваліфікований аналіз, одержати додаткову інформацію, за необхідності надати слідчому, дізнавачу в порядку ст. 36 КПК України письмі вказівки, які є обов'язковими для виконання.

Організаційна діяльність допомагає працівнику прокуратури забезпечувати оптимальні умови для здійснення всіх видів професійної діяльності.

Остання складається з передачі, обміну інформацією та організацією діяльності осіб, які виконують вказівки працівника прокуратури. Вказана діяльність відрізняється широкою комунікативністю, що полягає у спілкуванні задля збору необхідної для кримінального провадження інформації з метою подальшого прийняття виваженого та вірного процесуального рішення.

Організаторські здібності у професійній діяльності роботи процесуальних керівників з людьми й вольові якості є значними для організаційної сторони діяльності прокурора. Що стосується організаторських здібностей у роботі з людьми, то вони виявляються в результаті консультування зі спеціалістами, зокрема, із криміналістами, психологами, педагогами, медиками, експертами тощо.

Варто зауважити, що організаційні здібності виражаються і у вмінні організації своєї роботи, що виражається в навичках вчасно вивчити матеріали кримінального провадження, оцінити зібрані докази з точки зору допустимості, неупередженості та достатності, зробити кваліфікований аналіз, одержати додаткову інформацію, необхідність в якій виникає в ході слідства.

Вольові якості прокурора (цілеспрямованість – спрямованість мислення на розв'язання певної задачі та здатність тривалий час займатися її вирішенням, самостійність – уміння знаходити рішення навіть складних завдань без сторонньої допомоги, наполегливість, зібраність, ініціатива,

рішучість і інші) забезпечують готовність прокурора до складної діяльності організації процесуального керівництва.

Крім того, одним із допоміжних компонентів структури прокурорської діяльності є профілактика – правове виховання громадян для запобігання порушення закону та відповідно вплив на правопорушників із метою недопущення вчинення ними повторних протиправних дій в майбутньому.

При здійсненні профілактики вплив спрямовується на конкретну особу, групу осіб, або суспільство загалом.

Засвідчувальна сторона діяльності прокурора пов'язана з умінням підготовки промови в письмовій формі при прийнятті процесуальних рішень. Уміння передати в письмовій формі свою думку для процесуального керівника так само важливо, як умінню виражати її в голос.

Для більш детального розгляду прокурорської діяльності, в тому числі пізнавальної, конструктивної, комунікативної, організаторської, виховної та засвідчувальної необхідно їх дослідити через призму процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Кримінальним процесуальним законодавством України (стаття 7) декларовані певні принципи та вимоги щодо кримінального провадження, а саме: верховенства права, законності, рівності перед законом та судом, повага до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканість, недоторканість житла чи іншого володіння особи, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини та інші [75].

Досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності [75].

Під час здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням насамперед здійснюється комунікативна та пізнавальна

діяльність, оскільки значний обсяг відповідей на виниклі питання можуть бути надані лише через надання інформації у вербальний спосіб, словесно та через встановлення комунікативної взаємодії сторін – учасників кримінального провадження.

Наприклад, для повідомлення особі про підозру, що передбачено кримінальним процесуальним кодексом, прокурору необхідно вивчити матеріали кримінального провадження, проаналізувати докази, які мають бути належними, допустимими та достатніми й в подальшому вирішити питання про наявність підстав для виконання вказаної процесуальної дії.

Пізнавальний аспект діяльності прокурора (процесуального керівника) у кримінальному провадженні полягає у сприйманні, аналізі та узагальненні інформації, отриманої в результаті слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Вказане слід робити прокурору з метою повного, всебічного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження.

Особливого значення набувають комунікативні навички, притаманні прокурору, для додаткового роз'яснення прав та обов'язків, передбачених кримінально-процесуальним законодавством, оскільки навіть після того, як підозрюваному буде вручено повідомлення про підозру, а в подальшому пам'ятку про його права та обов'язки, часто виникає необхідність додаткового їх усного роз'яснення, реалізації останнім права на захист тощо.

На цій стадії закінчення досудового розслідування процесуальний керівник має право прийняти декілька рішень, зокрема: скерувати до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. На вказаній стадії здійснюються яскраво виражені майже всі види діяльності прокурорів, зокрема пізнавально-аналітична, комунікативна, організаційно регулятивна та виховна.

Пізнавальна діяльність на вищевказаній стадії є багатоплановою, відрізняється переважаністю оперативної пам'яті, оперативним аналізом отриманої інформації та правової концептуалізації.

Пізнавальна діяльність значно розширюється за колом суб'єктів після повідомлення особі про підозру, оскільки до неї долучаються підозрюваний, його захисники, представники сторін, потерпілі, свідки, експерти. Тобто, в пізнавальній діяльності на даному етапі задіяні особи з різними інтересами та процесуальним статусом, відмінною оцінкою та сприйняттям ними фактів.

Слід зазначити, що роль процесуального керівника полягає в заслуховуванні їх показань та відповідних доводів в ході чого сприймаються та порівнюються результати пізнання події вказаними особами з метою усвідомлення наявних протиріч за виниклими у провадженні фактами.

Таким чином, на цій стадії досудового розслідування, через численні протиріччя позицій та установок учасників кримінального провадження, пізнавальні психічні процеси активізуються та набувають напруженого характеру. Водночас здійснюється безпосереднє сприйняття всіх доказів, досліджується їх достовірність, оцінюється правова значимість, надаються для ознайомлення учасникам кримінального провадження в порядку, визначеному ст. 290 КПК України [75].

Також, до пізнавальної діяльності прокурора належить оцінка властивостей особистості підозрюваного і потерпілого, що своєю чергою має пряме відношення до усвідомлення сутності виниклої події. Для коректної оцінки психологічних особливостей підозрюваного є важливим визначення мотивації вчинків, ставлення підозрюваного та потерпілого до вчиненої події, а також бажання підозрюваного до виправлення, відшкодування збитків та відновлення порушених прав відповідної особи.

З метою об'єктивного і справедливого проведення досудового розслідування, слідчому, дізнавачу та прокурору не потрібно піддаватись впливові емоційних проявів сторін та об'єктивно оцінювати моральні принципи та мотивацію сторін провадження.

Юридично важливими психологічними характеристиками підозрюваного є наявність психічних розладів (відхилень) (акцентуації, неврози, психози) та його власне ставлення до вчиненого (правове поняття щирого каяття), можливість ресоціалізації та подальшого виправлення. Стосовно потерпілого, є необхідність встановити наявність психологічної травми для можливості відшкодування моральних втрат.

Під час досудового розслідування необхідно враховувати напружений емоційний стан підозрюваного, спрямувати власне мислення на пошук позитивних якостей його особистості [123, с. 551].

Слід наголосити, що психологічний стан підозрюваного, а в подальшому після скеровування обвинувального акту до суду для розгляду по суті в умовах судового розгляду потребує окремого висвітлення. Офіційна, суворо та незвичайна атмосфера проведення досудового розслідування, а у подальшому судового розгляду кримінальних проваджень здійснює психологічний вплив на учасників кримінального чи судового провадження. Під особливо сильний вплив звичайно підпадає підозрюваний (обвинувачений), так як вказана особа є не просто учасником кримінального провадження, а особою, доля якого вирішується судом.

На думку М. Єнікеева, на даній стадії процесу у обвинуваченого також може виникати психічне розслаблення та полегшення. Проте, зазвичай, можливий інший варіант – зміцнення озлобленості щодо суспільства та відмова від визнання своєї провини та каяття [40, с. 496].

На практиці під час здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням є і ще один варіант поведінки, за якого підозрюваний демонстративно заперечує свою провину, водночас усвідомлюючи та визнаючи свою вину.

Разом із цим, існує інший варіант, за якого підозрюваний може виражати щире каяття. З правової точки зору, це є обставиною, що пом'якшує покарання (стаття 66 Кримінального кодексу) [72], у випадку,

коли це каяття ґрунтується на визнанні особою своєї провини, висловленні жалю з приводу вчиненого та бажанні виправити ситуацію, що склалася.

З психологічної сторони, визнання особою своєї винуватості у скоєному, щире каяття з приводу вчиненого являє собою, складну душевну, внутрішньо конфліктну діяльність. Каяття відображає психічний стан підозрюваного та виявляється в усвідомленні ним своєї провини, усвідомленні критичній моральній оцінці своїх дій та наслідків вчиненого кримінального правопорушення, почуття сорому, в бажанні виправитись та життя в подальшому, відповідно до правових та моральних норм. Указану обставину процесуальний керівник зазначає в обвинувальному акті перед скеровуванням його до суду.

Слід зауважити, що прокурор під час організації процесуального керівництва досудовим розслідуванням повинен перевірити наявність належних та допустимих доказів, а також достовірність чи недостовірність, можливості чи неможливості використання інших доказів.

Враховуючи викладене, розглядати психологічну структуру прокурорської діяльності також необхідно розглядати на основі структурно-рівневого принципу, який відображається в двох основних положеннях. Перш за все загальна структура професійної діяльності утворена якісно різними рівнями, формами активності прокурора як суб'єкта відповідних суспільних відносин, які регулюються правом. По – друге в об'єктивній реальності юридичної діяльності ці рівні ієрархічно підпорядковані та складають цілісну систему.

Реалізація мотивів та досягнення цілей здійснюється прокурором у формі вирішення конкретних завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України, а саме захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив

кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [75].

Важливою ознакою виконавчо-реалізуючого компонента психологічної структури професійної діяльності прокурора є те, що з огляду на конституційний обов'язок він повинен діяти лише на підставі, в межах повноважень та в осіб, що передбачені Конституцією та законами України. Тобто дії (або відмова від них) прокурора та порядок їх здійснення визначається відповідними правовими нормами, що в сукупності визначають прокурорські повноваження.

Зокрема, прокурор під час кримінального провадження зобов'язаний неухильно додержуватись вимог Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Багатостадійність кримінального провадження, модернізовані конституційні функції прокуратури, особлива роль прокурора у кримінальному провадженні, який здійснює нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зумовлюють широкий спектр прав і обов'язків. Можна привести їхню класифікацію за процесуальним характером і змістом, виділивши в групі повноваження прокурора, пов'язані із: початком досудового розслідування; організацією та рухом кримінального провадження; реалізацією потреби швидкого, повного і неупередженого досудового розслідування; забезпечення законності досудового розслідування; реагування на виявлені порушення; захистом держави, а також прав та законних інтересів особи у кримінальному провадженні; формування публічного обвинувачення; міжнародним співробітництвом під час кримінального провадження.

Зрештою, результат як виконавчо-реалізуючий компонент психологічної структури діяльності завжди пов'язаний з її метою, і він оцінюється за ступенем її досягнення. Так, результатом пізнавальної діяльності прокурора стає обвинувачення, котрим вважається твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України. Результатом процесуального керівництва прокурором досудовим розслідування є складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та їх затвердження прокурором.

Підсумовуючи вищевикладене слід вказати, що поєднання усіх елементів психологічної структури прокурорської діяльності слугуватиме якісному та належному процесуальному керівництву прокурором досудовим розслідуванням, а у подальшому підтриманням публічного (державного) обвинувачення в суді.

1.3. Правові основи діяльності процесуального керівника під час досудового розслідування

Правові основи діяльності процесуального керівника визначені Конституцією України, КПК України, Законом України «Про прокуратуру», положеннями міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 4 Закону України «Про прокуратуру») [114].

Важливого значення у регулюванні правових основ діяльності процесуального керівника відіграють підзаконні акти, зокрема накази Генерального прокурора, які зареєстровані в Міністерстві юстиції України, в яких містяться положення, спрямовані на підвищення ефективності прокурорської діяльності, вирішенню завдань прокурора у кримінальному

провадженні, створення необхідних умов для реалізації ним покладених на нього державою функцій.

Так, прокурор – учасник кримінального процесу зі сторони обвинувачення, на якого законодавством покладено виконання у кримінальному провадженні функції організації й процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку, а також підтримання публічного обвинувачення в суді (ст. 131-1 Конституції України, ст. 25 Закону України «Про прокуратуру») [64; 114].

Згідно зі статтею 36 КПК України прокурор у кримінальному провадженні здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [75].

Указане означає, що саме на прокурора покладається обов'язок сприяння створенню умов для належного та законного виконання слідчими та дізнавачами своїх повноважень, забезпечення дотримання під час кримінального провадження вимог законів України, організації процесу досудового розслідування, визначення його напрямів, а також координація проведення процесуальних дій та усього напрямку розслідування кримінальних правопорушень.

Міжнародні стандарти прокурорської діяльності в цілому та виконання функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, відповідно до змісту Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів (прокурорів) суворо відмежовують повноваження прокурора від виконання судових функцій [51].

Публічні обвинувачі, за цими стандартами, відіграють активну роль у кримінальному провадженні, включаючи обвинувачення, і, коли це дозволяється законом або відповідає місцевій практиці, в розслідуванні кримінального правопорушення, а також нагляді за законністю цих

розслідувань та за виконанням рішень суду, здійсненні інших функцій як представників інтересів держави.

Саме на прокурора фактично в якості процесуального керівника досудовим розслідуванням наголошується також у Рекомендаціях ПАРЄ «Про роль служби публічних обвинувачів у демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права» [121].

Необхідно наголосити, що наука кримінального процесу, містить різні погляди на сутність та значення процесуального керівництва.

Так, Д. Мірковець вважає, що в ролі процесуальних керівників можуть виступати лише керівники органів досудового розслідування, яким більш притаманний цей вид процесуальної діяльності. Він пропонує термін «відомчий контроль» замінити терміном «процесуальне керівництво» для характеристики діяльності цих владних суб'єктів досудового розслідування [91, с. 155]. Тобто можна виділити точку зору, відповідно до якої процесуальне керівництво має розглядатися як функція лише керівника органу досудового розслідування, а не прокурора.

У своїй праці С. Тищенко зазначає, що процесуальне керівництво слід розглядати як один із засобів взаємодії прокурора з слідчим [138, с. 50].

Також має місце думка, згідно з якою, автори якої взагалі не знаходять ніякої різниці між прокурорським наглядом і прокурорським керівництвом під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, вважаючи ці два поняття тотожними [4, с. 71-73].

Слід звернути увагу, що чинне законодавство України не містить жодного визначення поняття «організація і процесуальне керівництво» досудовим розслідуванням. У Законі України «Про прокуратуру» про цей йде мова лише один раз у статті щодо заборони притягувати до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво, у випадках виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження (ч. 3 ст. 43 Закону України «Про прокуратуру») [114].

Більше того, указаний термін згадується й у Кримінальному процесуальному кодексі, зокрема в ч. 2 ст. 36 КПК [75], у якій йдеться про повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Поняття «процесуальне керівництво» можливо визначити як форму здійснення нагляду прокурором за додержанням законів, прав і свобод людини під час проведення досудового розслідування органами правопорядку. Разом з тим, у законодавстві чітко не визначено, в чому саме полягає зміст цієї форми.

З положень КПК випливає (зокрема статті 36 [75]), що більшість повноважень, якими наділені прокурори пов'язані з керівництвом та організацією процесу розслідування, а саме: надання доручень та письмових вказівок на проведення слідчих (розшукових) дій слідчому чи дізнавачу, відповідним оперативним підрозділам, або ж із самостійним проведенням прокурором тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії. Так, прокурор фактично наділений і тими повноваженнями, що традиційно віднесені до повноважень слідчого та дізнавача, зокрема самостійно проводити слідчі (розшукові) дії, вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та інші [75].

Для успішного виконання покладених на прокурора завдань законодавець України наділив останнього, який здійснює повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, правом процесуального керівництва досудовим розслідуванням та запровадив у кримінальний процес принципи «незмінності прокурора» і «самостійності прокурора» (частини 1 і 2 ст. 36, ч. 2 ст. 37 КПК України) [75].

Таким чином, жодне з основних рішень дізнавача і слідчого у кримінальному провадженні без погодження прокурором – процесуальним керівником не набуває юридичної сили, так як воно не може бути розглянуте слідчим суддею. Без вказаних погоджень останні мають право лише звернутися до слідчого судді з клопотання про накладення грошового стягнення та здійснення приводу до слідчого та/або дізнавача. За таких

обставин зростає значення прокурора і його відповідальність саме за остаточне процесуальне рішення у кримінальному провадженні.

Аналізом кримінального процесуального законодавства встановлено, що поняття «процесуального керівництва» останнім не врегульовано.

У Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008, було зазначено, що процесуальне керівництво прокурором розглядається як «організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законів України» [65].

Найбільше регламентується діяльність процесуального керівника під час досудового розслідування саме КПК України. Так, проаналізувавши чинні на момент проведення дослідження положення вказаного нормативно – правового акту встановлено ряд недоліків, які необхідно висвітлити та внести пропозиції щодо їх усунення.

Зокрема, статтю 17 КПК України визначає принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини [75]. Проаналізувавши зміст вказаної статті доречно доповнити її частиною першою, виключивши вказані положення зі статті 25 КПК України, та висвітлити її в такій редакції:

«1. Прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Обов'язок доведення вини покладається на сторону обвинувачення».

Щодо статті 25 КПК України [75], яка регламентує принцип публічності було б доречно змінити її назву на підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором. Метою вказаних змін є чітке законодавче визначення вказаної функції та викласти вказану норму Закону у наступній редакції:

«1. Прокурор керуючись вимогами закону і своїм внутрішнім переконанням, підтримує перед судом публічне обвинувачення, подає докази, бере участь у дослідженні доказів, заявляє клопотання і висловлює свою думку щодо клопотань інших учасників судового розгляду, має право змінювати обвинувачення в суді, висувати додаткове обвинувачення і відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, виступати з промовою у судових дебатах, оскаржувати судові рішення, а також здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.»

Слід зазначити, що статтею 36 КПК України [75] встановлено правові основи діяльності процесуального керівника (прокурора) під час досудового розслідування. Зміст вказаної норми закону також є не досконалим.

Зокрема, пропонується пункт 13 частини другої статті 36 викласти в такій редакції з метою більшої конкретизації вказаних повноважень, а саме - «13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, погоджувати чи відмовляти у погодженні клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, вносити зміни до них чи самостійно складати зазначені процесуальні документи».

Крім того, пунктом 15 частини другої статті 36 КПК України вказано, що прокурор уповноважений з поміж іншого підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом [75].

Слід зауважити, що відповідно до положень частини другої статті 347 КПК України судовий розгляд починається з оголошення прокурором

короткого викладу обвинувального акту, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акту в повному обсязі [75]. Саме з цієї норми на прокурора Законом покладається обов'язок доведення перед судом винності особи.

Державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України) [75].

Підтримання прокурором публічного (державного) обвинувачення в суді розпочинається після скерування обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду та у подальшому доведенні перед судом винності особи.

Так, частиною другою статті 36 КПК вказано, що прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, а не під час підтримання державного обвинувачення [75].

Досудове розслідування є стадією кримінального процесу, яка розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і завершується скерування обвинувального акту, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [75]. Таким чином, норма пункту 15 частини другої статті 36 КПК України є невдалою і її слід виключити з переліку повноважень процесуального керівника, які наведені у вищевказаній статті.

Проаналізувавши частини третю статті 36 КПК України слід звернути уваги, що вона також містить певні недоліки і вимагає більшого розширення, тому пропонується викласти її в наступній редакції, а саме «3. Прокурор здійснює свої повноваження у судовому провадженні у випадках і в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

За розпорядженням відповідного керівника органу прокуратури у судовому провадженні суду першої інстанції може брати участь прокурор прокуратури вищого рівня.

У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь службові особи органів прокуратури вищого рівня».

Процесуальний керівник під час досудового розслідування уповноважений приймати різні процесуальні рішення. Вивчивши зміст статті 110 ПК України, яка має назву «Процесуальні рішення» та інші статті чинного КПК України пропонується розширити її зміст та викласти її в наступній редакції, а саме:

«Стаття 110. Процесуальні документи та судові рішення»

1. Процесуальними діями та рішеннями є дії та рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, передбачені цим Кодексом.

2. За наслідками проведення процесуальної дії, прийняття рішення слідчий, прокурор складає процесуальний документ у формі:

- 1) протоколу;
- 2) постанови;
- 3) вказівки;
- 4) повідомлення;
- 5) клопотання;
- 6) обвинувального акту.

У випадках, передбачених цим Кодексом, учасники кримінального провадження мають право подавати заяви.

3. Процесуальні документи, передбачені пунктами 1-5 частини другої цієї статті складаються з дотриманням вимог, передбачених цим Кодексом.

Якщо процесуальні документи у виді повідомлення про підозру або клопотання складаються і підписуються дізнавачем, слідчим, то реквізити про погодження їх прокурором розміщуються в кінці документа.

Обвинувальний акт, складений і підписаний слідчим, дізнавачем затверджується прокурором на початку документа.

4. Судове рішення приймається у формі ухвали або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371 – 374 цього Кодексу».

Також, доречніше було б виокремити вимоги, щодо постанови слідчого, дізнавача та прокурора в окрему статтю, а саме:

«Стаття 110-1. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача»

1. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:

місце і час прийняття постанови;

посаду, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка прийняла постанову;

2) описово-мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: обставини кримінального правопорушення;

підстави та мотиви прийняття постанови з посиланням на норми матеріального права та цього Кодексу;

норми цього Кодексу, якими керується слідчий, прокурор, дізнавач при прийнятті постанови;

3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про:

зміст прийнятого рішення;

осіб, яким повідомляється про прийняте рішення;

порядок та строки оскарження постанови;

строк виконання постанови та виконавця, у разі необхідності.

2. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка її прийняла.

3. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується».

Термін «процесуальне керівництво» як ключовий елемент нагляду прокурора за додержанням законності під час досудового розслідування наповнює його новим значенням, яке не суперечить із підпорядкуванням – визначеною Законом складовою процесуальних відносин прокурора зі слідчим, дізнавачем керівником органу досудового розслідування, оперативним підрозділом та іншими працівниками органів правопорядку.

Слід наголосити, що саме скерування ходу досудового розслідування процесуальним керівником можливо у прийнятті процесуального рішення – вказівки. Так, на практиці процесуальними керівниками надаються вказівки в порядку ст. 36 КПК України, які є обов'язковими для виконання, однак вказані процесуальні рішення залишаються поза увагою слідчих та дізнавачів.

Так, статтею 185-8 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлена відповідальність за невиконання законних вимог прокурора.

Проаналізувавши реєстр судових рішень у справі № 766/3640/16-п Постановою Херсонського міського суду начальника одного з підрозділів слідчого відділу визнано винним у вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтю 185-8 КУпАП [110].

Слід зазначити, що вивченням даних судового реєстру вказана практика є не поширеною і мало використовується прокурорами.

В останні роки крім законодавчих положень правових основ діяльності процесуального керівника вагоме місце займають положення Верховного Суду України та інших судових інстанцій.

Так, відповідно до частини 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [117].

Відповідно до частини 2 статті 13 Закону України «Про прокуратуру» керівник окружної прокуратури видає накази з питань, що належать до його адміністративних повноважень [114]. Аналогічним правом наділені керівники регіональних (обласних) прокуратур і Генеральний прокурор.

Також необхідно сказати, що у кожній прокуратурі існує наказ про розподіл службових обов'язків, яким кожного працівника наділено відповідними завданнями та напрямками діяльності, вказується відповідна спеціалізація. Щодо процесуального керівництва то вказаними наказами на окремих прокурорів покладається відповідно спеціалізація.

Специфіка прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні та повноваження прокурора, які мають владно-розпорядчий характер, дають можливість говорити про здійснення прокурором нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке має постійний та безперервний характер до прийняття остаточного процесуального рішення. Нагляд не може бути зведений до одного лише спостереження за виконанням законів під час здійснення досудового провадження, а саме прокурор наділений повноваженнями щодо відновлення порушених прав, самостійно організовувати та контролювати хід розслідування. За допомогою своїх повноважень прокурор не лише виявляє, а й безпосередньо усуває порушення закону та інші упущення дізнавача та слідчого, що є проявом процесуального керівництва з боку прокурора, яке дає змогу правильно визначити головний напрям діяльності працівників органів правопорядку у конкретному кримінальному провадженні. Крім того, на користь особливої уваги з боку законодавця щодо процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням говорить принцип незмінності прокурора в кримінальному провадженні, передбачений ст. 37 КПК України [75].

Прокурор постає суб'єктом, особисто зацікавленим в успішному проведенні досудового розслідування, тому що саме він буде підтримувати обвинувачення в суді у цьому кримінальному провадженні.

Отже, слід дійти до висновку, що термін «процесуальне керівництво» досудовим розслідуванням – це передбачена кримінальним процесуальним законодавством професійна діяльність прокурора у кримінальному провадженні, що здійснюється у процесуальній формі стосовно процесуального суб'єкта, пов'язана з організацією процесу досудового розслідування та його спрямуванням, визначенням напрямів розслідування, координацією процесуальних дій, забезпеченням дотримання у процесі розслідування вимог законодавства України та відновлення порушених прав громадян.

Здійснення прокурором діяльності щодо забезпечення швидкості, повноти і неупередженості досудового розслідування немислиме без використання ним повноважень по керівництву розслідуванням, яке полягає в тому, що прокурор організовує і контролює діяльність слідчого та дізнавача з доказування у кримінальному провадженні. Прокурор, як процесуальний керівник досудовим розслідуванням, наділений процесуальними повноваженнями, які надають на його розсуд здійснювати участь у доказуванні в опосередкованій та безпосередній формах.

Опосередкована форма участі прокурора в доказуванні під час досудового розслідування передбачає реалізацію ним влад повноважень з отримання повного доступу до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, доручення органу досудового розслідування проведення досудового розслідування, давання вказівок щодо проведення у встановлений ним строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, погодженні або відмові у погодженні клопотань дізнавача, слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України (ч. 2, 3, 4, 10 КПК України) [75].

Також, виявлено колізію у законодавстві щодо невідповідності норми статті 131-1 Конституції України [64] зі статтею 128 Кримінального

процесуального кодексу України, зокрема із частиною 3, в якій також вказується на представництво прокурором інтересів громадян [75].

Крім того, пунктом 2 частини 3 статті 128 Кримінального процесуального кодексу України вказано, що прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених частиною четвертою статті 25 Закону України «Про прокуратуру» [75; 114]. Для представництва інтересів громадянина в суді прокурор також повинен надати документи, що підтверджують недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність відповідного громадянина, а також письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, на здійснення ним представництва [75].

Натомість стаття 25 Закону України «Про прокуратуру» регулює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство [114].

Тому, необхідно внести зміни до Закону України «Про прокуратуру», кримінального процесуального кодексу України та виключити положення щодо представництва інтересів громадян та привести вказані нормативно правові акти у відповідність до Конституції України. Також, необхідно внести зміни в статтю 128 Кримінально процесуального кодексу України щодо зміни пункту 2 частини 3 статті, а саме посилення на статтю 25 Закону України «Про прокуратуру».

Висновки до Розділу 1

За результатами опрацювання законодавства, практики її застосування слід дійти до висновку, що сьогодні неможливо уявити висококваліфіковане проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень та процесуального керівництва ними без залучення спеціальних психологічних

знань, оскільки на різних етапах кримінального процесу виникає необхідність у встановленні, оцінці та поясненні існуючих суттєвих особливостей психічного життя підозрюваних, потерпілих і свідків, які не страждають психічними захворюваннями.

Установлено та проаналізовано, що до основних психологічних характеристик прокурорської діяльності належать детальна правова регламентація, тактичний простір, наявність владних повноважень, дефіцит часу, комунікабельність, різноманіття розумових завдань, наявність негативних емоцій.

Діяльність прокурора під час досудового розслідування належить до складної інтелектуально – практичної діяльності, остання вимагає наявності у прокурора таких психічних рис як спостережливість, допитливість, стійкість уваги, вміння абстрагуватися та концентруватися на важливій для певного періоду діяльності. Зазначене перш за все вимагається законом, а також соціальна атмосфера, в якій відбувається діяльність останнього.

В юридичній психології до психологічної структури процедурних складових прокурорської діяльності відносять: пізнавальну, конструктивну, комунікативну та організаційну, а також два допоміжні види, що не визначають змісту, але створюють умови для її реалізації: профілактична та засвідчувальна (виражається у правильному документальному оформленні прийнятих процесуальних рішень).

Для більш детального розгляду прокурорської діяльності, в тому числі пізнавальної, конструктивної, комунікативної, організаторської, виховної та засвідчувальної останню досліджено через призму процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Під час здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням насамперед здійснюється комунікативна та пізнавальна діяльність, оскільки значний обсяг питань може бути вирішений лише через надання інформації у вербальний спосіб та через встановлення комунікативної взаємодії сторін – учасників кримінального провадження.

Зокрема, для повідомлення особі про підозру, що передбачено кримінальним процесуальним кодексом, прокурору необхідно вивчити матеріали кримінального провадження, проаналізувати докази, які мають бути належними, допустимими та достатніми в подальшому вирішити питання про наявність підстав для виконання вказаної процесуальної дії.

Поєднання усіх елементів психологічної структури прокурорської діяльності слугуватиме якісному та належному процесуальному керівництву прокурором досудовим розслідуванням, а у подальшому підтриманням публічного (державного) обвинувачення в суді.

Підсумовуючи викладене слід наголосити, що законодавство України містить чіткі процесуальні основи діяльності процесуального керівника під час досудового розслідування, однак, під час дослідження було проаналізовано законодавство та встановлено недоліки, запропоновано шляхи їх усунення шляхом внесення змін до законодавства.

РОЗДІЛ 2.

ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Психологічні основи призначення та проведення слідчих (розшукових) дій

Детальний аналіз шляхів та умов використання спеціальних психологічних знань та методик при проведенні слідчих (розшукових) дій, основ психологічної діяльності прокурора, вивчення необхідності самостійного проведення відповідних процесуальних дій є нагальною потребою та має важливе значення для практичної діяльності.

Процесуальний порядок призначення та проведення слідчих (розшукових) дій регламентований главою 20 КПК України, зокрема статтями 223 – 245 [75].

Згідно з положеннями частини 1 статті 223 слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [75].

Під час досудового розслідування виникають питання, для з'ясування яких недостатньо професійних знань слідчого, дізнавача чи прокурора, в результаті чого використовуються спеціальні знання в галузі психології.

Зазвичай, це стосується, дослідженню особливостей психічної діяльності свідків, потерпілих, підозрюваних, їх емоційних реакцій, психічних властивостей, станів тощо.

Кожна без винятку слідча (розшукова) дія є певною розумовою діяльністю, проведення якої неможливо без знання відповідних психологічних особливостей особи.

У судово-психологічній та криміналістичній літературі існує твердження про те, що без психологічного контакту не можна обійтись у жодній слідчій дії, що пов'язана зі спілкуванням [20, с. 12; 19].

З метою належного здійснення прокурором процесуального керівництва, а також самостійного проведення слідчих дій, необхідно знати психологічні основи їх призначення та проведення, а саме – допиту, огляду місця події, пред'явлення для впізнання, обшуку, слідчого експерименту, які необхідно проводити процесуальному керівнику самостійно у складних провадженнях з метою належного документування та зібрання доказів.

В умовах сьогодення процесуальні керівники не досить часто використовують надані їм кримінально – процесуальним законодавством повноваженнями щодо самостійного ініціювання та проведення слідчих дій. Самостійне проведення вказаних процесуальних дій у свою чергу сприятиме встановлення та налагодженню психологічного контакту з вказаними вище особами.

Проблемі допиту у вітчизняних і зарубіжних кримінально-процесуальних, криміналістичних літературних джерелах приділяється постійна увага.

Водночас очевидним є те, що в практичній діяльності під час допиту – цих знань буде недостатньо.

Допит – це процесуальна дія, що являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини в справі [71, с. 252].

Задля досягнення мети допиту потрібно вірно обрати тактику його проведення, що зводиться до використання певних тактичних та психологічних прийомів, які сприяють одержання більш докладної інформації.

Проаналізувавши спеціалізовану літературу, яка аналізує питання тактики допиту, встановлено, що існує безліч рекомендацій щодо порядку встановлення психологічного контакту, використання при цьому спеціальних психологічних знань, кожен автор акцентує особисте бачення цього процесу,

пропонує власні тактичні прийоми встановлення психологічного контакту з учасниками вказаної процесуальної дії та послідовність їх застосування.

Важливим є те, що для ефективного встановлення психологічного контакту при допиті варто попередньо розробити ситуаційно обумовлені етапи, які будуть враховувати характер слідчої ситуації (конфліктної або безконфліктної), дозволять спрогнозувати послідовність дій дізнавача, слідчого та прокурора та розвиток події у цілому.

Сформульовані етапи встановлення психологічного контакту повинні регулювати процес установа, підтримання та закріплення психологічного зв'язку, допомогти зменшити або мінімізувати дію негативних чинників та усунути протиріччя, що з'являються в процесі формування психологічного контакту, враховувати рівні формування останнього, дослідити можливості ефективного застосування тактичних прийомів та методів його встановлення при проведенні допиту відповідної особи.

У психологічному плані розвиток контакту між людьми проходить три стадії: а) взаємне оцінювання; б) взаємна зацікавленість; в) відокремлення в діаді [10, с. 74].

В. Васильєв розглядає встановлення психологічного контакту як стадію допиту та пропонує наступні стадії «психології допиту». Зокрема, перша стадія полягає у визначенні особою, яка проводить вказану слідчу дію її цілей, плану, послідовністю допитів у групі, місця та часу його проведення.

Друга стадія характеризується паралінгвістичними закономірностями обстановки, впливом зовнішнього вигляду суб'єкта допиту та забезпеченням ефекту першого враження.

Третя стадія – це перехід до психологічного контакту, де науковець вказує, що «глибина контакту зазвичай пов'язана з тим, на якому рівні він здійснюється» та виділяє: а) динамічний контакт – на цьому рівні визначаються такі параметри бесіди, як її ритм, темп, рівень напруженості, пов'язаний з такими темпераментними особливостями нервової системи, як

сила, жвавість та врівноваженість; б) рівень аргументації – особа, яка допитує вибирає докази, враховуючи вік допитуваного, спеціальність, інтелект, життєвий досвід, спеціальний тип вищої нервової діяльності; в) рівень соціально – психологічних відносин – пов'язаний з ролевими позиціями допитуваного, особа, яка проводить допит повинна планувати темп, ритм, тривалість, рівень напруги, способи зняття зайвої психологічної напруженості з урахуванням темпераменту допитуваного, тобто всі рекомендації у цій частині зводяться до підстроювання «на спільну хвилю» з допитуваним.

Четверта стадія – досягнення мети допиту, момент істини – характеризується «розповіддю» допитуваного, тобто зняттям комплексу протиріч, розрядкою, усуненням внутрішньої напруги.

П'ятою є стадія корекції показань, характеризується співставленням з інформацією, що є у наявності, усуненням протиріч та нечіткостей.

Шоста стадія полягає у приведенні отриманої інформації у процесуальну форму та композиції показань [21, с. 489–491].

У свою чергу В. Коновалова вказує, що становлення психологічного контакту, передбачає вивчення даних про особу допитуваного: матеріали кримінального провадження, показання свідків, потерпілого, підозрюваного тощо. Аналіз даних дозволяє скласти припущення про психологічний та соціальний портрет особи з якою має відбутися розмова. Це свого роду перша стадія підходу до спілкування. Друга стадія має місце у процесі допиту, де слідчий чи прокурор отримують безпосереднє враження про особу допитуваного під час допиту. У подальшому усіх випадках під час допиту необхідно створювати психологічну атмосферу, яка настроїть допитуваного на спілкування, що передбачає прагнення зі сторони офіційної особи до усунення конфліктних ситуацій, до виникнення у допитуваного зацікавленості у спілкуванні [59, с. 66].

Зокрема, В. Журавель більш повно згрупував етапи встановлення психологічного контакту при допиті в наступну систему: по перше – це

пошук інформації про особливості особи допитуваного, що здійснюється як у процесі підготовки, так і під час допиту.

Так, останній зазначає, що важливою умовою успішного виконання цього завдання є правильне сприйняття психологічного вигляду людини.

Одним із методів отримання інформації про особу є діагностика його особистості під час допиту, що здійснюється безпосередньо через спостереження, бесіду та метод незалежних характеристик. Далі слідує вибір засобів та способу «входження» в контакт, де основним засобом встановлення психологічного контакту є коректна, тактовна поведінка особи, яка допитує, де такт, як комплекс психологічних рекомендацій, спрямованих на встановлення психологічного контакту, повинен поширюватись на порядок виклику, першу зустріч з допитуваним, тон, темп та обстановку допиту. Кінцевим етапом є створення атмосфери взаємопорозуміння та доброзичливості між суб'єктом допиту і допитуваним – важливий етап формування безконфліктної ситуації [45, с. 19-20].

Прокурору необхідно використовувати стратегію допиту зі встановлення психологічного контакту та який визначається у вигляді трьох відносно самостійних етапів, а саме: а) попередній етап спілкування – прогнозування поведінки осіб, обстановки, яка склалася; створення зовнішніх умов, які полегшують встановлення контакту (можливо підготуватися за результатами вивчення матеріалів кримінального провадження); б) перший етап спілкування – вияв зовнішніх комунікативних ознак у процесі безсловесної поведінки (на рівні зорового сприйняття і відчуттів), вивчення психічного стану, ставлення об'єкта спілкування до предмета бесіди; в) подальший етап спілкування – дії для ліквідації перешкод у спілкуванні, зокрема тактичні прийоми, спрямовані на прояв інтересу до подальшого контакту [81, с. 164].

Відповідно до частини 1 статті 65 КПК України свідком є фізична особа, якій можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [75].

В науці виділяють три основних стадії формування показань, у тому числі і у свідка, зокрема сприйняття, запам'ятовування, відтворення [127, с. 32].

Важливим є те, що на точність сприйняття впливають об'єктивні та суб'єктивні фактори. До об'єктивних належать умови, в яких відбувалася подія, час спостереження, освітлення, відстань до місця спостереження, погодні умови за яких відбувались події. Суб'єктивні фактори визначаються насамперед станом органів чуттів відповідної людини, а також емоційним (внутрішнім) станом останньої, втому, самопочуттям, станом здоров'я, рівнем розумового розвитку, освітою, наявністю тих чи інших професійних навичок, спеціальних знань, життєвим досвідом, особистою зацікавленістю в ситуації тощо.

Враховуючи досвід практичної діяльності необхідно зазначити, що в багатьох випадках свідки події кримінального правопорушення досить часто переоцінюють час, протягом якого вона відбувалася. Це пояснюється тим, що коли людина відчуває стрес або страх, тенденція до переоцінки часу та події, яка відбувається збільшується.

На формування показань свідків впливає час доби, погодні умови в яких було вчинено кримінально – каране діяння та його тривалість. Погодні умови – туман, дощ, снігопад – значною мірою впливає на сприйняття, нерідко спотворюючи уявлення про побачене. Так, зокрема, туман і дощ впливають на сприйняття форми, кольору, віддаленості об'єктів [59, с. 21-25].

У відтворенні інформації процеси мислення відіграють дуже важливу роль. Очевидно, що вирішення складного завдання вимагає участі не тільки пізнавальних, але й інших психічних процесів, однак провідна роль належить саме пізнавальним розумовим процесам. Змістом відтворення є відновлення того, що було сприйнято в минулому, розумові ж операції виступають тут як засоби, що допомагають адекватному правильному відображенню минулих подій [130, с. 24].

Під час відтворення інформації розумовий процес спрямований на осмислення того, що при запам'ятовуванні було недостатньо ясным, того, що сприйнято поверхово, що не представляло в момент запам'ятовування особливого інтересу. У тих випадках, коли відтворений матеріал пов'язаний із сильними переживаннями, останні повертаються при пригадуванні і надають йому своєрідний емоційний характер. Те, що пов'язано з сильними почуттями, зазвичай довше пам'ятається.

Прокурор може оцінювати показання свідка, вказуючи на те, що він точно описує подію (позитивний зворотний зв'язок) або робить якісь помилки (негативний зворотний зв'язок). Ця оцінка здійснює вплив на відповіді свідка, але це частіше відбувається при безпосередньому спілкуванні між ними.

Знання прокурором психологічних закономірностей процесу сприйняття, запам'ятовування надає можливість краще зрозуміти механізм формування показань свідків.

Прокурору, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідування в деяких випадках, вкрай важливо самостійно проводити вказану процесуальну дію. Так, у складних, багатоепізодних провадженнях процесуальному керівнику необхідно самостійно допитувати ключових свідків, зокрема із застосування засобів технічної фіксації (аудіо та відеозаписувальних пристроїв). Прокурор (старший групи прокурорів) у кримінальному провадженні зазвичай в подальшому здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді і він сам зацікавлений в наданні свідком в судовому засіданні правдивої інформації, яка була надано свідком під час досудового розслідування.

Відповідно до частин 3,4 статті 96 КПК України свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань. Свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями [75].

На практиці у своїй діяльності публічні обвинувачі, які здійснювали процесуальне керівництво досудовим розслідуванням стикаються зі змінами показань свідка під час його судового допиту, які суттєво відрізняються від тих, які були надані ним на досудовому розслідуванні.

Так, суб'єкти правозастосування в тому числі і судді тлумачать статтю 96 КПК України по-різному.

У випадку встановлення відмінності показань, наданих свідком в ході судового допиту і досудового розслідування, прокурори заявляють клопотання про оголошення протоколу допиту свідка, у випадку зміни ним показань, одна у багатьох випадках судді відмовляють у задоволенні вказаних клопотань посилаючи на статтю 23 КПК України, в якій з-поміж іншого вказано, що суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно.

Доречно було б внести зміни в статтю 96 КПК України доповнивши її частиною 5 наступного змісту – «Показання, надані свідком під час досудового розслідування, які підписані ним, зафіксовані шляхом безперервного відеозапису у присутності захисника особи мають преюдиційне значення для суду, якій розглядає кримінальне провадження». У подальшому привести статтю 23 КПК України у відповідність до статті 96 з урахуванням запропонованих змін.

Відповідно до положень статті 55 частини 1 потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [75].

Дослідивши криміналістичну та психологічну літературу в частині, яка вивчає особу потерпілого, чинники формування його особистості, поведінку до вчинення кримінального правопорушення, у момент учинення і після, практичні рекомендації, які стосуються допиту потерпілого слід зазначити наступне.

Психологічне дослідження особи потерпілого, його статусу під час досудового розслідування дуже актуальне, оскільки сприяє вирішенню цілого переліку питань, зокрема встановленню вірної кваліфікації кримінального правопорушення, глибокому дослідженню причин і умов, усебічному та повному розслідуванню кримінальних проваджень, збиранню та фіксуванню доказів.

Перед допитом процесуальному керівнику необхідно дослідити особу потерпілого, яку можна розглядати за двома аспектами: 1) статистичний – вік, стать, національність, службовий статус, ці ознаки потрібно з'ясувати безпосередньо за вимогою закону, при цьому деякі з них можуть прямо вплинути на кваліфікацію злочину; 2) динамічний – поведінка потерпілого в період, який безпосередньо передував події злочину, і в період учинення злочину, зв'язок поведінки (віктимної) з учиненням злочину [23, с. 271].

Варто підкреслити, що життєвий досвід має важливе значення в поведінці потерпілого у кримінальних провадженнях про статеві злочини, кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, у сфері порушення правил техніки безпеки.

Прокурору дуже важливо встановити психологічний контакт з потерпілим, ураховуючи його психічний стан та індивідуальні особливості, й таким способом забезпечити повноту та точність показань у зв'язку з тим, що іноді показання потерпілого є вирішальними та єдиним доказом вчинення кримінального правопорушення.

Протиправні, неправомірні дії злочинця, наслідки злочину приводять потерпілого до стану сильного душевного хвилювання, збудження, страху, тяжкої депресії, обурення, гніву, розгубленості. Без урахування цих особливостей, їх правильного психологічного аналізу, зняття стресового стану потерпілого важко розраховувати на повноту та правильність його показань під час допиту [29, с. 55].

Допитуючи потерпілого прокурору потрібно враховувати його фізичний та психічний стан, намагаючись не заподіяти йому зайвих

психологічних травм, вияснити, чи він переконаний у правильності своїх свідчень.

Необхідно наголосити, що часті згадування події і пов'язаної з нею переживання активізують мисленнєві процеси потерпілого, посилюють його прагнення знайти винних. Тому потерпілі схильні часто висувати самостійні версії про те, хто і чому вчинив кримінальне правопорушення. Допускаючи, що багато з таких припущень не ґрунтуються на будь-яких фактичних даних, які необхідно брати до уваги. По-перше, це допомагає встановленню психологічного контакту. По-друге, версія потерпілого може мати логічний зміст [137, с. 361–363].

Психологія потерпілого характеризується певними особливостями. Його психічні стани можуть визначатися «обвинувальною домінантою», негативно – емоційним станом, який виник у результаті злочину і його наслідків. Ці конфліктні стани часто бувають пов'язаними із загальною конфліктністю особистості потерпілого [137, с. 363–365].

Прокурору допитуючи потерпілих та оцінюючи отримані від них показання, необхідно мати на увазі, що утворюваний у результаті болю психічний стан, залежить від попереднього психічного стану. Втома і безсоння підвищують чуттєвість людини до болю, однак при глибокій утомі біль притуплюється. При перебуванні особи на холодні біль виключно посилюється, а тепло послаблює больові відчуття. Тяжкі психічні переживання, стан нервового напруження часто притуплюють відчуття болю.

Страх може не тільки посилювати больові відчуття, а й мати прямо протилежну дію. Тому в період боротьби й опору, який чинить потерпілий, відчуття болю від отриманого раніше може здаватися в часі деколи відстроченим від моменту його заподіяння, оскільки увага потерпілого зосереджена в цей час на самозахисті. Часто з цих причин показання потерпілих про час заподіяння поранень можуть бути неточними та суперечити іншим доказам.

Виникаючі внаслідок кримінального правопорушення емоції у виді страху, болю, фізичних страждань, бажання звільнитися від злочинного нападу та швидше його припинити, збудження і напруження, зумовлені боротьбою, а при статевих злочинах, крім того, ще й особисті, інтимні переживання, створюючи сукупність різноманітних, взаємопов'язаних між собою емоцій та почуттів, утворюють складний, своєрідний психологічний стан потерпілого.

Процес сприйняття та перероблення свідомістю отриманого матеріалу може продовжуватися у потерпілих і через кілька місяців після проведення досудового слідства, що часто впливає на їх показання в суді.

Допитуючи потерпілих, необхідно враховувати можливість виникнення суперечливих бажань. Наприклад, неправомірна поведінка потерпілого у зв'язку з подією кримінального правопорушення може викликати у нього намагання викривити інформацію. Часто при цьому він уникає показань, які пов'язані з інтимною стороною життя. У зв'язку із цим можливі як необдумані, так і довільні викривлення окремих сторін події злочину.

Підсумовуючи дослідження допиту потерпілого, необхідно сказати, що під час проведення вказаної слідчої дії та оцінювання свідчень потерпілого прокурору слід мати на увазі, що психічний стан потерпілого часто значною мірою визначає повноту та якість отримуваних від них показань та результат досудового розслідування та судового розгляду у цілому.

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276 – 279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення в спосіб, передбачений КПК України (стаття 42 КПК України) [75].

З метою належного допиту підозрюваного процесуальному керівнику необхідно перш за все детально вивчити наявні матеріали кримінального провадження, зібрати відомості про особу допитуваного (характеристики за

місцем проживання, роботи, навчання, довідки від лікаря нарколога, психіатра, відомості щодо проходження військової служби, притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності тощо).

Слід зауважити, що окрім загальних психологічних основ допиту, підвищену увагу необхідно приділити рівню освіти підозрюваного, іншим наявним даним, що характеризують його як особу.

Варто наголосити, що в окремих випадках підозрювані поводять себе зухвало, показують своє небажання співпрацювати з органами правопорядку.

У випадку відмови підозрюваним давати показання, необхідно вжити заходів з метою з'ясування за можливості усунути мотиви, що лежать в основі такої позиції.

Так, у таких випадках необхідно повідомити підозрюваному, що зайнята ним позиція може призвести до ініціювання у подальшому в ході судового розгляду кримінального провадження перед судом призначення більш суворого покарання та інших негативних наслідків.

Допит підозрюваного найдоцільніше здійснювати без зайвих зволікань, максимально використовувати фактор раптовості й систему тактичних прийомів. На практиці це дає позитивний результат, оскільки підозрюваний не встигає ретельно підготувати тактику своєї поведінки на допиті.

Характер питань, що ставляться підозрюваному залежить від обставин кримінального провадження та наявних в особи, яка допитує доказів. Однак, необхідно виділити питання, які в усіх випадках повинні ставитися підозрюваному, зокрема це ті, які стосуються встановлення відомостей, за яких відбулося протиправне діяння, в який час, місці, хто брав участь у вчиненому. Окремо з'ясовуються мотиви вчинення злочину чи кримінального проступку, а також обставини, які характеризують особу.

Велике значення під час допиту має психологічний вплив, зокрема можна застосувати такі прийоми як звернення до моральних і етичних норм, створення перебільшеного враження про обізнаність суб'єкта допиту, переконання в невідворотності встановлення всіх обставин кримінального

провадження, самостійного роз'яснення кримінального кодексу щодо обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання тощо.

Слід також дослідити психологічні основи допиту неповнолітньої та малолітньої осіб.

Підготовка до вказаного виду допиту передбачає всебічне та глибоке вивчення особи неповнолітнього, умов, в яких він живе й виховується, визначити коло осіб, яких необхідно залучити для проведення допиту, визначення формулювань основних і контрольних питань, а також усунення причин, які заважають неповнолітньому давати правдиві показання.

Слід зауважити, що неповнолітня особа, після вчинення кримінального правопорушення у переважній кількості випадків емоційно збуджена, перебуває в пригніченому стані, боязнь помсти зі сторони дорослих співучасників (у випадки вчинення кримінального правопорушення у співучасті).

Перед початком допиту необхідно зняти напруженість, заспокоїти неповнолітнього та вживати заходи для встановлення психологічного контакту з ним.

Перед допитом важливо завчасно підготувати питання, вони повинні бути конкретними й неважкими з точки зору їхнього смислового навантаження. У них не повинно бути ніяких фактичних даних, які змогли б підказати неповнолітньому або навести його на думку про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Вільну розповідь неповнолітнього, яка нерідко буває фрагментарною й недостатньо конкретною, треба вислухати, не перебуваючи і не ставлячи жодних питань, лише у подальшому ставити відповідні навідні та уточнюючі питання.

Одним з найголовніших завдань кримінального провадження має стати перетворення неповнолітньої особи на добропорядного громадянина своєї держави. Для цього під час досудового розслідування необхідно детально

з'ясувати всі обставини кримінального правопорушення, відомі неповнолітньому, зокрема під час його допиту.

Кримінальний процесуальний кодекс України у главі 38 визначає порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх. Законодавцем визначено особливі умови розслідування справ за підозрою неповнолітніх, оскільки для цієї групи осіб є необхідним максимальний захист прав та інтересів [67].

Відповідно до статті 226 КПК України час допиту неповнолітньої особи, зокрема неповнолітнього підозрюваного, обмежується, тобто слідчий, дізнавач та прокурор не має права продовжувати цю процесуальну дію понад одну годину без перерви. Загальна тривалість допиту не може перевищувати двох годин на день [75].

Слід вказати, що серед науковців і в цьому питанні немає сталої думки. Так, Ю. Гошовська вважає, що за необхідності проведення слідчих дій «по гарячих слідах», зокрема допитів та одночасних допитів указаної категорії осіб у складних кримінальних провадженнях, тривалість допитів не більше двох годин протягом дня є недостатньою. Зокрема, коли йдеться про складні кримінальні провадження, певний час протягом допиту неповнолітнього підозрюваного може бути відведено лише встановленню психологічного контакту слідчого з неповнолітнім [33, с. 131].

Досить вдалою, видається критика зазначеної позиції М. Порубовим, який зазначає, що малолітні можуть бути уважними й зосередженими певний проміжок часу, тому тривалість допиту не повинна перевищувати 15 хвилин для дітей до 7 років і 1 години для дітей до 14 років [109, с. 150].

Необхідно пам'ятати щодо встановлення інформації про психічний стан неповнолітнього підозрюваного перед його допитом. Показання батьків, психолога чи педагога, рідних, самостійне спостереження дізнавача, слідчого чи прокурора за поведінкою дитини є джерелом інформації про психологічний стан малолітньої чи неповнолітньої особи. Враховуючи

зазначено під час допиту дитини необхідно обов'язково залучати спеціалістів (психолога та психіатра), яка має певний психічний розлад.

Під час допиту неповнолітнього підозрюваного залучаються з поміж інших психолог, педагог, однак який саме їхній процесуальний статус законом не визначений.

Також важливим є те, що у випадку наявності вибору між педагогом і психологом, якщо неповнолітній є учнем навчального закладу, перевагу слід віддавати педагогу (учителю), з яким у дитини є позитивний контакт, а за відсутності довіри до педагога та відповідного контакту – психологу.

В ході допиту неповнолітнього, який страждає на психічний розлад або відстає в психічному розвитку, участь і психолога і психіатра є обов'язковою, їх участь фіксується у протоколі слідчої дії, де також вказуються спостереження та пояснення вказаних спеціалістів.

Позитивною є практика залучення до проведення вказаних слідчих дій педагога і психолога в органах прокуратури Вінниччини.

Так, відділом захисту інтересів дітей та протидії насильству Вінницької обласної прокуратури починаючи з 2020 року орієнтовано прокурорів усіх рівнів щодо проведення допиту неповнолітніх залучення вказаних осіб у випадку якщо педагог або психолог користується повагою і довірою дитини. Участь цих спеціалістів позитивно впливає на поведінку неповнолітнього, який відчуває себе більш впевненим і захищеним, стає більш розкутим і відкритим під час проведення слідчих дій. Крім того, педагог або психолог знаючи інтелектуальний рівень розвитку дитини, допомагає перефразувати питання, що ставляться під час допиту, роз'яснює незрозумілі слова, чим сприяє довіри і взаєморозуміння між прокурором та допитуваною дитиною.

Разом із цим, в ході проведення дослідження, встановлені поодинокі випадки негативного впливу участі педагогів на хід досудового розслідування. Зокрема, до допиту неповнолітньої потерпілої в одному з кримінальних проваджень залучено педагога з училища де навчалась дитина з якою, як з'ясувалось пізніше, в неї були неприязні відносини. Зазначена

обставина негативно відобразилась на результати слідчої дії оскільки допитувана дитина соромилася давати показання у присутності педагога, відмовлялась давати відповіді на деякі питання.

Крім того, неодноразово із залучення спеціалістів за участю ювенальних прокурорів проводились онлайн-тренінги, в ході якого практика залучення педагога або психолога дійсно підтвердила свою ефективність.

Протидія при проведенні допиту передбачає спілкування суб'єкта протидії зі суб'єктом допиту.

У структурі спілкування розрізняють три компоненти: перцептивний, комунікативний та інтерактивний. Зміст перцептивного компонента складають процеси сприйняття і розуміння один одного учасниками спілкування. Комунікативний компонент складається з обміну інформацією учасників спілкування. Інтерактивний компонент характеризує взаємодію учасників спілкування [10, с. 176].

Суб'єкт протидії, розуміючи цілі та спрямованість дій допитуючого, прагне вплинути на них у бажаний для себе бік. З комунікативної точки зору, протидія розслідуванню при проведенні допиту полягає, з одного боку, в прагненні суб'єкта одержати інформацію про задуми та дії допитуючого, а з іншого боку – в передачі йому недостовірної інформації, або й взагалі в її прихованні. Інтерактивний компонент у такому випадку виражається в конфліктній взаємодії, в суперечності, несумісності цілей сторін, що взаємодіють [100, с. 74].

Тому при проведенні допиту в умовах протидії органам досудового розслідування ключову роль відіграють методи психологічного впливу на допитуваного.

Психологічний вплив – це навмисне, цілеспрямоване втручання у процеси психічного зображення дійсності іншої людини [14, с. 36].

Суть психологічного впливу полягає у застосуванні прийомів для забезпечення найбільш ефективної форми отримання доказової або необхідної слідству інформації, зміни ходу психічних процесів та

суб'єктивної позиції допитуваної особи та породження в ньому бажання давати правдиві, повні, достовірні показання, допомагати органам правопорядку у встановленні істини у кримінальному провадженні.

Варто підкреслити, що при використанні органами досудового розслідування психологічного впливу важливим є дотримання прав людини, засад кримінального провадження, а саме законності, верховенства права, поваги до людської гідності, принципів науковості та доцільності, які звичайно кореспондуються з допустимістю та правомірністю застосування психологічного впливу в кримінальному процесі органами правопорядку. Отже, враховуючи те, що спілкування і взаємовідносини практично неможливі без застосування психологічного впливу, то криміналістична тактика в теорії і практичних рекомендаціях повинна постійно виходити з наявності такого впливу, його використання і розроблення ефективної системи прийомів тактико-психологічного характеру для правокористувачів.

У вказаному вище випадку йдеться про науковий та законний порядок сукупності методів та прийомів спеціальної діяльності дізнавача, слідчого чи прокурора, які спрямовані на розв'язання окремих завдань у процесі розслідування злочинів та кримінальних проступків. Важливим є те, що на доцільність та необхідність використання психологічних прийомів допиту в конкретній ситуації впливають суттєві й несуттєві обставини, зокрема природні, соціальні, фізіологічні, психологічні тощо.

Сприяє встановленню контакту також демонстрація слідчим, дізнавачем чи процесуальним керівником в ході допиту певних знань у професійній сфері допитуваного, у сфері його дозвілля та інтересів – особисті спостереження за учасником вказаної слідчої дії.

Крім цього, прояви протидії допитуваних можливі при їх зумовлені малоусвідомлюваними станами, до яких належать негативізм, упертість, несамотійність та дії з навіювання. Негативізм – невмотивована протидія переконуючому впливу дізнавача, слідчого, що проявляється в активній (свідомо неправдиві свідчення) та пасивній (відмова відповідати на

запитання взагалі) формах. Упертість – це вмотивована протидія, за якої поведінка пояснюється неправдивими, без об'єктивного обґрунтування, доводами, головним чином, самовиправдовувального характеру. Несамостійність – це відмова від дачі або давання неправдивих свідчень під безпосереднім впливом зацікавлених осіб (прохання, побажання, накази тощо). Дії з навіювання протікають при крайньому безвіллі допитуваного, при якому неправдиві свідчення, що даються під впливом зацікавлених осіб, сприймаються як власні, внутрішньо засвоєні [158, с. 194].

Процесуальні норми, визначені кримінальним процесуальним кодексом України – основи усіх слідчих дій, в тому числі і допиту, його певні рамки, засади, що забезпечують дотримання законності слідчої дії, але успішне вирішення завдань допиту потребує від суб'єкта допиту творчого підходу до проведення цієї процесуальної дії, знання психологічних прийомів та спеціальних знань. Тому у всіх випадках протидії необхідно застосовувати відповідні заходи впливу, що складаються з різних прийомів психологічного впливу в різних слідчих ситуаціях. Кожен з таких заходів впливу може входити до певної системи прийомів, найбільш доцільної для типової ситуації.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що допит – одна з найбільш складних та психологічно насичених слідчих дій. Її складність полягає в тому, що відповідна особа далеко не завжди одразу ж дає потрібні для кримінального провадження показання, настільки повні, щоб охопити усі обставини кримінального правопорушення, які йому відомі, і настільки достовірні, щоби відповідати реальній дійсності, а іноді і зовсім відмовляється підтримувати контакт під час спілкування. Тому той чи інший результат допиту залежить не тільки від процесуального порядку його проведення, а й від правильного, виваженого, поєднаного застосування криміналістичних і психологічних знань суб'єкта допиту.

Частиною 1 статті 237 КПК України встановлено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального

правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів [75].

Враховуючи досвід практичної діяльності та проведене опитування працівників прокуратури, дає підстави стверджувати, що першочергове та центральне місце в роботі органів правопорядку займає саме огляд місця події.

З психологічної точки зору така слідча дія як огляд місця події містить у собі емпіричне спостереження за відповідною місцевістю, приміщенням, документом, річчю, активні процеси розумової діяльності (провідними розумовими операціями є порівняння, аналіз і синтез, конкретизація та абстрагування, виокремлення основного тощо).

Досліджуваній процесуальній дії притаманні такі психологічні характеристики – невизначеність слідчої інформації, публічність проведення зазначеної слідчої дії, невідкладний характер, узгодженість та чітко визначений план дій слідчо-оперативної групи (розмежування функцій та завдань між учасниками групи, керівником якої найчастіше є слідчий, дізнавач чи прокурор), розподілення і переключення уваги, перевантаження оперативної пам'яті і висока психологічна напруженість, поєднання в діяльності пізнавального елемента, пошукового елемента, організаційних елементів і посвідчувальних елементів (закріплення, документування, посвідчення і фіксація виявлених під час огляду слідів кримінального правопорушення, встановлених чи спростування фактів, виявлення речових доказів шляхом складання протоколу, а також додатків до нього у вигляді схем, креслень, проведення аудіо та відеозапису).

Вказані особливості огляду місця події свідчать про те, що дана процесуальна дія є активним психологічним, пізнавально-інтелектуальним процесом, у ході якого встановлюються і вилучаються окремі стани, властивості та ознаки матеріальних об'єктів та їхні взаємозв'язки для того, щоб установити механізм події, яка сталась в минулому, отримати

інформацію про особистість особа, яка причетна до скоєного кримінального правопорушення, про підстави, мотиви й мету вчиненого діяння.

Криміналістична спостережливість розуміється в навичках виявляти характерні, але малопомітні й незначні особливості обстановки, людей, предметів матеріального світу і змін, що з ними відбулися, які мають значення для вирішення завдань досудового розслідування.

Об'єкти та предмети, які спостерігаються в процесі огляду місця події, як правило, численні, складні та багатозначні. Здійснюючи огляд місця події, суб'єкт його проведення одночасно вирішує ряд питань, зокрема виявити, зафіксувати, вилучити й дати оцінку слідам кримінального правопорушення та іншим речовим доказам, вивчити обстановку події в цілому для з'ясування характеру й обставин події, що розслідується, спостерігати за поведінкою потерпілого і свідків, слідкувати та контролювати дії інших учасників оперативної групи, контролювати свої дії та емоції, висловлювання, виявляти емоційну стійкість тощо.

Досить часто прокурор стикається на місці пригоди з маскуванням кримінального правопорушення, а в окремих випадках і самим потерпілим. Психологічною основою дій з приводу маскування вчиненого кримінального правопорушення є вчинення їх в умовах дефіциту часу, тому самі дії відрізняються неповнотою, недбалістю, хаотичністю тощо.

Для вдалого огляду місця злочину В. Васильєв рекомендує вирішувати такі три завдання: 1) зібрати всю інформацію, яка може мати відношення до події, що розглядається (не обмежуючись збором відомостей для однієї версії); 2) проаналізувати зібрану інформацію і на її основі спробувати створити версію, яка б пояснила попередню подію; 3) зіставити кожну висунуту версію із загальною обстановкою місця події та об'єктивно відзначити всі суперечності. Якщо при перевірці кожної версії виявлені суперечності, необхідно знову повернутися до розв'язання першого, а потім другого завдання [23, с. 24].

Основний зміст пізнавальної діяльності при огляді місця події пов'язаний з розкриттям причинно-наслідкової обумовленості фактів. Вдалі результати проведення огляду місця події мірою залежить від таких психологічних якостей суб'єкта його проведення, як його спостережливість, вміння виявляти непомітні деталі, знання індивідуально-психологічних особливостей осіб, професійний та життєвий досвід, рівень розвитку мислення та уяви.

Досліджуючи місце події, слідчий, дізнавач, прокурор повинен уважно прислухатися до думки інших учасників, бути тактовним, психологічно стійким, створювати справжню робочу обстановку, яка потрібна для успішного виконання відповідних завдань усіх учасників огляду. Важливим є те, що прокурор на місці події може координувати роботу слідчого, дізнавача.

Важливе психологічне значення має правильна організація діяльності понятих, оскільки в майбутньому в ході судового розгляду це дасть можливість отримувати від них правдиві свідчення про обстановку місця події, особливо огляду того чи іншого предмета, сліду, поведінки інших осіб тощо.

В цілому огляд місця події – слідча дія, яка дозволяє одержати значущу доказову інформацію щодо події кримінального правопорушення, виявити особливості психічного стану та особистості злочинця, які визначають розвиток подій, і на основі цього виробити ефективні слідчі версії.

Таким чином, психологія огляду місця події – це, професійне спостереження дізнавача, слідчого та прокурора, як навмисне, вибіркоче і цілеспрямоване виявлення, встановлення і збирання інформації за допомогою органів відчуття, розумова діяльність останніх, яка полягає в аналізі емпіричних даних як юридично значущих фактів в їх синтезі та реконструкція досліджуваної події за її окремими проявами та елементами.

Пред'явлення для впізнання є однією із найскладніших слідчих дій. Указана слідча дія полягає у пред'явленні особою, яка проводить досудове

розслідування учаснику кримінального провадження певного об'єкта для його ототожнення за образом, що раніше спостерігався тим, хто впізнає. Об'єктами, які пред'являються для впізнання можуть бути живі особи, трупи й різні предмети.

Найбільш поширеним є саме пред'явлення для впізнання живих осіб. Відповідно до частини 2 статті 228 КПК України особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі [75].

В усіх випадках, суб'єкт проведення досудового розслідування зобов'язаний запропонувати тій чи іншій особі взяти участь у впізнанні. Він повинен в кожному випадку отримати дозвіл осіб, які постають разом з тим, кого впізнають, на здійснення тієї чи іншої дії. Безперечно, тільки після їхньої згоди з такими особами може бути проведене фотографування з тим, кого впізнають – можливим підозрюваним.

Вирішуючи питання про здійснення впізнання, прокурор в ході проведення вказаної процесуальної дії має взяти до уваги цю обставину, і виходячи із даних про того, хто впізнає, та обставин учинення конкретного кримінального правопорушення, утриматися в необхідних випадках від провадження цієї слідчої дії, навіть якщо вона виправдана з тактичного боку.

Іноді людині потрібно багато часу для об'єктивного висновку. Тому особу, яка впізнає, до провадження впізнання слід попередити про те, що вона має стільки часу для впізнання, скільки їй на це потрібно.

Слушною є думка С. Любічева, який стверджує, що у процесі пред'явлення для впізнання, як і при проведенні будь – якої іншої слідчої дії, слідчий певним чином психічно впливає на особу, яка впізнає [83, с. 94].

Він допомагає з'ясувати ознаки об'єкта, який ця особа спостерігала раніше, а тепер його має впізнати. Під час пред'явлення для впізнання, як і будь – якої іншої слідчої дії, слідчий, дізнавач, прокурор здійснює відповідний психічний вплив на особу, що впізнає.

Як зазначає А. Васильєв – психологічний контакт слідчого з іншими учасниками слідчих дій полягає у встановленні відносин, що характеризуються точним і сумлінним виконання усіма учасниками своїх процесуальних і моральних обов'язків [20, с. 8].

М. Порубов під психологічним контактом розуміє систему взаємодії людей між собою у процесі їх спілкування, що ґрунтується на довірі [108, с. 175].

На думку А. Соловйова, психологічний контакт призначений допомогти слідчому проникнути у думки й почуття допитуваних, впливати на них з метою одержання правдивих свідчень. Разом з цим слідчий з практичних міркувань приховує від допитуваних свої думки та наміри [133, с. 68].

Заслуговує на увагу пропозиція Л. Удалової, що при пред'явленні для впізнання слідчий має врахувати ту обстановку та умови проведення цієї дії, а якщо виникне потреба, то провести впізнання на тому місця, де особа, яка впізнає спостерігала, з відтворенням відповідної обстановки й аналогічних умов [144, с. 29].

До об'єктивних чинників можна віднести тривалість спостереження, погодні умови, маскування об'єкта, а до суб'єктивних – фізичний і психічний стан спостереження об'єкта. Тільки з урахування вказаних умов можна вирішити, які прийоми психологічного впливу слід застосувати під час пред'явлення для впізнання.

В загальній психології «впізнання – це відтворення об'єкта в умовах повторного сприйняття» [95, с. 463].

Впізнання передбачає цілий комплекс психологічних впливів: сприйняття, запам'ятовування, спогад, відтворення, що зумовлює необхідність особливо ретельного дотримання норм Кримінального процесуального кодексу України.

З психологічної точки зору, впізнання – це відповідний процес в ході якого особа сприймає пред'явлені їй об'єкти матеріального світу, порівнює їх

з уявними образами об'єктів, які сприймалися нею раніше, і на основі цього доходить висновку про їхню ідентичність, схожість чи відмінність.

Впізнання може бути симультанним – це впізнання відразу, в результаті миттєвого збігу образу людини (предмета), що знаходиться в пам'яті особи, яка впізнає, і об'єкта, який їй пред'явлений для впізнання. Впізнання може бути суцесійним – впізнання проходить поступово, шляхом мисленого порівняння, відбору, зіставлення ознак об'єкта, відбитих в пам'яті і які сприймаються у процесі впізнання [42, с. 72].

Психологія впізнання багато в чому визначаються особливостями особи, яка впізнає, її ставленням до події кримінального правопорушення і самого правопорушника. Досить суттєво впливає на впізнання тривалість первинного сприйняття певної події: бачив той, хто впізнає певні обставини, річ чи особу один раз протягом короткого проміжку часу чи зустрічався з ним багато разів до виникнення певної досліджуваної події.

Складним є і психологічний стан особи, яка впізнає, в момент впізнання. Зокрема, він може відчувати страх, оскільки боїться помсти порушника, його родичів, друзів, співучасників тощо.

Криміналісти та психологи останнім часом звертають увагу на важливість значення використанню для впізнання особи її усної мови. Мова людини індивідуальна і відрізняється такими особливостями, як швидкість, рівень шуму, акцент, односкладні чи багатоскладні речення, діалекти, жаргони, суржик, фонетичні та словникові особливості.

У всіх випадках результати пред'явлення для впізнання перевіряються прокурором в ході його проведення самостійно і за наслідками чого оцінює їх з точки зору належності та допустимості, щоб не допустити помилок у цій важливій слідчій дії.

Перевірка правильності результатів впізнання здійснюється шляхом зіставлення словесного опису людини особою, відомості про які зазначаються в протоколі слідчої дії до її проведення, яка впізнає при допиті і при впізнанні.

В основі пред'явлення для впізнання лежить здатність особистості не згадувати, а саме впізнати той об'єкт, який раніше сприймався та запам'ятався.

Впізнання з психологічної точки зору – це процес, під час якого особа сприймає, пред'явлені їй об'єкти, зіставляє, порівнює їх з тими, що сприйняті нею раніше, і на цій основі доходить висновку про їх тотожність, схожість чи відмінність.

Тобто при сприйманні будь-яких об'єктів (людей, тварин, речей, предметів, явищ) людина зберігає в пам'яті їх уявні образи, а потім, за умов пред'явлення аналогічних об'єктів, зіставляє їх за окремими ознаками та особливостями із засвоєними образами.

Працівникам органів правопорядку при проведенні впізнання необхідно знати, що на процес сприймання об'єктів особою, яка впізнає, суттєвий вплив здійснюють різнобічні об'єктивні (до них належать умови, за яких відбувався процес сприймання, тривалість, динаміка, його якісні характеристики – колір, розміри, погодні умови, освітленість, технічні засоби, спостереження тощо) та суб'єктивні чинники (психічні стани спокою або хвилювання, вагомість виниклої ситуації для спостерігача, стан органів чуття – зору, нюху, слуху, індивідуальна метрика сприймання, вік, стать, соціальний та професійний статус, розумовий розвиток тощо).

Об'єкт може сприйматися безпосередньо або опосередковано (зокрема за фотознімками), у цілому або за окремими частинами (наприклад особа не бачила іншу особу, а лише чула голос, сприймалася не вся людина, а лише певна частина її тіла).

Для впізнання велике значення має виокремлення так званих особливих прикмет: шрамів, каліцтв, фізичних вад, функціональних відхилень, татуювань.

Ознаки, на які звертається увага при впізнанні, можуть бути суттєвими та несуттєвими, властивими та випадковими. Суттєвою є така ознака, яка

обов'язково належить предмету будь-яких умов і без будь-якої предмет не може існувати. Така ознака вирізняє один предмет від іншого.

Таким чином, психологія впізнання багато в чому зумовлена особливостями індивіда, який впізнає, його ставлення до події кримінального правопорушення і самого правопорушника та суб'єкта проведення вказаної слідчої дії.

Поряд з іншими слідчими діями, у викритті винних і встановлення істини у кримінальному провадженні важливу роль відіграє обшук, під час якого виявляється і вилучається знаряддя кримінального правопорушення, речі та інші цінності здобуті злочинним шляхом, речові докази, вилучені з вільного обігу речі, речовини та інші об'єкти, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення, який в свою чергу має свої психологічні особливості.

Відповідно до частини 1 статті 30 Конституції України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [64].

Відповідно до частин 1, 2 статті 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування [75].

Як вже проаналізовано, під час будь-якої слідчої дії, у тому числі й обшуку, його учасники спілкуються між собою і психологічно впливають один на одного певним чином.

Обшук, має примусовий характер стосовно особи, у помешканні якої він проводиться, є втручанням в її особисте життя.

Особливу увагу перед проведенням обшуку варто приділити психолого-соціальним особливостям особи, оскільки людина, яка щось приховує, так чи інакше це робить за стереотипами свого світогляду, характеру, професії, навичок та соціальних установок.

Слід звернути увагу на складові психологічної основи проведення обшуку – це збирання інформації стосовно особи, в якій планується проведення обшуку, рефлексне керування і висунення розшукових версій. При цьому виділяють безпосереднє рефлексне (під час обшуку) й опосередковане (до його початку) керування.

Опосередковане полягає у виборі його напрямку у зв'язку з визначенням певного комплексу можливих схованих, викрадених предметів.

Безпосереднє рефлексне керування під час обшуку додає нового значення, що доповнюється обстановкою, яка склалася на момент обшуку та ймовірною можливістю негайної перевірки версій, що виникли, з одного боку, поведінкою особи, яка обшукується, і сукупністю реакцій обшукуваного та оточуючих на дії того, хто обшукує, з іншого.

Певний психологічний вплив справляється на особу перед самим початком обшуку, коли пропонується особі, у яких проводиться вказана слідча дія, надати зазначені в ухвалі слідчого судді предмети добровільно.

У тому випадку, якщо особа, яка проводить обшук під час добровільної видачі помічає у поведінці особи нещирість, квапливість, зайву запобігливість, то, як трапляється на практиці, незважаючи на добровільну видачу відшукуваних речей, виконує свої дії за планом обшуку, що дає позитивні результати.

Значний психологічний вплив під час обшуку має на обшукуваного несподіваність його проведення. Так, несподівана поява осіб, які проводитимуть обшук позбавляє особу, яка обшукується сховати, спотворити предмети чи взагалі втекти.

За своїм змістом обшук є подібним до огляду, адже при проведенні цих слідчих дій здійснюється обстеження певного об'єкту. Проте між ними є

суттєві відмінності, зокрема те, що при проведенні обшуку дослідженню підлягають предмети, що перебувають у приватній власності, в той час, як мета огляду є ширшою і полягає у виявленні та вилученні будь – яких об'єктів, що стосуються розслідуванню злочину. Крім того, обшук має примусовий характер, тоді як огляд спрямований не на обмеження конституційних прав і свобод, а на відновлення порушеного права [69, с. 550].

З точки зору психології примус визначають як метод управління, який полягає у психічному, матеріальному або фізичному впливі на свідомість і поведінку людей [8, с. 195].

В залежності від змісту виділяють такі види примусу, зокрема як фізичний, психічний та матеріальний. Фізичний примус полягає у застосуванні фізичної сили для подолання опору. У свою чергу, застосування психічного примусу передбачає вплив на волю та емоції особистості з метою схилити її до необхідної поведінки шляхом погрози настання негативних наслідків як стосовно особи, так і щодо її близьких. Матеріальний виражається через обмеження у праві володіння, розпорядження та користування належним особі майном.

В юридичній сфері під примусом вважають сукупність заходів психічного, фізичного та матеріального впливів, що застосовуються уповноваженими суб'єктами у встановленому порядку незалежно від волі суб'єктів застосування в цілях забезпечення громадського порядку та громадської безпеки [160, с. 547].

Слід зауважити, що примус під час обшуку не повинен здійснюватися шляхом приниження особистості обшукуваного, його родичів, співмешканців та демонстрацією неповаги до їхнього майна, варто не забувати про право на захист та правову допомогу захисника обшукуваного.

Важливе місце у підготовці до проведення обшуку повинно займати психологічне налаштування на участь у зазначеній слідчій дії. Оскільки проведення обшуку пов'язане із вторгненням в особисте життя та полягає в

обстеженні житла та речей, то нерідко суб'єкт обшуку відчуває себе незручно і намагається у найкоротші строки закінчити обшук, що на практиці призводить до поверхневого та малорезультативного його проведення. Обшукувані нерідко ховають об'єкти, які планується відшукати в брудну білизну, бачки унітазів, предметів жіночого чи чоловічого туалету.

Під час обшуку до учасників необхідно звертатися за процесуальним статусом – свідок, підозрюваний, понятій.

Обшук, у більшості випадків, розпочинається з того, що між особою, яка його проводить та обшукуваним відбувається спілкування з приводу того, щоб було надано можливість приступити до його проведення. У багатьох випадків ситуація виникає конфліктна.

У таких випадках необхідно контролювати власні емоції і не піддаватися впливу з боку обшукуваного, його захисника, що забезпечується дотримання таких правил: особа, яка проводить обшук не повинна сприймати на власний рахунок слова обшукуваного, під час спілкування слід надати обшукуваному можливість для виходу його емоцій та зачекати, коли він заспокоїться.

Захисні механізми розглядаються як неусвідомлені реакції, що захищають індивідуума від неприємних емоцій – тривоги й почуття провини [88, с. 15].

Слід мати на увазі, що поведінка обшукуваного є джерелом інформації не тільки про його індивідуально – психологічні властивості, а й про можливі місця знаходження об'єктів, які планується відшукати. Спостереження за особою повинно спрямовуватися на диференціацію у нього психоемоційних та поведінкових реакцій, які можуть вказувати на те, що особа приховує об'єкти які планується відшукати.

Під час обшуку необхідно використовувати прийому стимулювання обшукуваного до співпраці, яке виражається у встановленні психологічного контакту та звернення до позитивних якостей обшукуваного.

В. Коновалова вказує на те, що реакція особи, яка обшукується, на подразник, тобто на поведінку суб'єкта обшуку, може бути виражена зовні зміною кольору шкіри, заїканням, тремтінням рук, виділення поту. Інші ж реакції, що проявляються у покашлюванні, потиранні рук, стисканні зубами олівця, обшукувані регулюють власною волею і можуть приховати від слідства [61, с. 145].

У випадку, якщо в особи, яка проводить обшук є підстави вважати, що певні особи, які присутні під час вказаної слідчої дії, переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження, то в таких випадках необхідно ініціювати проведення або провести особистий обшук особи.

З метою якісного проведення особистого обшуку доцільним є застосування при його проведенні тактичних прийомів, заснованих на даних психології таких як подолання негативних емоцій в обшукуваних, зокрема для цього необхідно взяти під контроль свої емоції, спокійно сприймати висловлювання обшукуваного.

Відповідно до частини 1 статті 240 КПК України з метою перевірки та уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [75].

Особливість слідчого експерименту з точки зору психології полягає в тому, що в ході його проведення відтворюється, інсценується та моделюється ситуація, яка уявляється дізнавачем, слідчим чи прокурором та описана будь – ким (потерпілим, підозрюваним, свідком), і здійснюються завчасно визначені узгоджені дії.

В ході проведення зазначеної слідчої дії моделюється відповідна обстановка й умови та встановлюється можливість певної особи (потерпілого, свідка, в деяких випадках підозрюваного) бачити, розрізняти і впізнавати певні предмети, їх форми, параметри, колір за певних умов, які

мають бути точно наближені до певної події, їх віддаленості освітлення, кута зору, чи була можливість виконати певні дії за визначених умов та обумовлений проміжок часу, чи була можливість належно чути, бачити та розрізняти певні слова, події та звуки, чи спроможна певна особа здійснювати досліdну дію за вказаних обставинах.

Чим точніше та наближені до дійсності усі перелічені фактори, які впливають на результати проведення вказаної слідчої дії, тим більш точними й доказовими є результати її проведення.

Керує ходом проведення слідчого експерименту слідчий, дізнавач чи прокурор, зокрема – розміщує учасників і розподіляє між ними певні функції; також суб'єкт його проведення зобов'язаний створити умови, максимально наближені до тих, в яких відбувалася певна подія, визначає черговість відтворення, зміст кожного з них, оцінює результати, отримані в ході експерименту відомості про що вносить до відповідного процесуального документа.

Практичною діяльністю доведено, що слідчий експеримент необхідно проводити на місці події, що дає змогу змодельовати ситуацію з більшим ступенем вірогідності. Більше того, проведення вказаної слідчої дії на місці кримінального правопорушення сприяє пожвавленню, активізації асоціативних зв'язків, кращому згадуванню обставин події кримінального правопорушення учасником його проведення.

Результати проведення слідчих експериментів являють собою діагностування, вивчення та оцінку психофізіологічних, фізичних, психологічних можливостей особи чи групи осіб, а саме: а) сприйняття будь – якого об'єкта чи предмета за певних визначених умов (відчути запах, можливість розрізнити або побачити певний об'єкт, почути звуки або голос; б) фізична можливість здійснення відповідної дії (злом сейфа, здійснення пострілу, нанесення удару, проникнення в приміщення через отвір відповідного розміру тощо).

Теоретичне вивчення і реальна практика слідчих дій переконує, що слідчий експеримент необхідно проводити багаторазово. При цьому доцільно виконувати дослідні дії залежно від ступеня адаптації людини в конкретних умовах, варіюючи окремі умови дії. Багаторазове проведення одного й того ж експерименту дає змогу детальніше і глибше пізнати явище, що вивчається, впевнитися в тому, що отримані результати не є випадковими [13, с. 99].

Важливого доказового значення набуває проведення слідчого експерименту одразу після допиту відповідної особи.

Повторні слідчі дії, а саме проведення слідчого експерименту з учасниками кримінального провадження необхідно проводити багаторазово, з метою достовірності отриманого результату. В ході багаторазового проведення слідчого експерименту доцільно змінювати умови дій та зіставити їх результати. Так, при перевірці можливості чіткого сприйняття обличчя людини, певної частини тіла, потерпілим та свідкам варто змінювати місце спостереження, інтенсивність освітлення. Визначена варіативність може бути пов'язана також з певними змінами психологічного стану учасників слідчої дії.

У процесі проведення слідчого експерименту його учасники перебувають у складному емоційно напруженому психологічному стані, мають, що впливає на характер їхніх дій, поведінку і мову та як наслідок результати проведення визначеної слідчої дії. Це повинно враховуватися слідчим, дізнавачем, прокурором як при підготовці, так і в процесі самого проведення слідчого експерименту з учасниками кримінального провадження. Слідчий експеримент є певним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки його результати підозрюваному важко заперечити чи спростувати.

Результати слідчого експерименту інтерпретуються як наявність об'єктивних можливостей здійснення певної події (дії) і як суб'єктивна можливість виконання певної дії цією особою.

Слідчий експеримент – дуже складна, багатоструктурна, слідча розшукова дія. Важливою умовою проведення слідчого експерименту є його проведення в умовах, максимально наближених до тих, у яких в минулому відбувалася досліджувана дія чи подія. Ступінь реконструкції залежить від характеру експерименту, обстановки, у якій він здійснюватиметься, від можливостей реконструювання. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кримінально – процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення отриманих даних [1, с. 79].

Важливо зазначити, що зволікання з проведенням слідчого експерименту може призвести до втрати психологічного контакту з його учасником.

Р. Белкін пропонує використовувати як тактичний прийом поєднання слідчого експерименту з дослідженням обстановки або предметів, про які йшлося в показаннях, а також слідів, що свідчать про перебування цієї особи в такому місці [12, с. 200].

Тактичний прийом поєднання розповіді й показу обстановки особою, показання якої перевіряються, засновано на закономірності психологічного впливу обстановки на цю особу, яка повторно перебуває на місці події, що сприяє спогаду нею забутого.

В. Коновалова вказує з приводу цього, що таке уточнення допомагає сформувати більш точне й повне уявлення про подію, що відбулася [159, с. 19; 61].

Доцільно ретельно й детально спостерігати за поведінкою особи, показання якої перевіряються. В. Андросюк вважає, що таке спостереження повинно містити в собі оцінку дій – напрямок руху, темп переміщення, мотивовані й немотивовані зупинки, активність пошукових дій, упевненість або невпевненість у її поведінці. Також, останній вказує, що корисна інформація може бути отримана під час спостереження за мімікою, рухами, характером висловлювань, психофізіологічними реакціями підозрюваного,

що сприяє фіксації можливих змін у його поведінці, а звідси – вибору тактики й змісту подальших слідчих дій [159, с. 47-48].

Підсумовуючи викладене, слід зробити такі висновки стосовно психологічних основ призначення та проведення слідчих дій у кримінальному провадженні. Перш за все, психологічні основи їх проведення зумовлені самим характером скоєного кримінального правопорушення та специфікою особи правопорушника. Знання тактичних прийомів, психологічного впливу, системи цінностей та порядків зумовлюють належне психологічне сприйняття для слідчого, дізнавача чи прокурора. Однак у цьому контексті важливим є психологічний стан самого слідчого, дізнавача, прокурора, стабілізація якого є окремим елементом психологічного складника процесу розслідування злочинів та процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Крім того, психологічні основи призначення та проведення окремих слідчих розшукових дій тісно пов'язані зі складниками самого процесу розслідування. Наприклад, на підготовчому етапі основним психологічним складником є розумова діяльність суб'єкта: пізнавальна, оціночна тощо. Така діяльність зумовлює подальші тактичні дії, а тому психоемоційний стан та психологічна особливість скоєння кримінального правопорушення в такому випадку матимуть ключове значення з точки зору ефективності проведення слідчих дій.

Так, під час огляду місця події важливими психологічними детермінантами є увага, сконцентрованість, розсудливість, стійкість. Без них неможливе вірне оцінювання фактів, всебічний збір та аналіз даних, доказів, обставин. Крім того, оцінка місця скоєння кримінального правопорушення дає уявлення про психологічний портрет злочинця та жертви, що надалі впливатиме на сприйняття їхніх дій, вчинків, а також сприйняття тих показань, які вони надали.

Під час проведення допиту психологічний складник відіграє взагалі ключову роль, оскільки відбувається певне психологічне протистояння між

слідчим, дізнавачем, прокурором та допитуваною особою. Особливо важливим таке протистояння є з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Щодо обшуку, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, то психологічні основи відображаються через призму образу подій та способу вчинення кримінального правопорушення й особи злочинця, які сформувалися в уявленні слідчого, дізнавача чи прокурора.

2.2. Психологічні особливості взаємодії процесуального керівника з учасниками кримінального провадження.

Досудове розслідування кримінальних правопорушень – одна з найбільш конфліктних сфер правозастосовної діяльності. Досягнути завдань кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень неможливо за відсутності в нормованої, регламентованої законом, чіткої взаємодії процесуального керівника з учасниками кримінального провадження, в тому числі й на психологічному рівні.

Варто зауважити, що Р. Белкін вказував, що ефективність розслідування та запобігання злочинів значною мірою залежить від успішної взаємодії суб'єктів кримінального переслідування та осіб, які своїми діями сприяють такій діяльності правоохоронних органів [70, с. 493].

Аналізом положень Кримінального процесуального кодексу встановлено, що указаним актом не передбачено такого поняття як «взаємодія».

Науковці, які займалися дослідженням питання взаємодії учасників кримінального провадження вказували, що сама взаємодія повинна відповідати певним вимогам, які важко відобразити в законодавстві, та має особливий характер.

Так, А. Соловйов вказував, що відсутність необхідних умов та чіткої структури взаємодії є першими причинами допущення слідчими помилок про розслідування кримінальних справ [133, с. 69].

З вказаного положення можливо дійти до висновку, що з метою недопущення виникнення помилок в ході проведення досудового розслідування усім органам правопорядку необхідно налагодити відповідну взаємодію як на практичному, так і на психологічному рівнях.

Дослідивши та проаналізувавши наукову і спеціалізовану літературу необхідно зауважити, що питання психологічних особливостей взаємодії суб'єктів кримінального провадження, в тому числі й прокурора, досліджено не у повному обсязі та поверхнево.

На психологічному рівні прокурору під час нагляду за додержанням законності під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва необхідно у всіх випадках взаємодіяти з учасниками кримінального провадження, найчастіше з потерпілим, підозрюваним, слідчим (дізнавачем), слідчим суддею та захисником.

Так, указаний механізм діяльності неодноразово був предметом дослідження, таких науковців, як Г. Бондар, В. Ковальов, Ю. Аленіна, С. Альперта, О. Бандурки, Є. Блажівського, Л. Грицаєнка, О. Капліної, П. Каркача, Є. Коваленка, В. Маляренка, І. Марочкіна, В. Сухоноса, О. Татарова, Л. Удалової та інших.

Однак, незважаючи на аналіз та результати діяльності вказаних учених, запропоновані ними висновки зроблено у той час, коли на території нашої держави діяв, Кримінальний-процесуальний кодекс в редакції 1960 року.

Разом із цим, починаючи з 20 листопада 2012 року діє Кримінальний процесуальний кодекс України, після прийняття якого інститут взаємодії достатньою мірою не опрацьовувався.

Варто звернути увагу, що Г. Бондар у дослідженні «Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України» вказує, що взаємодія існує там, де наявний спільний

інтерес, а тому під час розслідування злочинів взаємодія існує між правоохоронними органами, оскільки вони мають одну мету – розкриття та розслідування злочинів [16, с. 46–48].

Так, В. Ковальов у праці «Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України» наголошував на тому, що взаємодія проявляється насамперед у консолідації сил і засобів взаємодіючих суб'єктів для досягнення єдиної мети [54, с. 24].

Більш детально проаналізовано інститут взаємодії у роботі О. Старченка «Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності». Останнім досліджено у кримінальному процесі взаємодію між слідчим та: потерпілим, особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, захисником, законними представниками, цивільним позивачем і відповідачем, прокурором та суддею [135, с. 37].

На думку останнього, завдання кримінального судочинства однакові для всіх, і для їх досягнення необхідно діяти (взаємодіяти) з усіма учасниками процесу. Один суб'єкт не може забезпечити виконання усіх завдань, він обов'язково має співпрацювати з іншими особами.

Проведене опитування працівників прокуратури, які займаються процесуальним керівництвом показало, що під час досудового розслідування найчастіше використовують спеціальні психологічні знання під час взаємодії із потерпілими (71 % респондентів), захисником та підозрюваним (35 %), слідчим (19 %), слідчим суддею (24%).

Враховуючи практичний досвід процесуального керівництва досудовим розслідуванням та результати проведеного опитування необхідно детально зупинитися на дослідженні взаємодії прокурора з потерпілим.

Одним із основних завдань, які зобов'язані вирішувати кримінально процесуальне законодавство – це захист особи, охорона прав, свобод та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні.

Слід наголосити, що поведінка потерпілого в момент вчинення кримінального правопорушення та після нього залежить від впливу зовнішнього середовища.

Юридична психологія вивчає особу потерпілого, фактори формування та розвитку його особистості, поведінку до, під час, і після вчинення кримінального правопорушення, а також надає практичні рекомендації щодо взаємодії суб'єктів кримінального провадження, в тому числі і з прокурором.

Потерпілий – це одна із центральних фігур під час проведення досудового розслідування, налагодження психологічної взаємодії між останнім з процесуальним керівником є запорукою належного захисту та відновлення його порушених прав, свобод та законних інтересів.

Вивчення прокурором психофізіологічних властивостей потерпілого, сили, рухомості нервових процесів, типу вищої нервової діяльності, темпераменту допомагає визначити можливість вчинення потерпілим тих чи інших дій, достовірність та правдивість показів останнього, а в цілому – створити правильну картину події, яка відбувалась в минулому. Ці особливості необхідно враховувати в разі встановлення психологічного контакту з потерпілим та взаємодії з ним під час проведення досудового розслідування.

Як показує практика, дії правопорушника, наслідки кримінального правопорушення часто приводять потерпілого у стан сильного душевного хвилювання, збудження, страху, тяжкої депресії, обурення, гніву, відчаю, розгубленості. Без урахування цих особливостей, їх правильного психологічного аналізу, зняття стресового стану потерпілого важко розраховувати на повноту та правильність його показань [29, с. 55].

Відповідно до положень Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою до жертв слід ставитися зі співчуттям, поважати їх гідність [35].

Міжнародний досвід правозастосування, покладений в основу Декларації, свідчить, що усім органам правопорядку необхідно проходити

підготовку, що надасть можливість забезпечити розуміння ними потреб жертв і керівних принципів надання їм належної допомоги. Надаючи послуги жертвам, слід насамперед, приділяти увагу тим, хто має особливі потреби, зумовлені характером завданої злочином шкоди [35].

Потерпілий, внаслідок вчиненого відносно останнього злочину, набуває ознак віктимності, а це негативно впливає як на його психосоматичний стан, так і на якість життя загалом. Крім цього, у потерпілого (членів його сім'ї та інших родичів) виявляють такі самі симптоми, як і в первинних жертв, тому йдеться про віктимність широкого кола постраждалих від злочину осіб і вказане в обов'язковому порядку необхідно брати до уваги під час проведення слідчих дій із вищевказаними особами [111].

Так, в жертви правопорушення виникають специфічні негативні психоемоційні стани [15], які можуть поглиблюватися неналежною реакцією на злочин держави, зокрема її правоохоронної системи.

На психіку людини при цьому впливає низка чинників, зокрема: 1) психологічні – переживання примусу, відчуття ізольованості, усвідомлення обмеженості можливостей контролю та впливу на розвиток подій, позбавлення або обмеження певного права чи свободи; несподівані напади, вербальні та невербальні вияви агресії, емоції страху, тривоги, огиди тощо; 2) соціально – психологічні – усвідомлення моральної вагомості та оцінювання події, її ідентифікація з поглядом поширеної соціальної практики; роздуми про ступінь солідаризації з боку суспільства й держави; зіставлення власної оцінки події та вини правопорушника з офіційними оцінками з боку чинного законодавства і норм моралі, усвідомлення здатності держави захищати людину [79].

Процесуальному керівнику у кримінальному провадженні варто мати на увазі, що у разі вчинення правопорушення проти життя та здоров'я особи, власності, порушення громадського порядку (вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування, крадіжки, грабежу, розбій, порушення правил

безпеки дорожнього руху, хуліганство) потерпілий є центральною фігурою як досудового розслідування, так і судового розгляду у подальшому.

Для глибокого розуміння та організації ефективної взаємодії процесуального керівника з потерпілим має велике практичне значення, тому в багатьох випадках прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва зобов'язаний звертатися до спеціальних психологічних знань, застосовувати їх зокрема під час допиту потерпілого, пов'язаних із останнім (родичів, друзів та інших) та проведенням із вказаними особами слідчих (розшукових) дій.

Спеціалізована література зазначає, що поведінка потерпілого в момент учинення кримінального правопорушення та в подальшому його житті залежить від: 1) впливу зовнішнього середовища (у цьому разі – протиправного діяння або іншого впливу); 2) індивідуальних рис особистості, що забезпечують широкий спектр реакцій на зовнішній протиправний вплив (від утрати свідомості до самооборони чи активного нападу на правопорушника) [153, с. 271].

Враховуючи зазначене, методами вивчення особистості потерпілого можуть бути будь – які методи практичної психології, при чому вибір цього комплексу залежить як від попередньої оцінки ступеня емоціогенності взаємодії потерпілого й підозрюваного у криміногенній ситуації, так і від переживання потерпілим її наслідків.

Зазначене надає можливість з'ясувати, зокрема, глибину завданих конкретній особі страждань і визначає особливості діяльності прокурора щодо встановлення факту завданої потерпілому моральної шкоди та визначення розмірів її компенсації.

За дослідженнями І. Павлова, низка життєвих ударів (особистісні переживання, крах переконань і вірувань, приниження гідності, труднощі буденного життя) у слабкої людини спричиняють одразу або за деякий час потому реакції сильної інтенсивності з виявами різноманітної симптоматики,

зокрема й соматичними симптомами. Саме надмірні зовнішні обставини перенапружують індивідуальні можливості центральної нервової системи й нерідко стають причиною хворобливих станів [98].

Одним з перших систематизованих досліджень впливу на потерпілого пережитої психічної травми стали праці М. Горовиці. Він запропонував комплексний опис симптомів, які є свідченням наявності пережитої психічної травми: - дратівливість і посилена збудливість; - нестримане та різке реагування на неочікувані подразники; - фіксація на обставинах травмуючої події (постійне обговорення, рефлексивне відтворення тощо); - відхід від реальності; - схильність до агресивних реакцій і нездатність керувати ними [163].

Британський науковець Б. Годерес, вивчаючи особливості психологічного стану потерпілих від злочинів, під час розслідування яких не встановлено особу винуватців, наголошував, що жертви демонструють низку особистісних порушень, наприклад, раптові приступи агресії, схильність до алкоголізму та звичку оцінювати навколишній світ з погляду потенційної небезпеки [164].

Пережиті травми досить сильні за емоційною потужністю та пов'язані із фрустрацією життєво важливих потреб потерпілого (наприклад, самореалізація, відпочинок), спричиняють формування тенденцій і передумов психічного вигорання.

Після травмуючої події людина мимоволі відчуває в собі певні зміни: з'являється почуття незахищеності та невпевненості, що виявляється в поведінці та взаємодії з іншими особами (зникає легкість і невимушеність, натомість може виникнути роздратованість).

За цих обставин психічна травма може призвести до множинності порушень свідомості потерпілого. У зв'язку із зазначеним М. Горовиць зауважував, що травматичні переживання спричиняють руйнування когнітивних схем людини, а також зміну інформаційного патерну, який регулює й організовує її сприйняття та поведінку. Механізми психологічного

захисту та когнітивного контролю починають упливати на зниження інтенсивності переживання (наприклад, у формі заперечення, емоційної глухоти, абстрагованості), чим значно ускладнюють подолання травми [163].

Отже, психічна травма – це подія в житті людини, яка шляхом емоційної дії переживань упливає на структурування психіки та спричиняє нездатність суб'єкта до активної реакції, тобто призводить до стійких змін і деструктивних наслідків у душевному житті та поведінці особи.

Вивчаючи психологічні наслідки впливу протиправного діяння на потерпілого, дослідники ще в 80-х роках 20 століття зазначали, що без урахування його морально – психологічного стану та подолання стресу складно розраховувати на повноту й об'єктивність показань останнього, а отже, й на встановлення істини у провадженні, встановленню та покарання винних [126, с. 244].

Оскільки кримінальне правопорушення завдає сильної душевної травми потерпілому, останній подумки часто повертається до трагічних подій, пригадуючи найдрібніші обставини та деталі протиправного посягання. Іноді потерпілому вдається пригадати певні обставини, не повідомлені ним у процесі допиту або слідчих дій.

Часті спогади перебігу події правопорушення та пов'язані із цим переживання активізують процеси мислення потерпілого, посилюють його прагнення знайти винних, спонукаючи останнього самостійно висувати численні причини та фігурантів (зокрема й замовників) учинення правопорушення.

Варто вказати, що у потерпілих внаслідок вчинених відносно останніх протиправних діянь спостерігаються посттравматичний стресовий розлад, зокрема у 1–3 відсотків усього населення (частіше – у жінок), а окремі компоненти цього розладу – у 5–15 відсотків населення. Посттравматичний стресовий розлад розвивається у 20–25 відсотків людей, що зазнали інтенсивного стресового впливу в ситуації вчинення правопорушення насильницького характеру; серед поранених під час учинення

правопорушення потерпілих ці порушення трапляються у близько 40 відсотків [26].

Найпоширенішими наслідками психотравмуючого впливу кримінальної ситуації на потерпілого є такі: 1) емоційна ригідність. Людина стає емоційно загальмованою, несприйнятливою та індиферентною до навколишнього світу, у край недовірливою, замкненою, не спроможною до налагоджування близьких і дружніх стосунків, для неї недосяжні почуття радості чи навіть задоволення та спокою; 2) порушення концентрації уваги. Людина відчуває труднощі із зосередженням на певній, віддаленій від її втрат тематиці. Інколи концентрація може відновлюватися, але з появою адресного стресового чинника розлади поглиблюються; 3) апатія та депресія, відчуття втрати сенсу життя; 4) загальна тривожність, що має певні фізіологічні (анорексія, спазми шлунку, головний біль) і психічні (постійне занепокоєння без певної причини, несвідоме передчуття справжньої чи уявної небезпеки) вияви; 5) неконтрольовані спогади та флешбеки, коли в пам'яті людини несподівано спливають сцени кримінального правопорушення; 6) розлади сну – безсоння, труднощі із засинанням і переривчастий сон; людину знесилюють нічні жахи, у зв'язку з якими вона боїться засинати. Систематичне недосипання може призвести до крайнього виснаження; 7) почуття провини – нав'язливі, неконтрольовані думки щодо власного безсилля, нездатності змінити обставини та запобігти невідворотним наслідкам [18].

Слід зауважити, що під час проведення досудового розслідування із метою уникнення помилок у показаннях потерпілого прокурору в край важливо враховувати особливості сприйняття ним у момент вчинення кримінального правопорушення обставин провадження, особистості правопорушника.

Експериментально доведено, що почуття страху, гніву, сорому, образи та інші, які відчуває потерпілий, можуть сприяти спотворенню сприйняття, звужуючи його обсяг, призвести до неправильної оцінки низки фактів, ознак,

деталей. При фізіологічному афекті, який часто трапляється в ході злочинного посягання на особу, в потерпілого погіршується самоконтроль, вірна оцінка своїх дій, погіршується сприйняття реальної обстановки [22, с. 25].

У вказаних станах потерпілий може помилятися, переоцінювати фізичні дані злочинця, кількість правопорушників, тип дій нападників. Однак сильні переживання, яких зазнає потерпілий у момент вчинення над ним кримінального правопорушення, часто роблять їх сприйняття глибшими, яскравішими, дають змогу надовго запам'ятати багато навіть незначних, деталей події, деталі зовнішності правопорушника.

В ході проведення досудового розслідування прокурору залежно від кримінального правопорушення на свій розсуд слід самостійно допитувати потерпілого, налагодити з ним психологічний контакт, детально роз'яснити останньому його права та обов'язки.

Як свідчить практика прокурори вкрай рідко використовують надану їм законом можливість самостійно допитувати потерпілих під час досудового розслідування, що негативно впливає на подальший рух кримінального провадження в майбутньому, тобто в ході судового розгляду.

Налагодження психологічного контакту та належної взаємодії прокурора із потерпілим саме під час досудового розслідування сприяє та фактично унеможливорює виникнення протиріч в ході судового розгляду кримінальних проваджень, що не усіма прокурорами береться до уваги.

Допитуючи потерпілого процесуальному керівнику потрібно врахувати його фізичний та психічний стан, намагаючись не заподіяти йому зайвих психологічних травм, з'ясувати, чи він переконаний у правильності своїх свідчень. Потрібно мати на увазі, що часті згадування події й пов'язаного з останньою негативних емоцій та переживань певним чином пожвавлюють мисленнєві процеси потерпілого, збільшують прагнення останнього встановити винну особу.

Яскраво виражено взаємодія прокурора з потерпілим під час слідчого експерименту. Так, практично доведено, що вказану процесуальну дію слід проводити одразу після проведення повторного допиту за участю спеціаліста – психолога з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

З метою встановлення істини у кримінальному провадженні, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура процесуальному керівнику необхідно самостійно допитувати потерпілого одразу після вчинення кримінального правопорушення, а у подальшому повторно вже за участю спеціаліста – психолога з метою оцінки останнім психологічного стану потерпілого, правдивості його показів та позиції. Одночасно після повторного допиту слід знову ж таки за участю психолога провести слідчий експеримент, що на даний час на практиці використовується рідко.

Варто зауважити, що чинні законодавчі акти України повною мірою не відображають реальні можливості участі спеціаліста-психолога під час досудового розслідування.

Пропозицією щодо вирішення даної проблеми полягає у обов'язковості залучення спеціаліста-психолога у конкретних категоріях кримінальних правопорушень, зокрема проти життя та здоров'я, громадського порядку, безпеки руху та експлуатації транспортного засобу, та відносно чи за участю неповнолітніх осіб.

В ході проведення досудового розслідування потерпілий є одним із центральних учасників розслідування, з метою якісного, належного проведення досудового розслідування процесуальному керівнику необхідно постійно брати до уваги покази останнього, його психоемоційний стан.

Слід зазначити, що в юридичній психології взаємодія прокурора та підозрюваного в ході проведення досудового розслідування у повній мірі не досліджувалася. У спеціалізованій літературі вивчалися лише деякі психологічні аспекти проведення деяких слідчих дій за його участі.

Разом із тим ця проблема була на досить високому рівні досліджена стосовно допиту, одночасного допиту й обшуку.

Психологічні особливості взаємодії підозрюваного з процесуальним керівником має добровільний характер. Враховуючи, з метою додержанням прав людини належна результативність зазначеної взаємодії залежить виключно від позиції та способу захисту, який обрав підозрюваний та його захисник, їх бажання брати участь у вказаній взаємодії.

Психологія підозрюваного при цьому може використовуватися для діагностики його позиції, прогнозування поведінки підозрюваного, обрання відповідного психологічного впливу, оцінки отриманої інформації. Слід враховувати чинники, що впливають на формування позиції підозрюваного та його поведінку. У психологічній літературі до таких відносять: психічний стан підозрюваного, мотиви, якими він керується, виконуючи ті чи інші дії, несприятливі для підозрюваного умови, в яких він перебуває у зв'язку з його передбачуваною роллю у вчиненні злочину, вплив на підозрюваного з боку інших осіб [118, с. 196–217, 272–285; 30, с. 293–299].

Психічний стан підозрюваного характеризується пануванням оборонної (захисної) домінанти. Під домінантою у психології розуміють тимчасово переважну рефлексорну систему, що зумовлює роботу нервових центрів у цей момент і тим самим додає поведінці відповідну спрямованість. Домінанта, як переважний осередок збудження, підсумовує та накопичує імпульси, що надходять у центральну нервову систему, одночасно пригнічуючи активність інших центрів [155, с. 72].

Оборонна домінанта визначає спрямованість психічної діяльності підозрюваного, формує у нього спеціальні механізми психологічного захисту. Психологічний захист у літературі з психології розглядається як спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, спрямована на усунення або зведення до мінімуму почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту [155, с. 321].

До числа механізмів психологічного захисту відносять витіснення, раціоналізацію та проєкцію [120, с. 50].

При взаємодії з підозрюваним процесуальному керівнику необхідно брати до уваги застосування впливу психологічного механізму витіснення.

Під витісненням мається на увазі глушіння, відкидання та неприйняття тієї інформації, яка суперечить якійсь особистісно значимій установці суб'єкта [120, с. 50].

У зв'язку з цим існують певні вимоги до форми спілкування прокурора з підозрюваним при проведенні досудового розслідування та процесуального керівництва.

В. Васильєв вважає, що незалежно від тяжкості вчиненого злочину суб'єкт проведення досудового розслідування зобов'язаний ставитися до підозрюваного як до особистості нарівні з іншими учасниками слідчої дії. Неприпустиме роздратування, вираження прокурором зневаги щодо нього, скептичні репліки тощо. Як би зухвало не поведився підозрюваний, необхідно залишатися стриманим і врівноваженим [22, с. 472–473].

Варто звернути увагу, що у психологічній літературі під психічним станом розуміють цілісну характеристику психічної діяльності, стійку на певному тимчасовому відрізку, яка показує своєрідність протікання психічних процесів залежно від відбиття явищ дійсності, попереднього стану та психічних властивостей особистості [58, с. 284].

При проведенні досудового розслідування має місце широка амплітуда психічних станів, що обов'язково має бути враховано прокурором. Підозрюваний може перебувати, наприклад, у стані страху, фрустрації, стресу тощо [119, с. 15–20].

Вирішальним є те, що саме з психічним станом підозрюваного може бути пов'язана його позиція щодо відмови від участі у проведенні слідчих (розшукових) дій або зміни чи відмови від даних ним показань.

У психологічній літературі страх розглядається як негативний психічний стан, що виникає в ситуаціях, коли індивід має спонукання й

усвідомлену мету залишити ситуацію, пов'язану із впливом зовнішнього подразника, але при цьому в силу зовнішніх причин вимушений залишатися в ній [39, с. 234].

Страх не лише сковує пам'ять, а й пригнічуючи діє на психіку людини, її інтелектуальну діяльність. Він може знижувати волю, моральний самоконтроль, критичні здатності, перешкоджати правильній оцінці обстановки, робити людину доступнішою для небажаних впливів [119, с. 28].

Прокурор під час проведення досудового розслідування може здійснювати діагностику психічного стану, що є необхідним під час психологічної взаємодії із учасниками кримінального провадження.

Під час проведення слідчих дій, наприклад слідчого експерименту, особа, яка повторно перебуває на місці злочинної події, зазнає психологічний вплив навколишньої обстановки [60, с. 110–115].

Внаслідок цього в неї може відбуватися певна зміна психічного стану при сприйнятті місць, де знаходяться докази, що її викривають. На необхідність спостереження за поведінкою підозрюваного при проведенні вказаної слідчої дій постійно вказується в психологічній літературі [30, с. 134; 159, с. 310].

Значення використання методу спостереження при проведенні досудового розслідування та процесуальних дій за участю підозрюваного полягає також у тому, що його застосування надає можливість процесуальному керівнику контролювати поведінку підозрюваного, підтримувати правильний режим спілкування, сприяє можливістю обранню та варіюванню відповідних тактичних прийомів, їх систем.

Метод спостереження надає можливість діагностувати та певний чином прогнозувати подальшу позицію підозрюваного, розпізнати чи приховує він певну інформацію, чи не перекручує її, що має значення для проведення досудового розслідування.

Захисна домінанта викликає у винного прагнення здійснювати ті чи інші дії, які, на його думку, повинні допомогти йому уникнути викриття

злочину і як наслідок – ухилитися від відповідальності за вчинене [118, с. 196].

Вказаним вище можна пояснювати відмову підозрюваного від участі у проведенні слідчих дій, дачу ним неправдивих показань на допиті. Як оборонна домінанта, так і механізм психологічного захисту можуть бути властиві не тільки особі, яка справді винна у вчиненні злочину, а й невинній особі при її прагненні захиститися від несправедливого обвинувачення [118, с. 198].

В психологічному відношенні перевірка показань наданих підозрюваним не може обмежуватись до створення для нього будь-яких штучних бар'єрів, психологічних обмежень для відмови від попередніх показань, даних при проведенні допиту.

Неприпустимими є також випадки проведення слідчих дій з метою психологічного закріплення підозрюваного на тих показаннях, які, на думку слідчого (прокурора), відповідають дійсності [30, с. 132].

У слідчій практиці звертається особлива увага на те, що підозрювані схильні до зміни своїх позицій, адаптації їх виправдувальної позиції в міру пред'явлення доказів [41, с. 166].

Тому при взаємодії прокурора з підозрюваним тактика слідчої (розшукової) дії має бути спрямована спочатку на деталізацію показань, з'ясування їх взаємозв'язку з обстановкою, а вже потім на усунення протиріч, якщо вони мали місце. Така тактика дозволяє поступово та цілеспрямовано усунути неправду в показаннях допитаної особи. До числа чинників, які впливають на позицію підозрюваного, належить вплив на нього з боку інших осіб [119, с. 29].

Обов'язковою умовою, що визначає достовірність результатів проведення досудового розслідування, має бути відсутність такого впливу на підозрюваного. Тому в ході проведення досудового розслідування прокурору в ході процесуального керівництва ним необхідно вжити заходів до того, щоб підозрюваний не мав можливості спілкуватись зі сторонніми особами

шляхом ініціювання обрання заходів забезпечення, зокрема запобіжних заходів за наявності на те визначених Законом підстав та ризиків.

У процесі аналізу позиції підозрюваного при проведенні слідчих дій потрібно враховувати конкретні мотиви його згоди на участь у проведенні останніх, оскільки це право підозрюваного, а не його обов'язок. Серед таких у психологічній літературі вирізняють: страх суспільного осуду, сором усвідомлення аморальності та протиправності свого вчинку, страх перед помстою з боку зацікавлених осіб, боязнь наслідків для своїх близьких або розлуки з ними [118, с. 202].

Так, Ф. Глазирін вважає, що навіть у випадку яскраво вираженої готовності підозрюваного брати участь у слідчих діях слід детально розібратися у справжніх мотивах такої згоди. Слідчій практиці відомі випадки, коли підозрювані (обвинувачені), заявивши про згоду взяти участь у перевірці показань на місці, в ході проведення слідчої дії показують зовсім інші місця, що не мають відношення до злочину, розраховуючи послабити, розхитати зібрані слідством докази, намагаючись спрямувати на помилковий шлях, створити можливості для відмови від своїх даних раніше показань у процесі судового розгляду [30, с. 31, с. 131–133].

Отже, знання дійсних мотивів, якими керується підозрюваний, його позиції, дозволяє прокурору своєчасно вплинути на сам процес досудового розслідування та на останнього в такий спосіб, щоб той змінив свою правову позицію.

Підозрюваний може керуватися також мотивом самостійної перевірки успішності приховання ним слідів злочину й обставин, що можуть його викрити [159, с. 310].

Існує проблема ризику відмови підозрюваного від участі в слідчому експерименті, а також від даних на допиті показань. У криміналістичній літературі існують рекомендації, спрямовані на зниження ризику відмови підозрюваного від участі в проведенні цієї слідчої дії. Так, окремі автори

пропонують здійснювати слідчі дії негайно після одержання згоди допитаної особи на участь у ній [131, с. 232].

В інших випадках, прокурору необхідно самостійно пояснити підозрюваному суть та значення проведення вказаної процесуальної дії, налагодити з ним психологічний контакт.

Існують й інші психологічні рекомендації, зокрема встановлення та підтримка слідчим чи прокурором психологічного контакту з підозрюваним, прийняття до уваги мотивів, якими він керувався, виражаючи згоду брати участь у слідчих діях, застосування методу рефлексивного управління [22, с. 472; 30, с. 132–133].

Сприйняття місця злочину або його окремих епізодів, розповідь про подію злочину сприяють відновленню в пам'яті підозрюваного не тільки обставин цієї події, а й тих емоцій, що превалювали в його психіці в досліджуваній момент. Тому особиста присутність на місці злочинної події зумовлює значні емоційні переживання у підозрюваного, що може ускладнити та навіть унеможливити продовження слідчої дії. Таким чином, психологічний вплив обстановки місця події є тим вагомим чинником, який суттєво впливає на особу, показання якої перевіряються. У підозрюваного боротьба протилежних мотивів щодо участі в перевірці показань на місці, їх переорієнтація може мати місце не тільки в процесі підготовки до цієї слідчої дії, а й під час її проведення [159, с. 309].

Саме це підтверджує необхідність протягом усього часу проведення досудового розслідування прокурору вживати заходів, спрямованих на закріплення в підозрюваного позитивних мотивів участі в усіх слідчих (розшукових) діях за його участю.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновків щодо психологічних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного та психології взаємодії з останнім, зокрема – наявність складних психологічних відносин між прокурором і підозрюваним, здатність процесуального керівника психологічно вплинути на підозрюваного з метою

отримання необхідної інформації, зумовленість позиції та поведінки підозрюваного зв'язком із допитом, що передував іншим слідчим діям, взаємне рефлексування між прокурором і підозрюваним, можливість впливу підозрюваного на процес одержання інформації.

Реалізація психологічних особливостей взаємодії прокурора та підозрюваного яскраво виражається в ході ініціювання та укладення угод про визнання винуватості.

Варто підкреслити, що укладення угоди про визнання винуватості можливе (за відсутності згоди потерпілого) у кримінальних провадженнях за 55 % статей КК України [94, с. 818-819].

Визнання винуватості є одним із різновидів співпраці підозрюваного, обвинуваченого з прокурором та судом, яка дає можливість вирішити ряд тактичних та стратегічних завдань кримінального провадження, пов'язаних зі своєчасним та повним відшкодуванням матеріальної та моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, притягнення до кримінальної відповідальності інших винних у вчиненні злочину осіб, їх викриття.

Відповідно до частини 2 стаття 496 КПК України угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого [75].

Оцінюючи практичну діяльність, з огляду особистого досвіду, укладення угоди сприяє викритті більшої кількості кримінальних правопорушень, особливо латентних, зменшення рівня злочинності в державі, запобіганню, виявленню та припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень, процесуальній економії часу, оскільки угода про визнання винуватості може бути затверджена судом під час підготовчого судового засідання (п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України) [75].

Крім того, укладення угоди сприяє досудовому розслідуванню, це активна співпраця сторони захисту з прокурором, водночас це означає, що без реальної допомоги та сприяння підозрюваного у викритті кримінального правопорушення, вчиненого як ним особисто, так і у співучасті, угоди такого

виду, як правило, не буває, про що свідчить практика застосування вказаного інституту в органах правопорядку.

Для зацікавлення підозрюваного щодо визнання винуватості та укладення угоди про визнання винуватості та співпраці для забезпечення швидкого досудового розслідування, викриття більшої кількості кримінальних правопорушень та наявності суспільного інтересу в запобіганні, виявленні чи припиненні більшої кількості кримінальних правопорушень прокурору необхідно володіти спеціальними психологічними знаннями в тих взаємовідносинах, які склалися між підозрюваними та між іншими учасниками кримінального провадження та налагодити психологічну взаємодію з останніми.

У психологічній літературі зазначається, що компетентний фахівець із конфліктних взаємовідносин повинен мати добрий рівень спеціальних професійних знань та навичок, зокрема: збирати інформацію та вести спостереження за станом конфлікту за такими параметрами: суб'єкти конфлікту, їх інтереси, цілі, позиції, наміри, ступінь розвитку конфліктної ситуації, учасники конфлікту, предмет, шляхи, способи і засоби досягнення учасниками конфлікту своїх цілей, характеристика ресурсних можливостей учасників конфлікту для досягнення своїх цілей; виявити генезис конфлікту: аналіз конфліктостворюючих чинників, причин та умов, джерел і рушійних сил розвитку конфлікту, оцінка співвідношення сил учасників конфлікту, сильні і слабкі сторони учасників конфлікту, оцінка масштабності, тривалості, інтенсивності конфлікту, типологія й класифікація оцінки; прогнозування перебігу конфлікту: визначення найбільш важливих для даної ситуації чинників, складання списку обмежень, побудова прогностичної моделі конфлікту, можливі сценарії поведінки учасників конфлікту, перевірка точності прогнозу; здійснювати вибір оптимальної тактики та стратегії дій, скласти план найбільш важливих заходів, за допомогою яких передбачається досягти необхідного результату [25, с. 126, 140].

Одним із важливих учасників кримінального провадження є слідчий та дізнавач, які мають схожий процесуальний статус, тому належна психологічна взаємодія останніх із процесуальним керівником забезпечить досягнення завдань, визначених КПК України.

Саме на слідчого статтею 40 КПК України покладено найважливіші завдання, такі як обов'язок починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, доручення проведення таких дій відповідним оперативним підрозділам, повідомлення за погодженням із прокурором особі про підозру, за результатами розслідування складання обвинувального акта тощо [75].

Таким чином, саме від слідчого залежить якісне, своєчасне та неупереджено проведення досудового розслідування з тим, щоб надалі суд мав можливість повно та всебічно розглянути кримінальне провадження та у подальшому винести законний, обґрунтований та справедливий вирок.

Кримінальний процесуальний кодекс надає слідчому широкий спектр процесуальних повноважень, визначивши його як самостійну та процесуальну незалежну службову особу, яка зобов'язана повно, всебічно та неупереджено дослідити всі обставини кримінального провадження, встановити обставини які підтверджують чи спростовують винуватість підозрюваного, але разом з тим належне виконання покладених на нього обов'язків та реалізацію прав неможливо без взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження, в тому числі й на психологічному рівні. Тому важливе значення має не тільки виконання та безпосередня реалізація слідчим його безпосередніх повноважень, але й належна взаємодія з іншими органами правопорядку та посадовими особами, зокрема з прокурором – процесуальним керівником.

Видається вдалим твердження С. Піскуна про те, що слідчий є одним із центральних органів управління кримінальним провадженням. Саме через

це дуже важливо, щоб слідчий володів управлінськими навичками, адже від правильної організації розслідування залежить його якість [101, с. 157].

На такій стадії кримінального провадження як досудове розслідування важливо і практично вирішальну роль відіграє взаємодія слідчого з прокурором, яка знаходить своє вирішення через прокурорський нагляд у формі процесуального за проведенням досудового розслідування.

Встановлене у ст. 40 КПК України положення, що слідчий при здійсненні своїх повноважень є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку особам, що не мають на те законних повноважень, забороняється, необхідно трактувати як незалежність слідчого від вимог інших учасників кримінального провадження, крім прокурора, оскільки він має законні повноваження втручатися в діяльність слідчого [75].

Так, тільки прокурор може приймати рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування і таке рішення не може бути оскаржено (ст. 217 КПК України), виключно в його компетенцію входить прийняття рішення про проведення ексгумації трупа чи освідування особи, що проводяться під час досудового розслідування незалежно від волі слідчого (ст.ст. 239, 241 КПК України) [75].

Практичний досвід здійснення процесуального керівництва свідчить про те, що у більшості кримінальних правопорушень відсутня належна, узгоджена співпраці прокурора зі слідчим у кримінальних провадженнях, відсутності налагодженого психологічного контакту, що є однією з причин неналежного розслідування кримінальних правопорушень, сприяє порушенню прав потерпілих та підозрюваних.

Так, згідно з даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, у 2018 році обліковано 487 133 кримінальних правопорушення. Із зареєстрованих у звітному періоді кримінальних проваджень повідомлено особам про підозру у 191 856 (39,4%) кримінальних провадженнях, скеровано до суду – 177 702 (36,5%). За остаточними результатами

розслідування розкрито лише 1,9% кримінальних правопорушень минулих років [43].

Отже, питання визначення та вивчення психологічних особливостей взаємодії прокурора та слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень має важливе практичне та теоретичне значення в контексті забезпечення його ефективності, у зв'язку з чим потребують осмислення межі, засади та психологічні форми здійснення такої взаємодії.

Так, у дослідженнях, які присвячені психології управління, спільну діяльність розглядають у трьох вимірах: 1) як спільно – індивідуально, за якої кожен учасник відпрацьовує свою частину роботи незалежно від інших; 2) як спільно – послідовну, за якої загальне завдання виконує послідовно кожен учасник; 3) як спільно – взаємодіючу, коли кожен учасник одночасно взаємодіє з усіма іншими [111, с. 168; 7; 8].

У цьому ракурсі вдалою є думка М. Багрія, який визначає погодженість дій (заходів) під час розслідування одним з елементів сутнісної характеристики взаємодії відповідних суб'єктів [5, с. 317]. З огляду на викладене вище підставами взаємодії прокурора та слідчого у кримінальному провадженні є реалізація кожним із них наданих останнім законодавством процесуальних повноважень під час розслідування конкретного злочину.

Передумовою взаємодії слідчого та прокурора у кримінальному провадженні є виконання ними положень, визначених у ч.ч. 6 та 7 ст. 214 КПК України, відповідно до яких слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України [75].

При цьому взаємодія між конкретним прокурором та слідчим починається після призначення керівником органу прокуратури прокурора чи групи прокурорів та керівником органу досудового розслідування слідчого чи групи слідчих в одному кримінальному провадженні, які здійснюватимуть

досудове розслідування кримінальним провадженням та процесуальним керівництвом останнім.

Водночас взаємодія слідчого та прокурора в деяких випадках розпочинається до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та визначення в них груп прокурорів та слідчих, зокрема під час огляду місця події з метою максимально оперативного та якісного фіксування вчиненого кримінального правопорушення та його слідів.

На практиці протягом судового розгляду прокурору досить часто доводиться звертатися за допомогою до слідчого з приводу забезпечення явки свідків, експертів тощо. Тому прокурору важливо ще на стадії досудового розслідування будувати свої взаємовідносини зі слідчим на засадах взаємоповаги, довіри та взаємодопомоги. Будь – яка співпраця будується на взаємній довірі та свідчить про добру волю учасників зазначеного процесу щодо взаємодії. Якщо немає спільної мети, загального прагнення і зацікавленості, то будь – які контакти між суб'єктами є несистемними і будуть, швидше за все, мати разовий характер [99, с. 52].

Обов'язковою умовою ефективної взаємодії та отримання очікуваного результату є спільний інтерес прокурора та слідчого в належному розслідуванні кримінального правопорушення та їх спільна згода у виборі засобів, методів, тактичних прийомів, за допомогою яких будуть реалізовані завдання кримінального провадження.

Умовно весь процес взаємодії прокурора та слідчого можна поділити на два види: процесуальний, який прямо визначений нормами кримінального процесуального кодексу та організаційний, який регулюється відомчими актами. Ці два аспекти взаємодії пов'язані між собою та взаємозумовлені. Водночас саме від вірно налаштованої організаційної взаємодії залежить ефективність процесуальної взаємодії прокурора та слідчого. Кожен із цих аспектів взаємодії проявляється у певних формах – способах співробітництва, за допомогою яких досягається узгодженість діяльності прокурора та слідчого.

Так, організаційна взаємодія між прокурором та слідчим полягає у вирішенні першочергових та важливих питань щодо розслідування кримінальних проваджень: спільного складання та узгодження плану досудового розслідування, узгодження порядку та часу проведення слідчих (розшукових) дій, а також спільний аналіз здобутих доказів та визначення подальшого напрямку розслідування та шляхів розкриття кримінального правопорушення. Указаним чином використання зазначених форм взаємодії спрямовується діяльність прокурора та слідчого на більш ефективну реалізацію повноважень, створюється алгоритм дій того чи іншого взаємодіючого суб'єкта.

При цьому за допомогою планування забезпечується повнота та об'єктивність досудового розслідування, досягається значна процесуальна економія. Аналіз закріплених у КПК України повноважень прокурора та слідчого дає змогу виділити такі форми процесуальної взаємодії між ними: 1) надання прокурором слідчому доручень та вказівок щодо проведення (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та їх виконання слідчим (п. 4 ч. 2 ст. 36, п. 2 ч. 2, 4 ст. 40 КПК України); 2) погодження прокурором складеного слідчим клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються на підставі ухвали слідчого судді; 3) зупинення слідчим за погодженням із прокурором досудового розслідування (ст. 280 КПК України); 4) вирішення питання про продовження строків досудового розслідування (ст.ст. 294–295-1 КПК України); 5) надсилання слідчим постанови про закриття кримінального провадження та перевірка прокурором законності та обґрунтованості цього рішення (ч. 6 ст. 284 КПК України); 6) повідомлення слідчим за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні злочину (ст.ст. 276–279 КПК України); 7) затвердження прокурором (відмова в затвердженні) складеного слідчим обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України);

8) участь слідчого та прокурора у розгляді скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування (ст.ст. 303–308 КПК України) [75].

Яскраво вираженою формою взаємодії прокурора зі слідчим, яка наявна в ході всього проведення досудового розслідування, є надання письмових вказівок та доручень у порядку п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України щодо проведення певних процесуальних дій, які є обов'язковими для виконання. У п. 2 ч. 2 ст. 40 КПК України закріплені кореспондуючі повноваження слідчого проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК України [75].

Доручення та вказівки щодо проведення слідчих (розшукових) дій необхідно надавати у письмовій формі. Крім того, винесення прокурором письмових вказівок дисциплінує обох суб'єктів взаємодії. Так, отримання слідчим чітких вказівок у письмовій формі є умовою їх належного виконання. Водночас прокурору це надає змогу проконтролювати хід їх виконання, перевірити їх результати та узгодити подальший рух кримінального провадження.

Прокурор має визначити у вказівках та дорученнях їх мету, конкретизувати, що, де, коли та стосовно кого, за яких умов, коли варто провести процесуальні дії. Пункти вказівок мають бути визначеними та чітко сформульованими, щоб виконавець їх виконував із повним розумінням, а не механічно. У вказівках та дорученнях прокурору необхідно визначити розумний та достатній строк проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, але при цьому він має бути реальним та відповідати тому обсягу дій, які підлягають виконанню.

Також відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор вправі ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у разі неефективного досудового

розслідування. Відповідно до ч. 4 ст. 40 КПК України невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність, у тому числі адміністративну за ч. 1 ст. 185-8 «Ухилення від виконання законних вимог прокурора» Кодексу України про адміністративні правопорушення. Водночас варто зважати на те, що ініціювання притягнення слідчого до відповідальності, як і оскарження останнім дій прокурора, не сприятиме плідній співпраці у кримінальному провадженні, наслідком якої буде не їх взаємодія, а лише можлива юридична відповідальність [75].

Важливим в ході взаємодії зі слідчим є використання прокурором рефлексивного мислення під час використання методу експертних оцінок. Він полягає в залученні до розробки прогнозів, моделей поведінки, слідчо-розшукових версій співробітників слідчих та оперативно-розшукових підрозділів, психологів, криміналістів. Їх думка підвищує прогностичну цінність рішень, що приймаються. При цьому прокурор повинен забезпечити психологічний контакт із фахівцями, не сковуючи їх ініціативи й не нав'язуючи своєї особистої думки.

З точки зору психології взаємодія прокурора та слідчого в процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень характеризується такими особливостями: а) правовою регламентованістю; б) цілеспрямованістю; в) спільністю спрямованості та установок суб'єктів; г) наявністю специфічних (службово-корпоративних) інтересів.

Правова регламентація стосунків передбачає: суворе розмежування компетенції учасників взаємодії; провідну роль слідчого в процесі взаємодії; нерозголошення даних попереднього слідства, а також засобів та методів, що використовуються в оперативно-розшуковій діяльності; організаційну та процесуальну самостійність учасників взаємодії; відносну самостійність органу у виборі методів та засобів, що використовуються для проведення оперативно-розшукових заходів.

Спільною рисою для більшості форм взаємодії прокурора та слідчого є необхідність встановлення та підтримання між ними психологічного контакту. Найбільш психологічно насиченими є такі форми взаємодії, як: спільний виїзд на місце події (у виключних випадках, визначених галузевим наказом Генерального прокурора); спільне планування процесу розкриття та розслідування кримінального правопорушення; взаємний інформаційний обмін в процесі розслідування кримінального правопорушення.

Робота слідчого та прокурора на місці події не обмежується візуальним оглядом та фіксацією одержаної інформації. Вона пов'язана з проведенням таких слідчих дій як встановлення свідків, переслідування злочинця, допит потерпілих, використання кримінальних обліків, опитування громадян, розшук вкраденого тощо. Тобто, з позицій соціальної психології цю діяльність потрібно розглядати як групову.

Планування розкриття та розслідування злочинів – складна групова творча діяльність. Взаємодія в процесі цієї діяльності підпорядковується загальним психологічним закономірностям, до яких належать: висунення лідерів та розподіл ролей, організація співробітництва, виникнення емоційного супроводження спільної діяльності.

Необхідним елементом взаємодії слідчого та процесуального керівника під час досудового розслідування є систематичний обмін інформацією, що повинна відповідати певним вимогам: взаємна, двостороння, корисна, по можливості – підтверджена фактичними даними; представлена в необхідній формі; відображає не лише фактаж, але й внутрішнє переконання учасника взаємодії, від якого інформація надходить.

Отже, перш за все, обмін інформацією повинен бути взаємним. Нерідко прокурор вважає, що ця форма взаємодії полягає в обов'язку слідчого надавати йому відомості, потрібні для розслідування. Проте він сам не орієнтований на зворотнє надходження інформації, отриманої під час виконання слідчих дій, внаслідок чого у слідчого складається не зовсім комфортне почуття «роботи на прокурора (групи прокурорів)».

Використання будь-якої форми взаємодії повинне завершуватися підведенням підсумків спільної діяльності слідчого та прокурора. Це зміцнює психологічні засади для подальшої ефективної роботи по розкриттю та розслідуванню злочинів.

Неабиякого значення в ході проведення досудового розслідування набуває психологія взаємодії прокурора та слідчого судді, оскільки останні можуть реалізовувати свої повноваження у кримінальному провадженні залежно від того, як вони будуть здійснювати свою діяльність (самостійно чи у формі взаємодії).

Поняття психологічних особливостей взаємодії прокурора зі слідчим суддею на стадіях кримінального провадження охоплює усі важливі характеристики такої спільної діяльності органів сторони обвинувачення та слідчого судді. Особливості взаємодії визначаються їх процесуальним статусом і основним завданням діяльності [17, с. 95].

Найбільш яскраво під час проведення досудового розслідування взаємодію прокурора та слідчого судді у кримінальному провадженні можна прослідкувати під час ініціювання та застосування заходів забезпечення кримінального провадження в ході проведення досудового розслідування, під час якого процесуальні керівники зобов'язані використовувати спеціальні психологічні знання.

Перш за все, під час судового розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні надати слідчому судді докази наявності обставин, ризиків та підстав на які вони посилаються.

Під час розгляду клопотання слідчим суддею прокурор у змагальному процесі з боку захисту наводить доводи, обґрунтовуючи свою правову позицію [28].

В ході розгляду клопотань процесуальний керівник психологічно впливає на слідчого суддю й у випадку належної взаємодії сприяє

останньому у прийнятті належного, законного та неупередженого процесуального рішення.

Під час досудового розслідування прокурор наділений доступом до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, вправі ініціювати та самостійно проводити слідчі дії.

Аналізом процесуальних норм слід зауважити, що слідчий суддя виступає гарантом дотримання і захисту прав, свобод учасників кримінального провадження. До повноважень останнього належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні (п. 18, ч. 1 ст. 3 КПК України) [75].

Перевага інституту слідчого судді полягає в тому, що він не належить до системи правоохоронних органів, які безпосередньо проводять розслідування, він є об'єктивною і незалежною, неупередженою фігурою, яка може приймати самостійні рішення [17, с. 96–97].

Також доцільно зазначити, що слідчий суддя не розглядає провадження по суті та вирішення питань, які належать до його компетенції унеможлиблює його участь як судді в ході вже судового розгляду по суті. Його завдання полягає в дотриманні та забезпеченні визначених законом прав і свобод осіб при проведенні слідчих дій чи ініціюванні та застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

Прокурор повинен обґрунтувати перед слідчим суддею необхідність та наявність законних підстав для проведення слідчих дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження, нормативну базу, на основі якої ним було прийнято рішення, наявність допустимих ризиків, які можуть настати при відхиленні клопотання слідчого і прокурора про надання дозволу на проведення зазначених дій чи застосування цих заходів [17, с. 98].

Психологія розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження вивчає закономірності, пов'язані з психологічною діяльністю всіх осіб, їх взаємодії між собою, які

беруть участь у розгляді відповідного клопотання – прокурора, захисника, слідчого судді, свідка, підозрюваного та в деяких випадках потерпілого.

Неупередженість, чесність, принциповість, наполегливість, професійна етика основні якості, якими повинен володіти слідчий суддя, прокурор, захисник як учасникам кримінального процесу, котрі постійно перебувають в центрі уваги в ході розгляду різного роду клопотань.

Закономірності, пов'язані з психологічною діяльністю всіх осіб в ході розгляду клопотань та які беруть участь у їх розгляді, є предметом дослідження в тому числі психології судового процесу.

Як вже акцентувалось раніше, в ході розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення беруть участь всі зацікавлені сторони судового процесу: прокурор, підозрюваний, потерпілий, захисник. Різні початкові та вибрані позиції сторін надають судовому розгляду клопотань особливу гостроту та емоційну напруженість.

Діяльність процесуального керівника щодо взаємодії зі слідчим суддею має співпадати з усіма іншими обов'язками. Він повинен сприяти реалізації гарантованих законом прав учасників процесу, нормальній діяльності суду та встановленню істини у справі. Мислення прокурора є причинно-наслідковим, позаяк основним змістом його розумової роботи є виведення наслідку.

Наслідкове мислення потребує вміння порівнювати факти, робити висновки на основі законів логіки, розпізнавати правду та обман. Згадані особливості причинно-наслідкового мислення передбачають наявність у прокурора таких якостей: широта мислення, мобільність, швидкість, самостійність, цілеспрямованість, критичність, гнучкість.

У зв'язку із закріпленням в КПК принципу змагальності та рівності сторін (ч. 1–2 ст. 22) надзвичайної актуальності набула проблема взаємовідносин прокурора з захисником під час проведення досудового розслідування [161, с. 162–166].

Це зумовлено також і введенням судового контролю під час досудового розслідування. Скоротилися повноваження прокурора, а статус сторони

захисту значно зміцнився. Очевидно, що вказану проблему необхідно вирішувати з урахуванням співвідношення функцій прокурора і захисника та їх повноважень у досудовому провадженні. Частиною 3 ст. 22 КПК України визначено, що під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту, судового розгляду є суворо розмежованими [75].

Відправлення функції обвинувачення законодавець покладає на прокурора, слідчого і потерпілого (ч. 4 ст. 22 КПК України), а функції захисту – на підозрюваного, обвинуваченого, його захисника та законного представника (ч. 5 ст. 22 КПК України). При цьому захисник наділений повноваженнями на пошук доказів на підтвердження обставин, що спростовують обвинувачення чи підозру, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного (обвинуваченого) ст. 47 КПК України [75].

Визначені кримінально-процесуальні функції сторін обвинувачення і захисту є протилежні за своїм спрямуванням, виконуються різними суб'єктами кримінально-процесуальної спрямованості.

Необхідність дослідження обставин, що виправдовують чи пом'якшують відповідальність підозрюваного (обвинуваченого), зумовлена обов'язком слідчого і прокурора всебічно, повно і неупереджено досліджувати всі обставини кримінального провадження [136, с. 15–16].

Правозахисна діяльність прокурора, судді, слідчого спрямована на забезпечення прав, свобод і законних інтересів всіх учасників процесу без будь-якого винятку, тоді як захисна діяльність підозрюваного, обвинуваченого, його захисника та законного представника направлена на спростування підозри чи обвинувачення. Наявність у досудовому розслідуванні правозахисної прокурорської функції впливає із обов'язку держави охороняти, забезпечувати надійне заступництво за людину та її невід'ємні блага від незаконних порушень та обмежень цих прав, свобод та законних інтересів (ст.ст. 3, 10, 17, 25, 27 Конституції України) [64],

обов'язкового відшкодування шкоди, коли такі порушення та обмеження не вдалося попередити.

Водночас для особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, однієї державної правозахисної діяльності недостатньо. Така особа наділяється ще й додатковим конституційним правом на захист (ч. 1 ст. 63 Конституції України) [64].

На відміну від усіх інших конституційних прав людини і громадянина, закріплених у ст.ст. 21-64 Основного Закону, право підозрюваного, обвинуваченого та засудженого на захист є специфічним. Воно надається тільки в одній сфері державно-правової діяльності – кримінальному судочинстві. Його носієм є особа зі статусом підозрюваного, обвинуваченого, засудженого. Специфічність цього права виражається в його кримінально-процесуальному характері, змісту та правовому механізмі забезпечення і здійснення [129, с. 75–79].

Органи правопорядку зобов'язані створити необхідні умови для повної реалізації підозрюваним, обвинуваченим цієї функції: надати можливість для здійснення самозахисту, забезпечити безперешкодну реалізацію підозрюваним, обвинуваченим наданих йому захисних прав, гарантувати у передбачених законом випадках залучення до процесу професійного захисника – адвоката. Захисник здійснює захисну функцію разом з підозрюваним, обвинуваченим, він не має власного інтересу у кримінальному провадженні [107, с. 39].

Якщо правозахисна діяльність процесуального керівника в ході проведення досудового розслідування має публічний, офіційний, посадовий характер і спрямована на дотримання захисту прав усіх учасників кримінального провадження, а також на дотримання і правильного застосування норм права, що дають реальну можливість підозрюваному на реалізацію його суб'єктивних прав зі спростування чи пом'якшення повідомленої підозри (роз'яснення підозрюваному його прав та обов'язків створення потрібних умов для їх реального застосування, ознайомлення з

усіма матеріалами кримінального провадження), то захисна діяльність підозрюваного та його захисника направлена безпосередньо на реалізацію підозрюваним своїх суб'єктивних прав як безпосередньо ним, так і з допомогою залученого ним захисника з метою захисту від повідомленої підозри.

Суб'єктивне право підозрюваного, обвинуваченого на захист є благом вищим від публічних інтересів, які захищають державні органи, що ведуть кримінальний процес [106, с. 20].

З прийняттям КПК України у 2012 році захисник став допускатися до участі у досудовому розслідуванні з моменту повідомлення особі про підозру або затримання її за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Йому надано право на побачення з підозрюваним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а після першого допиту підозрюваного мати такі побачення без обмеження їх кількості та тривалості. Захисник отримав право не тільки на участь в допиті підозрюваного, а й на участь в будь-яких слідчих (розшукових) діях, що проводяться слідчим за участю підозрюваного, обвинуваченого (ч. 5 ст. 46 КПК України) [75].

Захисниками можуть бути лише адвокати, тобто висококваліфіковані фахівці в галузі права, які мають свідоцтво на право заняття адвокатською діяльністю і відомості про яких внесені до Єдиного реєстру адвокатів України (ч. 1, 2 ст. 45 КПК України) [75].

Професійні учасники кримінального процесу постійно взаємодіють як один з одним, так і з іншими учасниками судочинства. Існує два види взаємодії: кооперація і конкуренція [44, с. 13].

Прокурор і захисник в ході досудового розслідування перебувають в умовах такого виду взаємодії, як конкуренція, крайнім та несприятливим проявом якої є виникнення конфлікту.

Аналізом адвокатська та прокурорської діяльності в ході розслідування кримінальних правопорушень встановлено, що вони становлять певну

визначену Законом систему процесуальних дій. Одиницею, або ж елементом зазначених видів кримінально-процесуальної діяльності є визначена процесуальна дія. Саму ж прокурорську та адвокатську діяльність можна охарактеризувати як певну систему процесуальних дій, що змінюють одна одну.

Адвокат під час досудового розслідування може оскаржити слідчому судді рішення, дії чи бездіяльність прокурора у випадках, передбачених ст. 303 КПК України. Крім того, КПК України визначив і перелік способів збирання адвокатом відомостей в процесі досудового розслідування (ст. 45–54 КПК України [75]).

З вищевикладеного можна зробити висновок, що взаємодія прокурора із захисником у кримінальному провадженні зумовлена співвідношенням їхніх кримінально-процесуальних функцій.

Не випадково на X Конгресі ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками (Відень, квітень 2008 року) йшлося про необхідність перегляду деяких прав правопорушників, які перешкоджають ефективному розслідуванню і судовому розгляду кримінальних справ. Відомі російські вчені правознавці В. Лазарєв і А. Таран констатують, що «процессуальная особенность адвоката исключается уже хотя бы потому, что никаких конкретных процессуальных обязанностей по осуществлению защиты на него уголовно-процессуальным законом не возложено» [80, с. 94].

При виконанні захисної функції адвокат своїми діями чи бездіяльністю має можливість перешкоджати реалізації прав як учасників досудового розслідування, так і осіб, які не мають чітко визначеного процесуального статусу. Оскільки такий публічно-правовий конфлікт виникає саме під час кримінального провадження і безпосередньо пов'язаний із кримінально-процесуальними відносинами, то і вирішення його має здійснюватися виключно у межах кримінального процесу незалежно від особливостей процесуального становища суб'єкта. Цей конфлікт має вирішувати тільки суд шляхом проведення судово-контрольного провадження за скаргою особи, яка

звернулася по захист своїх порушених прав. Український законодавець запровадив у КПК кримінально-процесуальний інститут оскарження до суду лише рішень, дій та бездіяльності слідчого і прокурора, тобто сторони обвинувачення (ст. 303–307 КПК України [75]), і залишив поза увагою можливість оскарження до суду незаконних дій підозрюваного (обвинуваченого) і його захисника, що ставить під питання змагальність і рівність сторін у досудовому розслідуванні.

Відступ від судово-контрольного захисту на користь одних учасників процесу неминує спричинити порушення прав інших учасників. Саме тому оскарження всіх процесуальних дій як сторони обвинувачення, так і сторони захисту повинно здійснюватися виключно у кримінально – процесуальному порядку через окреме судово-контрольне провадження, ініційоване особою у зв'язку з порушенням (або можливим порушенням) її прав та законних інтересів в ході досудового розслідування будь-яким суб'єктом сторони обвинувачення чи сторони захисту, діяльність яких пов'язана зі збиранням доказів. Захисник є правозаступником, незалежним від суду і рівним з прокурором. Він не заміняє підозрюваного, обвинуваченого, а діє поряд з ним, будучи самостійним учасником процесу, уповноваженим суспільством на захист. Правозаступництво – публічний фактор правосуддя [2, с. 156].

На думку В. Кривцової, взаємодія сторони обвинувачення і захисту має характер конфлікту, який проявляється у формі змагальності сторін у кримінальному процесі [77, с. 205].

На думку Н. Подольного, в умовах нової концепції кримінального процесу, основою якої є послідовна реалізація принципу змагальності, стає очевидним те, що крім методики розслідування злочинів, має існувати і методика захисту [102, с. 21].

Так, слідчий, відповідно до п. 10 ст. 3 КПК України, є учасником кримінального судочинства з боку звинувачення, а підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений та їх захисник є учасниками кримінального судочинства з боку захисту [75].

Звичайно, уникнути конфлікту не завжди вдається. Так, особа, яка вчинила умисне кримінальне правопорушення, до чого тривалий час ретельно готувалась, буде робити все від неї залежне для того, щоб уникнути кримінальної відповідальності, а в подальшому – покарання. Тому не варто від особи очікувати співпраці зі слідством. Конфлікт, за таких умов, неминучий. Як він протікатиме, в яких формах, суттєво залежить від слідчого і захисника, яку стратегію поведінки на попередньому слідстві вони оберуть. Тому поняття боротьби, суперництва, конфлікту в практиці розслідування мають певною мірою умовне значення.

Так, вдале використання спеціальних психологічних знань може стати найефективнішим засобом досягнення прокурорами та захисниками мети своєї процесуальної діяльності, збільшити результативність своїх активних процесуальних дій та закріпити свою правову позицію у кримінальному провадженні.

Психологічний вплив, що використовується прокурорами та захисниками в змагальному кримінальному судочинстві, певним чином відповідає ознакам тактичного прийому, проте має більш системний характер.

Тактичний прийом, у свою чергу, визначений О. Полстоваловим як лінія свідомої поведінки особи, що рекомендована криміналістикою, відповідає вимогам закону та моралі, та найбільш ефективна в певній ситуації [104, с. 30].

Допустимість використання тактичного прийому залежить не лише від його відповідності закону, а й від наукової та практичної обґрунтованості. Доступність, тобто можливість використання тактичного прийому кожним професійним учасником кримінального процесу, відповідність прийому в кожній конкретній ситуації етичним вимогам також є умовами допустимості тактичних прийомів, на думку Р. Белкіна [11, с. 220-221].

А. Васильєв зазначає, що, з погляду моралі, прийоми недопустимі, якщо застосовані чи поєднані з: насильством і погрозами насильства;

обманом; використання культурної відсталості і релігійних забобонів; використанням аморальних спонукань; будь-якими діями, що можуть за формою чи інтенсивністю викликати помилкові показники чи самообмову; будь-якими діями, що принижують людську гідність [20, с. 64].

Разом із тим не можна не передбачати можливість переходу від психологічного впливу, допустимого і позитивного за призначенням, до психологічного примусу, недопустимого за жодних обставин у кримінальному судочинстві. Так А. Ратінов зазначає, що межа між правомірним впливом та примусом визначається свободою вибору тієї чи іншої позиції, тобто вільного прийняття рішення в умовах впливу та за відсутності його в умовах примусу [118, с. 262-264].

Л. Удалова також дотримується думки, що головним у розмежуванні переконання та примусу, правомірних та неправомірних методів психологічного впливу є наявність або відсутність обмеження волевиявлення особи, від якої отримується інформація, наявність у неї свободи вибору лінії своєї поведінки [144, с. 16-17].

При цьому під моральним примусом, наприклад, Я. Зейкан, розуміє створення умов, унаслідок яких щодо особи змінюється думка оточення, окремих груп, знайомих, громадської думки в цілому. Під психічним примусом автор розуміє засоби впливу на особу, за використанням яких особа не усвідомлює значущості певної інформації чи дії для свої інтересів [47, с. 189-190].

Досить вдалою є позиція В. Гончаренка, який вважає, що вплив може бути визнаний допустимим, якщо він не зв'язує волю індивіда, залишає для нього можливість альтернативної поведінки, не пригнічує його законні потреби [31, с. 61].

Серед загальних принципів використання високоефективного психологічного впливу в професійній діяльності О. Кириченко виокремлює такі, як принцип цілеспрямованості, попереднього вивчення об'єкта акмеологічного впливу, спираючись на мотивацію об'єкта акмеологічного

впливу, адекватності, комплексності, зворотного зв'язку, урахування умов акмеологічного впливу, вважаємо за необхідне дослідити специфіку врахування цих принципів акмеологічного впливу, екологічний принцип [52, с. 88-96].

Встановлюючи стратегію обвинувачення чи захисту, яка сприятиме суду винести остаточне рішення у кримінальному провадженні за результатами розгляду різного роду клопотань на користь сторони, необхідно враховувати, що це залежить від створення та підтвердження аргументу, який є вирішальним і мотиваційним для останніх.

Прокурор та захисник, застосовуючи різноманітний арсенал психологічних технік, прийомів, спеціальних знань, повинні враховувати обставини, за яких справляється так званий акмеологічний вплив. Безперечно, що у будь-якому разі учасники кримінального провадження вимушені піддавати аналізу техніки психологічного впливу на інших учасників кримінального провадження з урахуванням уже досліджених критеріїв допустимості будь-яких прийомів.

Водночас не потрібно забувати про загальноконфліктний характер кримінально – процесуальної діяльності. Ю. В. Францифоров визначає конфлікт як крайню форму вираження суперечностей у кримінальному судочинстві; виникнення конфлікту зумовлено протилежністю чи суттєвою відмінністю цілей та інтересів суб'єктів чи позицій сторін [150, с. 22].

Так, підсумовуючи вищевикладене, слід вказати, що психологічні прийоми та тактика тільки з обов'язковим врахуванням особливостей процесуальної форми, дотримання принципів кримінального провадження та змагальності кримінального судочинства здатні забезпечити високу ефективність взаємодії учасників кримінального провадження.

Висновки до розділу 2

Установлено, що під час досудового розслідування виникають питання, для з'ясування яких недостатньо професійних знань прокурора, в результаті чого використовуються спеціальні знання в галузі психології.

Зазвичай, це стосується, дослідженню особливостей психічної діяльності свідків, потерпілих, підозрюваних, їх емоційних реакцій, психічних властивостей, станів. Практично та теоретично доведено, що без психологічного контакту, знання спеціальних психологічних знань неможливо обійтись у жодній слідчій дії.

Знання психології формування показань, вікових та індивідуальних особливостей допитуваного має вагоме значення для правильного обрання прийомів встановлення психологічного контакту, режиму проведення допиту, оцінки його показань і, як результат, з'ясування необхідних обставин, отримання правдивої доказової інформації.

Зокрема, для ефективного встановлення психологічного контакту при допиті з певною особою необхідно розробити ситуаційно обумовлені етапи, які будуть враховувати характер слідчої ситуації та які у подальшому дозволять спрогнозувати послідовність дій слідчого, дізнавача чи прокурора та розвиток процесуальної дії у цілому.

Практично доведено, що найбільш вдало сформульована стратегія допиту зі встановлення психологічного контакту та визначається у вигляді трьох відносно самостійних етапів: а) попередній етап спілкування – прогнозування поведінки осіб, обстановки, яка склалася; створення зовнішніх умов, які полегшують встановлення контакту (можливо підготуватися за результатами вивчення матеріалів кримінального провадження); б) перший етап спілкування – вияв зовнішніх комунікативних ознак у процесі безсловесної поведінки (на рівні зорового сприйняття і відчуттів), вивчення психічного стану, ставлення об'єкта спілкування до предмета бесіди; в) подальший етап спілкування – дії для ліквідації перешкод

у спілкуванні, зокрема тактичні прийоми, спрямовані на прояв інтересу до подальшого контакту.

Встановлено, що допитуючи потерпілого, підозрюваного, свідка прокурору потрібно враховувати їх фізичний та психічний стан, намагаючись не заподіяти зайвих психологічних травм, вияснити, чи він переконаний у правильності своїх свідчень.

У свою чергу психологія потерпілого характеризується певними особливостями. Його психічні стани можуть визначатися «обвинувальною домінантою», негативно – емоційним станом, який виник у результаті злочину і його наслідків. Ці конфліктні стани часто бувають пов'язаними із загальною конфліктністю особистості потерпілого.

З метою належного допиту підозрюваного необхідно детально вивчити наявні матеріали кримінального провадження, зібрати відомості про особу допитуваного (характеристики за місцем проживання, роботи, навчання, довідки від лікаря нарколога, психіатра, відомості щодо проходження військової служби, притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності тощо).

Допит – це одна з найбільш складних слідчих (розшукових) дій. Його складність полягає в тому, що допитувана особа не завжди дає необхідні для провадження показання, настільки повні, щоби охопити та сприяти можливості дослідити обставини події, і настільки достовірні, щоб відповідати реальній дійсності, обставин, які дійсно відбувались, а іноді і зовсім відмовляється надавати показання. Тому той чи інший результат допиту залежить не тільки від процесуального порядку його проведення, а й від правильного, виваженого, поєднаного застосування криміналістичних і психологічних знань.

У свою чергу огляд місця події з психологічної точки зору включає в себе певне емпіричне спостереження, активну розумову діяльність слідчого, дізнавача чи прокурора (провідними розумовими операціями є порівняння, аналіз і синтез, конкретизація та абстрагування).

Встановлено, що зволікання з проведенням слідчого експерименту може призвести до втрати психологічного контакту з його учасником.

Перш за все, психологічні основи зумовлені самим характером скоєного кримінального правопорушення та специфікою особи злочинця. Знання тактичних прийомів, психологічного впливу, системи цінностей та порядків зумовлюють належне психологічне сприйняття для слідчого, дізнавача чи прокурора. Однак у цьому контексті важливим є психологічний стан самого слідчого, прокурора, стабілізація якого є окремим елементом психологічного складника процесу розслідування кримінального правопорушення та процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Крім того, психологічні основи призначення та проведення слідчих (розшукових) дій тісно пов'язані зі складниками самого процесу розслідування. Наприклад, на підготовчому етапі основним психологічним складником є розумова діяльність суб'єкта: пізнавальна, оціночна тощо. Така діяльність зумовлює подальші тактичні дії, а тому психоемоційний стан та психологічна особливість скоєння кримінального правопорушення в даному випадку матимуть ключове значення з точки зору ефективності проведення слідчих дій.

Під час огляду місця події важливими психологічними детермінантами є увага, сконцентованість, розсудливість, стійкість. Без них неможливе тверезе оцінювання фактів, всебічний збір та аналіз даних, доказів, обставин. Крім того, оцінка місця скоєння злочину дає уявлення про психологічний портрет злочинця та жертви, що надалі впливатиме на сприйняття їхніх дій, вчинків, а також сприйняття тих показань, які вони надали.

Під час проведення допиту психологічний складник відіграє взагалі ключову роль, оскільки відбувається певне психологічне протистояння між слідчим та допитуваною особою. Особливо важливим таке протистояння є з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Щодо обшуку, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, то психологічні основи відображаються через призму образу подій та способу вчинення злочину й особи злочинця, які сформувалися в уявленні слідчого чи

прокурора. Найяскравіший прояв психологічного елемента слідчих дій відбувається через встановлення особливостей психічного портрета злочинця.

Досягнути завдань кримінального провадження під час проведення досудового розслідування неможливо за відсутності внормованої, регламентованої законом, чіткої взаємодії процесуального керівника з учасниками кримінального провадження, в тому числі і на психологічному рівні.

Потерпілий – це одна із центральних фігур під час проведення досудового розслідування, налагодження психологічної взаємодії між останнім з процесуальним керівником є запорукою належного захисту та відновлення його порушених прав, свобод та законних інтересів.

Установлено, що потерпілий, внаслідок вчиненого відносно останнього кримінального правопорушення, набуває ознак віктимності, а це негативно впливає як на її психосоматичний стан, так і на якість життя загалом. Крім цього, у потерпілого (членів його сім'ї та інших родичів) виявляють такі самі симптоми, як і в первинних жертв, тому йдеться про віктимність широкого кола постраждалих від злочину осіб і вказане в обов'язковому порядку необхідно брати до уваги під час проведення слідчих дій із вищевказаними особами [78].

Значення методу спостереження при проведенні слідчих дій за участю підозрюваного, знаходить своє відображення у тому, що застосування останнього дозволяє процесуальному керівнику ефективно контролювати поведінку підозрюваного, підтримувати оптимальний режим спілкування, сприяє обранню відповідних тактичних прийомів.

Сприйняття місця вчинення кримінального правопорушення або його окремих епізодів, розповідь про подію кримінального правопорушення сприяють відновленню в пам'яті підозрюваного не тільки обставин цієї події, а й тих емоцій, що виникали та були в його психіці в саме той момент. Тому особиста присутність на місці події через деякий проміжок часу зумовлює значні емоційні хвилювання у підозрюваного, що може у свою чергу

ускладнити та навіть унеможливити проведення слідчої дії. Таким чином, психологічний вплив обстановки місця події є тим вагомим чинником, який суттєво впливає на особу, показання якої перевіряються в ході проведення слідчого експерименту. У підозрюваного боротьба протилежних мотивів щодо участі у слідчому експерименті, їх переорієнтація можуть мати місце не тільки в процесі підготовки до цієї слідчої дії, а і в ході її проведення.

Крім того, питання психологічних особливостей взаємодії прокурора та слідчого під час досудового розслідування мають важливе значення в контексті забезпечення ефективності такого розслідування, у зв'язку з чим потребують осмислення межі, засади та форми здійснення такої взаємодії.

При цьому взаємодія між конкретним визначеним у провадженні прокурором та слідчим починається після їх призначення в одному кримінальному провадженні як процесуального керівника та слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, відповідно.

Судовий розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження це певний етап кримінального провадження де психологічний тиск на його учасників є значним, і тому тут, зокрема слідчому судді та прокурору, необхідно враховувати цей чинник, який згодом може вплинути на рішення у провадженні.

Кримінально-процесуальні функції обвинувачення і захисту, як протилежні за своїм спрямуванням, виконуються різними суб'єктами кримінально – процесуальної спрямованості.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що взаємодія прокурора із захисником у кримінальному провадженні зумовлена співвідношенням їхніх кримінально-процесуальних функцій. Таке розширення прав підозрюваного на захист, а також розширення прав захисника на практиці створює можливості для зловживання цим правом, що не сприятиме успішному вирішенню завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

РОЗДІЛ 3.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИКА У СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ

3.1. Психологічний зміст заходів забезпечення кримінального провадження та їх застосування.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження (ч. 1 ст. 131 КПК України) [75] і останні характеризуються, як передбачені процесуальним законодавством засоби державного примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами правопорядку (для запобігання та недопущення неправомірних дій, забезпечення встановленню та документальному оформленню доказів, усуненню ризиків, передбачених ст. 177 КПК України тощо).

Варто вказати, що В. Рожнова вважає, що державно-правовий примус – це нормативно закріплений вплив держави на суб'єктів суспільного життя з метою забезпечення їх належної поведінки, який у вигляді встановлених законом правообмежень здійснюється компетентними органами під час правозастосовної діяльності [122, с. 9].

З точки зору кримінального процесуального права, примус – це регламентована кримінально-процесуальним кодексом діяльність суб'єктів органів правопорядку, яка застосовується виключно у випадку встановлених законом, на підставі рішення слідчого, дізнавача, прокурора та слідчого судді та застосовується до чітко визначеного переліку учасників кримінального провадження з метою виконання покладених на них процесуальних обов'язків у разі їх невиконання або неналежного виконання.

Демократизація суспільства визначається рівнем гарантованості і забезпечення захисту права на свободу й особисту недоторканність. Враховуючи вищевикладене, ст. 3 Конституції України визначає одну із засад

конституційного устрою України, а саме обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини. Указане положення знаходить своє нормативне підтвердження у ч. 2 ст. 22 Конституції України, відповідно до якої конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [64].

Особиста недоторканності включає в себе фізичну і духовну недоторканість, свободу діяти, розпоряджатися собою на власний розсуд у межах визначених законодавством, тобто не перебувати під контролем чи наглядом. Отже, загроза втратити свободу також порушує особисту недоторканність, у тому числі психологічну.

Усі заходи забезпечення кримінального провадження та їх застосування передбачають контроль особи зі сторони держави в особі уповноважених органів.

Під заходи забезпечення кримінального провадження слід розуміти передбачені законом дії, які мають ознаки державного примусу, які застосовуються з метою досягнення та виконання завдань кримінального провадження до учасників процесу задля забезпечення належної поведінки, які застосовуються у визначених законом випадках.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 131 КПК України заходами забезпечення кримінального провадження є: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи (особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою) [75].

Усі без винятку заходи забезпечення кримінального провадження з точки зору психології характеризуються чітко вираженим примусом зі сторони уповноважених осіб органів правопорядку, який в усіх випадках вказує, що особи в ході проведення досудового розслідування залучаються до вказаного процесу примусово та без відповідного волевиявлення.

Першим та основоположним заходом забезпечення кримінального провадження є виклик.

Ступінь обмеження прав особи у разі здійснення виклику до прокурора є незначним у порівняно з іншими заходами забезпечення кримінального провадження. Крім того, виклик є одним із небагатьох заходів процесуального примусу, які можуть бути застосовані самостійно слідчим або прокурором, без ухвали суду чи слідчого судді [149, с. 343].

Виклик прокурором за своєю сутністю є наполяганням на явці учасника кримінального провадження до нього для участі у проведенні відповідної процесуальної дії шляхом направлення за три дні (згідно з положеннями ст. 135 КПК України) відповідного рішення про обов'язковість явки особи до уповноваженої на те особи. [75].

У свою чергу, Г. Кожевніков, заперечує належність виклику до заходів забезпечення кримінального провадження. На думку останнього, виходячи з класичного визначення сутності заходів примусу в кримінальному провадженні, слід визнати наявність у відповідній примусовій нормі санкцій за невиконання правил поведінки певного суб'єкта. Навіть аналіз заходів забезпечення кримінального провадження, наведений у ст. 131 нового КПК, свідчить, що всі вони (за винятком виклику) у назві містять елементи примусу. Виклик не може бути заходом примусу, оскільки передбачає добровільне його виконання суб'єктом процесу. Примус настає тільки після неявки без поважних причин за викликом певного учасника процесу [56, с. 69].

Аналізуючи психологічний зміст вказаного заходу забезпечення кримінального провадження, необхідно наголосити на тому, що виклик слідчим, дізнавачем чи прокурором за своєю правовою природою відрізняється від інших визначені кримінально-процесуальним кодексом заходів забезпечення кримінального провадження, оскільки останній першочергово не містить ознак примусу та вказаний захід з'являється лише у

випадку невиконання вимог уповноваженої особи у виді накладення грошового стягнення або застосування приводу.

Враховуючи викладене вище, доцільним є виключення з переліку заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених ст. 131 КПК України та внести зміни до ст. 111 КПК України та доповнивши її частиною другою у наступній редакції «Виклик дізнавачем, слідчим, прокурором, слідчим суддею учасників кримінального провадження з приводу вчинення та участі у процесуальних діях здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях є обов'язковою».

Отже, визначаючи місце виклику дізнавачем, слідчим, прокурором, судового виклику серед заходів забезпечення кримінального провадження, варто зауважити що останній також є певним способом інформування осіб з метою їх явки до органів правопорядку для проведення відповідної слідчої чи процесуальної дії під загрозою подальшого застосування примусу у випадку невиконання або неналежного виконання свого процесуального обов'язку.

Як вже зазначалось раніше, до основних обов'язків учасників кримінального провадження належить обов'язок прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора чи суду для участі у відповідній процесуальній дії. Оцінюючи досвід практичної діяльності варто наголосити, що особи, які викликаються до органів правопорядку не завжди сумлінно виконують досліджуваний обов'язок, чим перешкоджають досягненню мети та виконанню завдань кримінального провадження.

У свою чергу, наслідками неприбуття на виклик до дізнавача, слідчого, прокурора є накладення грошового стягнення або привід. Відповідно до положень ч. 1 ст. 139 КПК України якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не

з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення [75].

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 140 КПК України привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час [75].

Так, виклик прокурором, накладення грошового стягнення та привід є заходами забезпечення кримінального провадження, які є взаємопов'язані між собою і застосовуються у разі невиконання відповідних процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження (неявка до уповноваженої особи на виклик).

Накладення грошового стягнення та привід, на відміну від виклику з точки зору психології безпосередньо містить елемент примусу у нормі кримінального процесуального закону. Так, накладення грошового стягнення під час досудового розслідування відбувається на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням дізнавача, слідчого, прокурора чи за власною ініціативою.

Аналізуючи накладення грошового стягнення варто зауважити, що указана норма процесуального закону, з метою виконання завдань, визначених КПК України є недосконалою.

Накладення грошового стягнення окрім підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження необхідно застосовувати у випадку невиконання своїх процесуальних обов'язків і до спеціалістів, експертів, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, - особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Указані законодавчі зміни сприятимуть виконанню відповідних процесуальних дій та прийняттю процесуальних рішень у розумні строки.

Так, усвідомлюючи відповідні наслідки на психологічному рівні вказані особи будуть сумлінно відноситись до своїх процесуальних обов'язків у зв'язку зі страхом застосування відповідного примусу у вигляді штрафних санкцій.

Щодо аналізу положень закону, які стосуються приводу варто зауважити, що привід може бути застосований до підозрюваного, обвинуваченого або свідка. Привід свідка не може бути застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, осіб з інвалідністю першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей з інвалідністю, а також осіб, які згідно із цим Кодексом не можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ст. 140 КПК України) [75].

Так, перелік осіб, щодо яких може бути застосовано привід є невинуватено звуженим. З метою досягнення дієвості кримінального провадження під час досудового розслідування можливість застосування приводу необхідно до усіх учасників кримінального провадження, але із використанням найменш обтяжливого застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження, що у свою чергу сприятиме розслідування кримінальних правопорушень у більш стислі строки та встановленню істини у провадженні.

Таким чином, необхідно внести зміни в законодавство щодо застосування приводу до неповнолітніх осіб (у супроводі законних представників), вагітних жінок на ранніх строках вагітності з найменш обтяжливими умовами його застосування, без застосування заходів фізичного впливу, спеціалістів, експертів, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, - особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Іншим заходом забезпечення кримінального провадження є тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, який застосовується в разі наявності достатніх підстав уважати, що для припинення кримінального правопорушення чи запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. За таких умов слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа мають право тимчасово вилучити документи, що посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманої ними особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України (ч. 1 ст. 148) [75].

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом: право керування транспортним засобом або судном, право полювання, право на здійснення підприємницької діяльності, право на володіння та носіння зброї.

Суб'єктом, стосовно якого приймається рішення про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, є підозрюваний, а продовження строку його дії може бути застосовано як щодо підозрюваного, так і обвинуваченого (в ході судового розгляду).

У випадку тимчасового вилучення документів, що посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний скласти протокол проведення вказаної процесуальної дії та звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням не пізніше двох днів із моменту тимчасового вилучення. Пропуск зазначеного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів (ч. 1 ст. 150 КПК України) [75].

Такий захід застосовують на строк не більше двох місяців. Водночас його може бути продовжено в порядку, визначеному ч. 1 ст. 153 КПК України. Зокрема, прокурор має право звернутись із клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження в користуванні спеціальним

правом, що розглядається в порядку, передбаченому ст. 151 КПК України [75].

Застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження регулюється вимогами глави 13 КПК України та Постановою КМУ «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» затверджено «Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом» [115].

При вирішенні питання щодо погодження клопотання дізнавача чи слідчого про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, прокурор зобов'язаний ознайомитись із матеріалами кримінального провадження, що є підставами для застосування цього заходу, а також перевірити законність їх одержання. Крім цього, прокурор повинен оцінити ступінь наслідків застосування таких заходів для відповідної особи, в якій вказане майно вилучене.

Найчастіше на практиці обмежується право підозрюваного на керування транспортним засобом у зв'язку із вчиненням останнім злочину, передбаченого статтею 286 КК України - порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами [72].

Велика категорія осіб, які підозрюються у вчиненні вищевказаного злочину є водіями і керування транспортним засобом є їхнім єдиним джерелом доходу, варто брати до уваги, що вказане кримінальне правопорушення вчиняється з непрямым умислом, що обов'язково необхідно враховувати при погодженні вказаного клопотання.

Так, для прикладу ухвалою Великомихайлівського районного суду Одеської області від 13 червня 2019 року відмовлено у задоволенні клопотання про обмеження у користуванні спеціальним правом аргументуючи це тим, що право керування транспортним засобом безпосередньо пов'язане зі здійсненням професійних обов'язків, а тому

позбавлення його права керування транспортним засобом позбавить його заробітку, яке може бути джерелом його доходу для відшкодування у майбутньому завданих збитків (справа № 498/1347/15-к) [146].

До аналогічних висновків дійшли слідчі судді Кіцманського районного суду Чернівецької області (ухвала від 10 травня 2019 року, справа № 718/3606/18) [148], Галицького районного суду м. Львова (ухвала від 07 серпня 2019 року, справа № 461/5760/19) [147] тощо.

Повідомлення особі про підозру згідно з нормами чинного Кодексу Законів про працю не є підставною для припинення чи зупинення трудових відносин. Законодавства України про працю не надає можливості роботодавцю за власною ініціативою відсторонити від роботи працівника, якщо останньому повідомлено про підозру у скоєнні злочину.

Згідно з положеннями ч.ч. 1, 2 ст. 154 КПК України відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено [75].

Варто зауважити, що такий захід процесуального примусу забезпечує виконання майбутнього покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст. 55 КК України) [72].

Даний захід забезпечення кримінального провадження передбачає досягнення відповідної мети, зокрема – припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного.

На практиці указаний захід забезпечення кримінального провадження застосовуються для того, щоб особа, яка перебуває на посаді й вчинила кримінальне правопорушення, як службова особа відповідного органу, установи, підприємства чи організації відсторонюється від неї, щоб вона не мала можливості, використовуючи своє службове становище, продовжувати

злочинну діяльність, підроблювати або знищувати речові та письмові докази, незаконно впливати на потерпілих, свідків, інших учасників провадження з метою переконати надати свідчення, які виправдають підозрюваного.

З точки зору психології, підозрювані особи впливають на учасників провадження шляхом залякування, погроз насильства відносно свідків, членів їх сім'я, указане негативно впливає на об'єктивність та встановлення істини у провадженні.

Варто зазначити, що відсторонення від посади як захід примусу може бути ініційоване і застосовне за клопотанням слідчого, погодженого з процесуальним керівником чи прокурором виключно щодо злочину (стаття 154 КПК України) [75].

Так, кримінальні проступки, зокрема кримінальні правопорушення, передбачені частиною 1 статті 190 КК України можуть бути вчинені безпосередньо у зв'язку із виконанням винним своїх службових обов'язків, тому статтю 154 КПК України необхідно доповнити відповідними змінами щодо включення в неї положень щодо злочинів, а замінити на словосполучення – «кримінальні правопорушення».

Щодо тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності та продовження строку такого тимчасового відсторонення необхідно зупинитись на наступному.

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 155-1 КПК України рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом [75].

В Україні судді відповідають за вчинення злочинів на загальних підставах. Кримінальним кодексом України поряд зі службовими злочинами передбачено також злочини, які можуть бути вчинені суддями як посадовими особами, що здійснюють правосуддя, зокрема ст. 371 КК України –

«Завідомо незаконне тримання під вартою», ст. 372 КК України – притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, ст. 374 КК України – «Порушення права на захист», ст. 375 КК України – «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» [72].

Частиною 1 ст. 132 КПК України встановлено, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом [75].

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції, законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів (частина 1 ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [112].

Конституцією України встановлено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди (стаття 124) [64].

З огляду на положення ст. 155-1 КПК України Вища рада правосуддя відносно суддів, які є підозрюваними у кримінальних провадженнях є органом, який виконує функцію слідчого судді, тобто до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів суддів у кримінальному провадженні, що у свою чергу суперечить положенням Конституції України [75].

Враховуючи викладене, клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності повинно вирішуватись саме слідчим суддею відповідного суду, а не Вищою радою правосуддя.

Одним із широко розповсюдженим та часто використовуваним заходом забезпечення кримінального провадження є тимчасовий доступ до речей та документів.

Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі й документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх (здійснити їх виїмку). Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду (стаття 159 КПК України) [75].

Мета тимчасового доступу до речей і документів, відповідно до КПК України, полягає в забезпеченні дієвості провадження, тобто можливості виконувати завдання, визначені статтею 2, на що й спрямовано кримінальне провадження.

Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення (ч. 1 ст. 167 КПК України) [75].

Тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду (ч.ч. 1, 2 ст. 168 КПК України) [75].

Аналізуючи вищевказані положення кримінально-процесуального законодавства слід дійти до висновку, що тимчасове вилучення майна, його арешт та затримання особи є взаємопов'язаними заходами забезпечення кримінального провадження та на практиці досить часто застосовуються спільно в короткий проміжок часу.

Так, В. Горошко вважає, що все вилучене під час обшуку майно: і те, яке зазначено в ухвалі слідчого судді про обшук, і те, яке додатково вилучено під час обшуку, – необхідно вважати тимчасово вилученим майном, на яке у разі необхідності його утримання слідчим має бути накладений арешт. Для забезпечення однозначного сприйняття і неухильного додержання учасниками кримінального провадження норм КПК пропонується останнє речення ч. 7 ст. 236 КПК України викласти в такій редакції: «Тимчасово вилученим в ході обшуку майном вважаються всі речі та документи, незалежно від надання дозволу на їх вилучення в ухвалі слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку» [32, с. 205-206].

До аналогічних висновків дійшов О. Торбас [140, с. 198].

З висновками вказаних науковців можна погодитися, однак останніми не взято до уваги та не проаналізовано наступне. Арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому цим Кодексом порядку (ч.1 ст. 170 КПК України) [75].

Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном та відповідають вимогам встановлених статтею 167 КПК України [75].

На практиці досить поширені ситуації, коли після проведення огляду, обшуку, інших процесуальних дій вилучаються предмети, вилучені з обігу та у подальшому проводяться криміналістичні експертизи з метою встановлення що указані предмети собою являють.

Варто зазначити, що слідчий, дізнавач, прокурор після вилучення вказаного майна не володіє спеціальними знаннями і може лише здогадуватись, що вказане майно відноситься до предметів, вилучених з обігу.

Крім того, не досить часто при вилученні вказаних предметів, слідчий, дізнавач, прокурор не звертається з клопотанням про накладення арешту на вказане майно, що є неприпустимим, оскільки на час вилучення не відомо, що саме це за майно.

Враховуючи викладене, доцільно було б внести зміни до КПК України, зокрема встановити ч. 7 ст. 236, ч. ч. 5, 7 ст. 237 КПК України перед словами вилучені з обігу доповнити словом «ймовірно», а після проведення відповідної криміналістичної експертизи стверджувати чи спростувати, що вказані предмети є вилучені з обігу.

Публічний інтерес щодо існування обґрунтованої підозри у скоєнні злочину, санкція якого не стосується позбавлення волі, також може виправдовувати тимчасове обмеження людини у свободі, тобто застосування затримання. Таке затримання є винятком, а тому його максимальні строки мають бути меншими, аніж допустимі часові межі затримання за злочини, котрі можуть каратися позбавленням волі. За досить короткий проміжок часу органи досудового розслідування мають з'ясувати фактичні дані вчиненого діяння та прийняти рішення про необхідність притягнення або непритягнення особи до кримінальної відповідальності.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді або суду особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна бути звільнена або ж доставлена до суду для розгляду клопотання

про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ст. 211 КПК). Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин з моменту затримання, інакше вона також підлягає негайному звільненню (ч. 2, 3 ст. 278 КПК) [75].

Варто наголосити, що особисте зобов'язання займає перше місце в системі запобіжних заходів відповідно до змісту положень ст. 176 КПК України. Указане вказує на те, що законодавець розглядає даний вид запобіжного заходу як основний, який повинен застосовуватись, коли немає необхідності обирати більш суворі запобіжні заходи [75].

Особисте зобов'язання, застосовується до осіб, які не становлять великої суспільної небезпеки і які мають певне місце проживання, роботу, сім'ю, тобто у випадках, коли ймовірність ухилення від органів досудового розслідування і суду незначна. Разом з тим моральна нестійкість підозрюваного (обвинуваченого) може викликати такі прагнення і тому вимагає здійснення на нього запобіжного психологічного впливу.

Також особисте зобов'язання застосовується у випадках, коли немає підстав боятися, що підозрюваний, перебуваючи на свободі, буде переховуватися від органів досудового розслідування і суду, але є дані, що він може тимчасово відлучитися з місця проживання, наприклад, у зв'язку з перебуванням у відпустці. Подібні відлучення підозрюваного з місця проживання можуть ускладнити здійснення кримінального провадження.

Найчастіше, на практиці вказаний захід забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування застосовується з метою обмеження впливу підозрюваного на свідків, потерпілого, обмеження у свободі пересування з метою оперативності проведення відповідних процесуальних дій з метою найшвидшого прийняття процесуальних рішень.

Особистому зобов'язанню, як і іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості, про що зазначалось раніше. У його основу покладено психологічний (або, як його називають інші науковці, моральний чи

психічний метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого [36, с. 41].

Унаслідок цього можуть виникнути негативні наслідки для особи, якщо вона не виконає покладених на неї обов'язків. Хоча дана процедура є найбільш м'якою, проте не можна недооцінювати її превентивний характер. Здатність кожного запобіжного заходу, у тому числі й особистого зобов'язання, забезпечити досягнення мети, визначеної ст. 177 КПК України, є однією із системних ознак даного правового інституту. У зв'язку з цим можна стверджувати, що застосування особистого зобов'язання здатне попередити всі форми неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, як, наприклад, бажання переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, так і його можливість незаконно впливати на учасників кримінального провадження.

Особливої уваги та значення зазнає інформування особи про можливість настання негативних наслідків у випадку невиконання чи неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків, оскільки на особу здійснюється психологічний вплив з метою мотивації до виконання покладених обов'язків. У зв'язку із зазначеним слід підкреслити, що підставою для зміни цього запобіжного заходу може бути лише факт порушення підозрюваним умов його застосування без поважних причин. Вважаємо, що в цьому законодавець бачить ніби «покарання» за порушення підозрюваним умов особистого зобов'язання, і цілком природно, що повинен застосовуватися більш суворий запобіжний захід, який повною мірою забезпечить запобігання спробам підозрюваного переховуватися від органів правопорядку.

Особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного певних обов'язків, строк покладання яких складає не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може продовжуватися за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, в межах якого на підозрюваного покладені

відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються [75].

Отже, враховуючи вищезазначене, встановлено, що строк застосування особистого зобов'язання у КПК України прямо не вказаний, на відміну від визначення строку застосування домашнього арешту та тримання під вартою.

Слід звернути увагу на положення ч. 6 ст. 199 КПК України, якими визначено, що строк покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків може продовжуватися лише за клопотанням прокурора. У зазначеному випадку не зрозуміла позиція законодавця щодо позбавлення слідчого права ініціювати дане питання.

Право подавати до суду клопотання про застосування запобіжного заходу, також як і клопотання про продовження строку тримання під вартою, може мати як прокурор, так і слідчий за погодженням з прокурором. Тому необхідно уточнити законодавчі положення, які частково не узгоджується між собою за своїм змістом. У зв'язку з цим у ч. 6 ст. 199 КПК України слід передбачити, що слідчий за погодженням з прокурором, також як і прокурор, має право подати клопотання про продовження строку обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

Неодноразово зустрічаються випадки, коли слідчі судді із вищевказаних формальних підстав відмовляють у клопотанні слідчих, погоджених з процесуальним керівником.

Яскраво вираженим є метод психологічного впливу на підозрюваного в ході ініціювання та обрання запобіжного заходу у вигляді особистої поруки.

Згідно вимог КПК України саме поручителі в ході проведення досудового розслідування забезпечують належну поведінку підозрюваного силою свого авторитету, дружніх, родинних чи інших відносин. Такі стосунки між підозрюваним та поручителем гарантують прагнення цього учасника процесу до дотримання умов застосованого відносно нього запобіжного заходу та забезпечують можливість реального впливу

поручителів на свого підопічного. Тому взаємна довіра поручителя та підозрюваного є важливою передумовою обрання такого запобіжного заходу.

Слід погодитися з думкою дослідників про те, що довіра до поручителів повинна на чомусь ґрунтуватися [89, с. 87; 141, с. 184].

Однак хибним є те, що необхідна перевірка поручителя шляхом слідчих дій, а саме – витребування характеристик, довідок, інших документів. У матеріалах кримінального провадження необхідно зібрати інформацію, яка б свідчила про те, що поручитель реально здатен утримати підозрюваного чи обвинуваченого від дій, що перешкоджають кримінальному судочинству, присікти можливе зловживання довірою з боку підозрюваного (обвинуваченого) [89, с. 87].

Якщо підозрюваний в ході проведення досудового розслідування (який взятий на поруку) розпочав вчиняти чи збирається вчиняти протиправні дії, поручитель, повідомляючи про поведінку підопічного, може як відмовитися від взятої на себе поруки, так і просити правоохоронні органи вплинути на підопічного. Висловлюється точка зору, згідно з якою за цих умов заміна запобіжного заходу на більш суворий можлива не у всіх випадках допущених порушень.

Можливе попередження підозрюваного і поручителя, про недопущення повторення порушень, і лише за їх повторення – правомірна заміна запобіжного заходу на більш суворий. Поручитель, із морально-етичної точки зору, не має права більше брати на себе поруку ні за цю особу, ні за будь-яку іншу (оскільки він втрачає довіру з боку органів, що ведуть процес) [141, с. 189].

Чинне законодавство не передбачає необхідність заміни запобіжного заходу на більш суворий у випадках допущених порушень свої процесуальних обов'язків підозрюваним, які у деяких випадках можуть бути не значними. Висновок про те, що в поручитель, у випадку допущення підозрюваним певних порушень, не може брати на себе поруку будь – якої особи у зв'язку з втратою довіри в кримінальному процесуальному кодексі

України не передбачено, водночас з моральної точки зору, таке твердження є доцільним.

Такий запобіжний захід як особиста порука застосовується на підставі ухвали слідчого судді виключно у випадку наданні особам, що вони поручаються за виконання підозрюваним своїх обов'язків, тобто вказане свідчить про відносини взаємної довіри між поручителем і підозрюваним.

Обов'язковою вимогою, визначеною кримінальним процесуальним кодексом до поручителя є те, щоб це була особа, яка заслуговує на довіру і в змозі забезпечити мету вказаного заходу забезпечення кримінального провадження.

При вирішенні питання слідчим суддею щодо можливості певної особи бути поручителем необхідно ретельно дослідити особисті якості того, хто виявив бажання стати поручителем підозрюваного, методи та засоби його впливу на підозрюваного (чим вказане підтверджується), характер, тривалість, стан взаємовідносин між підозрюваним та можливим поручителем, здатність потенційного поручителя позитивно впливати на поведінку підозрюваного під час проведення досудового розслідування.

Варто підкреслити, що доводи поручителя про сумлінність виконання ним взятих на себе обов'язків і неможливості попередження небажаної поведінки підозрюваного все одно не звільняє його від встановленої відповідальності у вигляді накладення грошового стягнення, розмір якого залежить від покарання, яке встановлено кримінальним законом за відповідне кримінальне правопорушення. Поручитель несе відповідальність у разі встановлення факту невиконання або неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків з боку підозрюваного.

Досягнення та дружні відносини у будь-якій сфері ще не гарантують наявності у можливого поручителя позитивних моральних якостей, бажання сприяти органам правопорядку, поваги до нього з боку підозрюваного, можливість позитивного впливу на нього.

О. Шило та О. Тищенко виокремлюють обов'язкову умову обрання вказаного запобіжного заходу і підкреслюють, що вона є складною за змістом і включає кілька факторів: 1) поручителі мають заслуговувати на довіру (або особливу довіру) слідчого судді, суду, тобто позитивно характеризуватися, користуватися авторитетом тощо; 2) слідчий суддя, суд має впевнитися в тому, що поручителі дійсно можуть позитивно впливати на поведінку підозрюваного, обвинуваченого та забезпечити його доставлення до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу; 3) поручителі мають погодитися брати участь у кримінальному провадженні в такий спосіб; 4) особа поручителя має визначатися за згодою підозрюваного, обвинуваченого з поручителем. І за наявності зазначених умов поручителі (поручитель) мають надати письмове зобов'язання про те, що вони (він) поручаються за належну поведінку особи [74, с. 251].

Чинний КПК України передбачає доволі широкий спектр заходів процесуального примусу, який може бути застосований до підозрюваного задля забезпечення дієвості кримінального провадження в ході проведення досудового розслідування.

При цьому, враховуючи сучасний стан і загальні тенденції розвитку національного кримінально-процесуального законодавства, а також міжнародний досвід реалізації відповідних нормативних приписів, перспективною вбачається гармонізація кримінального процесуального права України та деяких зарубіжних держав у цій сфері. У зв'язку з чим, органам досудового розслідування, прокуратурі та судам щоразу варто ретельніше підходити до обрання конкретного запобіжного заходу з метою неухильного дотримання прав, свобод і законних інтересів кожного з учасників кримінального провадження, що, своєю чергою, сприятиме підвищенню ефективності застосування будь-якого із запобіжних заходів.

Однією із засад кримінального провадження є недоторканість права власності, відповідно до якої позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі

вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України (ч. 1 ст. 16 КПК України). Зокрема, обмеження та/або позбавлення права власності під час кримінального провадження можливі при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави.

Відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків [75].

Кримінальний процесуальний закон визначає суб'єктів, умови та строк внесення застави; вимоги до клопотання про застосування застави та порядок його розгляду слідчим суддею (судом); розміри застави; перелік кримінальних правопорушень при вчиненні яких застава не застосовується; випадки коли суд при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою може не визначати розміри застави; умови, порядок та наслідки звернення застави в дохід держави тощо. Однак, чинний КПК України не передбачає процесуального порядку скасування запобіжних заходів взагалі й застави зокрема, а також не в повній мірі регламентує порядок дій слідчого судді (суду), пов'язаних з вирішенням питання про повернення застави, як під час досудового, так і судового провадження.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу (ч. 11 ст. 182 КПК України) [75]. Відповідно до ст. 203 КПК України ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому КПК України [75].

Виходячи із змісту цих норм та враховуючи, що застава не є строковим запобіжним заходом, дія ухвали про її застосування припиняється після ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження.

Судячи з реєстру судових рішень, на практиці, питання про скасування застави, а відповідно і про повернення коштів, у вирoku чи ухвалі суду про закриття кримінального провадження майже не вирішуються. Не вирішується це питання і у постанові прокурора про закриття кримінального провадження під час досудового розслідування, оскільки виключно орган який застосував запобіжний захід (суд в особі слідчого судді) може ухвалити рішення про його припинення, а відповідно й про повернення коштів, внесених як застава. Це створює ситуацію при якій запобіжний захід у вигляді застави продовжує діяти навіть після ухвалення вироку або рішення про закриття кримінального провадження, внесені кошти не повертаються, а відповідно майнові права осіб, які їх внесли на спеціальний рахунок суду залишаються обмеженими. У такому випадку особа, яка внесла заставу вимушена після ухвалення судом вироку або іншого рішення яким закінчується судовий розгляд, звертатися до суду з клопотанням (заявою) про повернення застави у порядку, передбаченому для вирішення питань, пов'язаних з виконанням судового рішення (ч. 5 ст. 534, п. 14 ч. 1 ст. 537, ст. 539 КПК України [75]), що створює додаткове навантаження на суддів та відтерміновує відновлення обмеженого права заставодавця.

Якщо ж рішення про закриття кримінального провадження приймається прокурором під час досудового розслідування, то порядок повернення застави КПК України взагалі не врегульовано. Особа втрачає статус підозрюваного й не відомо хто та у який спосіб повинен ініціювати клопотання про повернення коштів, а також вирішувати його по суті. Водночас, відповідно до статей 176-206 КПК України, саме до компетенції слідчого судді належить розгляд питань, що стосуються застосування, зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому

числі й запобіжних заходів. Згідно зі ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі [64]. Якщо в стадії досудового розслідування суд діє в особі слідчого судді, то його юрисдикція повинна поширюватися й на правовідносини з приводу повернення суми застави. Це підтверджується й Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок, відповідно до якого серед документів які подаються до Казначейства для повернення коштів, внесених як застава, указана ухвала слідчого судді. Це в свою чергу засвідчує можливість повернення застави в стадії досудового розслідування за рішенням слідчого судді.

На жаль, у цьому питанні судова практика не є одноманітною. Деякі слідчі судді не визнають аргументів заставодавців та взагалі відмовляють у прийнятті клопотань (заяв) про повернення суми застави, посилаючись на те, що КПК України не передбачає з цього приводу процесуального порядку, а деякі з них приймають клопотання (заяви), але не задовольняють їх, посилаючись на п. 14 ч. 1 ст. 368 КПК України [75], тобто на те, що питання про заходи забезпечення кримінального провадження повинно вирішуватися виключно у вироку суду.

Таким чином, що для усунення правової невизначеності, що породжує складнощі та непорозуміння на практиці, слід внести зміни до КПК України, відповідно до яких у разі закриття кримінального провадження прокурором в стадії досудового розслідування, питання про повернення коштів внесених як застава, повинен вирішувати слідчий суддя за клопотанням цього ж прокурора або особи яка внесла заставу після спливу встановлених законом строків для оскарження рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, згідно з ч. 1 ст. 181 КПК України, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [75], тобто особа, до якої застосовано даний запобіжний захід, має цілодобово або в певний час доби, наприклад, з 22 до

06 години, перебувати за місцем свого проживання і не може без дозволу відлучатися. Стосовно змісту цієї норми кримінального процесуального закону слід зазначити, що законодавець передбачив повну заборону підозрюваному та обвинуваченому залишати своє житло, а отже, за рішенням слідчого судді останній буде по суті триматися під вартою в домашніх умовах.

У наукових публікаціях також зазначено, що домашній арешт – це запобіжний захід з обмеженням свободи та особистої недоторканності підозрюваного, обвинуваченого з метою забезпечення належної поведінки зазначених осіб із залишенням їх в умовах «м'якої» ізоляції, що дозволяє максимально задовольнити природні права особистості [6, с. 11].

На думку Н. Ткачової, домашній арешт полягає в обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого у вигляді ізоляції його від суспільства за місцем постійного проживання [139, с. 69].

Домашній арешт як запобіжний захід має велику кількість переваг для підозрюваного. Враховуючи, що особа усвідомлює невідворотність покарання, домашній арешт дає можливість підозрюваному, залишаючись у своєму помешканні, не втратити себе як особистість, зберегти соціальні та сімейні зв'язки, а в деяких випадках у випадку ображення запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на певний період доби і продовжити працювати та забезпечувати свою родину. Особливо актуальним це є у випадках, коли підозрюваний є єдиним годувальником у родині.

Дехто з науковців, зокрема І. Дідюк вважає домашній арешт неізоляційним запобіжним заходом [37].

На доктринальному рівні В. Светочев, досліджуючи правову природу домашнього арешту як запобіжного заходу, пропонує розуміти під поняттям «житло» житлове приміщення чи будівлю незалежно від виду, форми власності, яке включено до житлового фонду та використовується для постійного чи тимчасового проживання, а так само інше приміщення чи

будівлю, які не включені до житлового фонду, проте призначені та придатні для тимчасового проживання [128, с. 5].

Крім того, В.Г. Крайнюк вважає за необхідне прийняти Закон України «Про домашній арешт», в якому, на його думку, потрібно регламентувати порядок і умови застосування та здійснення такого виду запобіжного заходу. В Законі повинні міститися чіткі вказівки про те, хто саме і яким чином повинен здійснювати нагляд за поведінкою особи, відданої під домашній арешт, як здійснювати нагляд за кореспонденцією, переговорами (в тому числі телефонними та за допомогою електронної пошти), особистими зустрічами певної особи. Цим Законом, звичайно ж, повинні бути гарантовані права та законні інтереси осіб, до яких буде застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту [68, с. 321].

Домашній арешт передбачає певне обмеження прав і свобод підозрюваного та покладення на нього визначених ухвалою слідчого судді обов'язків.

У кримінальній процесуальній діяльності досить гострим і актуальним є питання дотримання і забезпечення процесуальних гарантій прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, оскільки саме такий вид запобіжного заходу, як тримання під вартою, визначено найсуворішим з усіх видів запобіжних заходів, передбачених чинним КПК України, а також визначення доцільності застосування такого запобіжного заходу.

Стаття 29 Конституції України зазначає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [64]. Це положення є міжнародним стандартом, закріпленим у низці міжнародно-правових документів.

Для застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою:

- 1) особа повинна мати статус підозрюваного або обвинуваченого;
- 2) з'ясовується наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити

дії, передбачені ч.1 ст. 177 КПК України; 3) слідчий, прокурор зобов'язані обґрунтувати, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених ч. 1 ст. 176 КПК України, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам; 4) обов'язково досліджуються обставини, які, за ст. 178 КПК України, мають бути враховані при обранні запобіжного заходу.

Слідчий суддя, суд при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, крім наявності ризиків, вказаних у ст. 177 КПК України, на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 178 КПК України, оцінити дотримання підозрюваним умов запобіжних заходів, застосованих до нього раніше. Тому слушною є думка Т. Ільєвої, яка вважає за доцільне доповнити ч. 1 ст. 184 КПК України положенням про те, що у клопотанні про застосування запобіжного заходу слідчий, прокурор зобов'язаний навести відомості про раніше застосовані до обвинуваченого, підозрюваного заходи [50].

Позаяк трапляються випадки, коли до суду надходить обвинувальний акт щодо особи, відносно якої під час досудового розслідування було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, котрий надійшов до суду в межах строку дії ухвали слідчого судді про застосування до підозрюваного такого запобіжного заходу.

Крім того, коли після розподілу матеріалів кримінального провадження за допомогою автоматизованої системи документообігу суду виявляється, що утворити склад суду для судового розгляду кримінального провадження неможливо, тому до суду апеляційної інстанції направлялися матеріали кримінального провадження з відповідним поданням місцевого суду.

З огляду на час, який потрібен на поштове пересилання матеріалів кримінального провадження з суду першої інстанції до апеляційного суду, на

призначення до розгляду в суді апеляційної інстанції рішення місцевого суду про направлення кримінального провадження з одного суду до іншого, траплялося, що строк дії ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу закінчувався.

Перед ініціюванням перед слідчим суддею питання щодо обрання відносно підозрюваного будь-якого запобіжного заходу слід перш за все повно, всебічно, неупереджено дослідити матеріали відповідного кримінального провадження.

Обов'язково враховувати, окрім тяжкості покарання, що загрожує відповідній особі, вік та стан здоров'я, міцність соціальних зв'язків, наявність в нього родини й утриманців, постійного місця роботи або навчання, репутації, майнового стану, судимостей, дотримання підозрюваним умов застосування запобіжних заходів, якщо вони застосовувались до нього раніше, наявність повідомлення про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення, розмір майнової шкоди, у завданні якого підозрюється (ст. 178 КПК України) [75].

Також, процесуальному керівнику необхідно перед поданням та вирішенням питання про вид запобіжного заходу особисто спілкуватись з підозрюваним, а не оцінювати протокол його допиту. В ході спілкування необхідно встановити з ним психологічний контакт, встановити причини та умови, що сприяли вчиненню останнім кримінального правопорушення (у випадку наявності безконфліктної ситуації), роз'яснити мету і підстави застосування запобіжного заходу та наслідки невиконання ухвали суду у випадку порушення її умов.

Після спілкування вирішити який саме запобіжний захід необхідно обрати підозрюваному, у виняткових випадках залучати до такого спілкування спеціаліста – психолога, та й подальшому у клопотанні вказувати висновки, до яких дійшов останній, зокрема щодо психологічного стану особи, мотивів вчинення кримінально – караних дій тощо.

3.2. Психологічні та правові проблеми участі процесуального керівника у судовому засіданні.

В ході процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурору практично у всіх кримінальних провадженнях необхідно звертатися з відповідним клопотанням до слідчого судді, яке розглядається за правила судового розгляду у судовому засіданні за участю сторін кримінального провадження, що у свою чергу має свої психологічні та правові проблеми.

Відповідно до ч. 3 ст. 36 КПК України участь прокурора у суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених цим Кодексом [75].

Так, проаналізувавши процесуальне законодавство варто вказати, що процесуальний керівник бере участь у судовому засіданні в таких випадках, зокрема: в ході розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (п.п. 2-9, ч. 2 ст. 131 КПК України) [75]; клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного для участі у розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст. 188 КПК України – розглядається виключно за участю слідчого судді та прокурора в закритому судовому засіданні) [75]; допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України) [75]; щодо надання дозволу на проведення огляду, обшуку, проведення слідчого експерименту (ст. ст. 234-236, 237, 240 КПК України) [75]; розгляд клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21 КПК України) [2]; бездіяльності прокурора, яка полягала у невнесенні відомостей до ЄРДР (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування (п. 2 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи (п. 4 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим (п. 5 ч. 1 ст. 303

КПК України) [75]; рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки (п. 6 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України (п. 8 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (п. 9-1 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом (п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; відмова слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9-1 частини першої статті 284 цього Кодексу (п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК України) [75]; розгляд колегією суддів апеляційної інстанції апеляційної скарги на рішення слідчого судді за результатами розгляду клопотань органів досудового розслідування та прокурора.

Шляхом проведення опитування працівників прокуратури встановлено, що найчастіше спеціальні психологічні знання в ході здійснення процесуального керівництва, зокрема під час участі в судовому засіданні використовуються в ході розгляду заходів забезпечення кримінального провадження (домашній арешт та тримання під вартою) та допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (стаття 225 КПК України) [75].

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, допоки її вину не буде доведено в

законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62 Конституції України) [64].

Судовий розгляд різного роду клопотань слідчим суддею в ході досудового розслідування має важливе процесуальне значення, позаяк саме під час його проведення судом досліджуються, перевіряються докази, на основі яких виносяться процесуальні рішення.

Психологія є вираженням людиною навколишньої дійсності в процесі її активної діяльності. З огляду на це дослідження психологічних особливостей судового розгляду в ході досудового розслідування дає змогу розробити методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності як правосуддя, культури процесу, досудового розслідування та його максимального виховного впливу на учасників.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що процесуальні проблеми судового розгляду під час досудового розслідування не лишилися поза увагою науковців – процесуалістів.

Судовий розгляд клопотань та участь прокурора під час досудового розслідування це важлива окрема стадія українського кримінального процесу.

Професіоналізм, гідність, чесність, виваженість, толерантність, принциповість, професійна етика це саме ті якості, які повинні бути притаманними слідчому судді, прокурору, захиснику як учасникам кримінального процесу.

Закономірності, пов'язані з психологічною діяльністю всіх осіб, що беруть участь у розгляді кримінального провадження, різного роду клопотань та є предметом дослідження психології судового розгляду, в тому числі й під час досудового розслідування.

Психологічний аналіз судового процесу дає можливість розробити рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності правосуддя, культури процесу, максимального виховного впливу на всіх його учасників.

Закономірності психології під час здійснення процесуального керівництва можуть слугувати і поліпшенню, і погіршенню результатів діяльності прокурора та інших учасників кримінального процесу. Тому застосовувати їх потрібно враховуючи всі обставини справи та особисті характеристики кожного учасника.

Варто зауважити, що після надходження до суду клопотання слідчий суддя починає здійснювати конструктивну діяльність, суть якої полягає у прийнятті рішень зі спірних питань і у прийнятті ухвали.

Специфіка пізнавальної діяльності прокурора в суді зумовлена насамперед тим, що на основі матеріалів досудового розслідування слідчий суддя одержує готову модель події, яка піддається дослідженню в ході розгляду певного клопотання. Водночас версія сприймається суддею тільки як ймовірна істина, що обов'язково має перевірятися, доводитись прокурором в судовому засіданні і ретельно досліджуватися.

Розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення, в тому числі запобіжних заходів під час досудового розслідування кримінального провадження властиві визначенні психологічні особливості, які характеризуються в першу чергу різноманітністю інтересів та сподівань осіб, які беруть участь в ньому. Враховуючи ту обставину, що інтереси окремих осіб, які беруть участь у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу в багатьох випадках не співпадають з цілями і завданнями кримінального провадження у встановленні істини і розкритті кримінального правопорушення, поведінка останніх протидіє діяльності учасниками кримінального провадження із встановлення істини.

Характерним у розгляді клопотань про застосування запобіжних заходів є конфліктний характер відносин учасників кримінального провадження, що у свою чергу ускладнює безпосередній процес. Тому одним із серйозних елементів комунікативної діяльності в ході розгляду відповідного клопотання є психологічний вплив на учасників його розгляду тими засобами, методами та прийомами, що не суперечать закону.

У стадії судового розгляду відповідного клопотання беруть участь всі зацікавлені сторони процесу: прокурор, підозрюваний, захисник, свідок, потерпілий. Різні початкові позиції сторін надають судовому розгляду особливу гостроту і напруженість.

В ході розгляду різного роду клопотань всі учасники судового процесу наділені рівними правами щодо представлення доказів, а також участі в їх перевірці. Проте кожна сторона, маючи власний інтерес у справі, намагається виділити ті факти, які сприятимуть прийняттю позитивного для неї рішення. Суперечності в інтересах сторін можуть породжувати напружені, конфліктні ситуації. Завдання процесуального керівника – сприяти забезпеченню змагального характеру судочинства.

Регулювання міжособистісних відносин у процесі судового розгляду потребує від прокурора не тільки правового професіоналізму, а й психологічної підготовки та розвитку загальної культури спілкування.

На всі недопустимі в суді ситуації процесуальний керівник повинен своєчасно, тактично і швидко відреагувати. Судовий розгляд під час досудового розслідування – це відокремлена стадія судочинства, яка має власні завдання, передбачену законом особливу форму його проведення в умовах гласності, усності, безпосередності і безперервності в дослідженні доказів, проводиться під керівництвом слідчого судді за активної участі слідчого, дізнавача та прокурора і сторони захисту.

А щодо психологічної сторони, то судовий розгляд клопотань про застосування запобіжних заходів – одна з частин судового розгляду, де психологічний тиск на його учасників є значним, і тому тут, зокрема прокурору, необхідно враховувати цей чинник, який згодом може вплинути на рішення у провадженні під час його розгляду по суті.

Як суб'єкт ініціювання судового процесу процесуальний керівник повинен володіти: неупередженістю, стресостійкістю, розвиненими організаторськими здібностями, наполегливістю, критичним ставленням до

результатів досудового розслідування, вмінням управляти своєю та чужою емоційною сферою.

Оскільки прокурор перебуває постійно в центрі уваги всіх учасників процесу, то його репліки, зауваження, запитання і навіть міміка та жести піддаються контролю й оцінці присутніх у залі судового засідання. У цьому зв'язку досвідчений процесуальний керівник відзначається витримкою і неупередженістю, вмінням слухати людину і ввічливістю.

Обвинувальна діяльність прокурора має співпадати з усіма іншими обов'язками. Він повинен сприяти реалізації гарантованих законом прав учасників процесу, нормальній діяльності суду та встановленню істини у справі. Мислення прокурора є причинно-наслідковим, позаяк основним змістом його розумової роботи є виведення наслідку. Наслідкове мислення потребує вміння співставляти факти, робити висновки на основі законів логіки, розпізнавати правду та обман.

Згадані особливості причинно-наслідкового мислення передбачають наявність у прокурора таких якостей: широта мислення, мобільність, швидкість, самостійність, цілеспрямованість, критичність, гнучкість. Прокурор повинен бути наділений неабиякими вольовими якостями. Його професійна діяльність потребує великої особистісної ініціативи, цілеспрямованості, впертості, добрих організаторських здібностей.

З-поміж найважливіших у діяльності прокурора є комунікативна сторона в розгляді клопотань, адже спілкування посідає в роботі процесуального керівника одне з головних місць і пов'язане зі встановленням істини у кримінальній справі. Під час судового розгляду прокурор спілкується зі слідчими суддями, адвокатами, експертами, підозрюваним, потерпілими, свідками й до кожного повинен знайти відповідний підхід, встановити психологічний контакт з метою досягнення відповідних цілей та у подальшому виконання завдань кримінального процесу.

У зв'язку з цим важливого значення набуває оволодіння прокурором мистецтвом промови. Організаторські здібності в ході виконання прокурором

своїх функцій, а також робота з людьми і вольові якості є значними для організаційної сторони діяльності прокурора в ході участі в судовому засіданні. Вміння якісно і доступно передати в письмовій формі свою думку для прокурора так само важливо, як і вміння виражати її в голос.

Прокурор, виступаючи в суді під час розгляду клопотань, є представником держави, що у свою чергу вимагає від нього детального вивчення і аналізу доказів, бездоганно зроблених на підставі досліджених доказів висновків і високої мовної майстерності та ораторських здібностей.

Для того, щоб показання свідка, потерпілого стали джерелом фактичних даних, на основі яких після проведення досудового розслідування в ході розгляду кримінального провадження в суді останній міг обґрунтувати свої висновки у відповідному судовому рішенні, кримінальний процесуальний кодекс визначає, що такі показання були предметом безпосередньо сприйняті судом під час судового засідання або отримання в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Останнє ґрунтується на допиті свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні, що у свою чергу має свої процесуальні та психологічні особливості, які прокурору слід знати та використовувати.

Також в ході розгляду вищевказаного клопотання слідчим суддею є необхідність використовувати спеціальні психологічні знання з учасниками процесу, в ході допиту свідків (так як слідчий суддя за своєю ініціативою або за клопотанням сторін має право здійснити вказану процесуальну дію).

В ході підготовки до будь-якого клопотання, яке подане на розгляд слідчому судді, процесуальний керівник повинен визначитись: з наявністю вірогідних судових ситуацій (конфліктна чи безконфліктна); щодо виду розгляду клопотання (за участю лише слідчого та прокурора, за участю інших осіб).

В ході допиту в порядку статті 225 КПК України перш за все необхідно звернути увагу на актуальність методики допиту різних категорій свідків чи потерпілих, зокрема повнолітньої, неповнолітньої чи малолітньої особи; осіб,

які не мають злочинного досвіду, раніше судимих осіб або рецидивістів, свідків, які говорять правду, осіб, що приховують частину інформації або говорять неправду; свідків, які є родичами підозрюваного або близькими особами.

Психологія судового допиту кожної з вищевказаних осіб буде відрізнятись.

Процесуальному керівнику необхідно знати та використовувати запитання, які заповнюють прогалини знань, зокрема використовувати запитальні слова: «хто», «що», «де», «коли», «як». На вказані запитання неможливо відповісти «так» чи «ні», вони потребують пояснень [96, с. 125-129].

Особливого значення набуває встановлення психологічного контакту з підозрюваним після ініціювання обрання відносно останнього запобіжного заходу та подальшого допиту його в суді за участі слідчого судді, якісне встановлення контакту сприятиме належному обрання слідчим суддею відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Перш за все прокурору необхідно створити такі умови, щоб підозрюваний бачив у процесуальному керівнику передусім людину, яка хоч і виступає його процесуальним супротивником, але принципово діє у межах правового поля та вимог професійної етики.

Налагодження психологічного контакту сприяє вияву допитувачем поваги до прав людини, демонстрація ним неупередженості, дотримання вимог процесуального закону та етики поведінки.

Важливим є й оволодіння прокурором спеціальною термінологією (залежно від категорії кримінального правопорушення), що допоможе правильно формулювати запитання та використовувати надані відповіді, проводити спілкування з підозрюваним «на рівних», тобто уникнути інформаційного бар'єру в ході допиту. Указане вимагає попереднього опрацювання відповідної літератури та нормативно-правових актів.

Варто зауважити, що сам факт набуття особою процесуального статусу підозрюваного впливає на різку зміну соціального статусу людини, на значне звуження соціально-рольових функцій, завдає певної травми у психіці.

Особі, відносно якої вирішується питання щодо обрання запобіжного заходу невідомо яке рішення буде прийняте слідчим суддею і це зумовлює породження сильних психічних переживань, тривогу, відчуття страху.

Поведінка підозрюваного в ході розгляду клопотання зумовлена його індивідуально-психологічними особливостями, ставлення щодо повідомленої йому підозри, оцінка власних дій.

Важливе значення в поведінці має минулий соціальний досвід, перебування під вартою, наявність судимостей, перебування в місцях позбавлення волі, участь в злочинних угрупованнях тощо.

Для досягнення процесуальному керівнику психологічного контакту з підозрюваним та іншими учасниками розгляду клопотання може допомогти запитання нейтрального характеру, з яких доцільно починати допит (залежно від ситуації яка складається).

Також, необхідно мати на увазі, що прокурору налагоджуючи психологічний контакт, слід все ж таки витримати необхідний баланс у спілкуванні та не перебрати на себе роль захисника (адвоката) підозрюваного.

З психологічної точки зору необхідно особливо ретельно готуватися і зазвичай заздалегідь приготувати питання для допиту підозрюваного та потерпілого (за необхідності) під час розгляду клопотання про обрання запобіжних заходів у злочинах, що стосуються особистої честі та гідності, про статеві злочини, за участі малолітніх та неповнолітніх.

Ефективне проведення судового допиту підозрюваного передбачає не лише отримання усних показань, а й спостереження за невербальними діями особи та її емоційними проявами.

Так в юридичній психології зазначається, що важливим є сприйняття суб'єктами допиту (прокурором, слідчим суддею, захисником) змісту

відповіді на поставлене питання, зокрема: сильне заперечення, яке слабшає з часом (заперечення у невинних має тенденцію ставати сильнішим); особа, в ході проведення допиту змінює форму звернення до допитувача; замість розповіді про деталі події, особа вдається до схематичного викладу відомостей, або є однотипні «завченості» різних деталей, які лише дотично стосуються події кримінального правопорушення; особа намагається дати відповідь на всі запитання, починаючи з таких словосполучень: «я не намагаюсь Вас заплутати, але..», «Ви скоріш за все не повірити мені, однак..»; «забування» обставин, які не могли бути забуті цією особою із врахуванням часу, що минув з часу події; вживання невластивих допитуваний особі мовних форм; невідповідність показань, встановленими доказами у провадженні; підозрюваний повторює запитання, намагаючись виграти час для роздумів [145, с. 157-158].

В умовах змагальності сторін прокурор зобов'язаний проводити допит підозрюваного в ході розгляду клопотання наполегливо, цілеспрямовано, активно.

Підозрюваний – це не випадковий учасник кримінального провадження, це особа, яка мала змогу детально продумати власну позицію та підготуватись до відповідних процесуальних дій, а тому ефективно та повно провести його допит у багатьох випадках складніше, ніж допитати інших учасників провадження.

Також, варто мати на увазі, що слідчий суддя за власною ініціативою та за клопотанням інших учасників провадження має право допитати потерпілого під час розгляду клопотання.

Для прокурора при допиті потерпілого в судовому засіданні в порядку визначеному ст. 225 КПК України важливо чітко формулювати запитання, ставлячи їх послідовно і демонструючи неупередженість своєї процесуальної позиції, толерантність, коректність та офіційність, повагу до потерпілого, що сприяє наданню потерпілим вичерпних і правдивих показань, а також мати

на увазі, що в у подальшому в ході судового розгляду можливості повторно допитати потерпілого може не бути.

Допитуючи потерпілого в судовому засіданні прокурору потрібно врахувати його фізичний та психічний стан, намагаючись не заподіяти йому зайвих психологічних травм та переживань, ретельно з'ясувати, чи він переконаний у правильності, послідовності своїх свідчень.

Спокійна, ділова обстановка розгляду клопотання, коректність, об'єктивність, відсутність якої-небудь упередженості суду, уміння слідчого судді поважати права усіх учасників процесу і в той же час вживати найрішучіших заходів стосовно наведення ладу в залі суду – ось ті умови, які створюють найбільш вдалу психологічну обстановку і сприяють кращому використанню психологічних якостей потерпілих [85, с. 150].

Формування доказової бази здійснюється сторонами кримінального провадження, переважно на стадії досудового розслідування, яке є лише першою стадією кримінального провадження.

Називаючи розслідування досудовим, законодавець вказує на його співвідношення з основною частиною судового провадження у першій інстанції – судовим розглядом.

Досудове розслідування передуює судовому провадженню у першій інстанції і покликане забезпечити його успішне проведення. Тому можна стверджувати, що збирання сторонами кримінального провадження доказів на стадії досудового розслідування здійснюється з метою їх подання в судове провадження для дослідження і обґрунтування своєї правової позиції. Саме суд остаточно має визначити належність, допустимість та достовірність кожного доказу.

У змагальному процесі допит свідка, потерпілого у суді – це один з найважливіших засобів дослідження доказів. Допит у порядку, визначеному ст. 225 КПК України – складний процес спілкування між особами. Таке спілкування здійснюється гласно, відкрито, за участю сторін кримінального провадження. У психологічному плані вказана процесуальна дія являє собою

інформаційно-психологічне спілкування осіб. Це процес обміну інформацією, процес взаємодії учасників розгляду відповідного клопотання.

Допит під час судового засідання в ході проведення досудового розслідування має певні особливості. Як такі можуть бути названі: розширене коло учасників судового допиту; ускладнений інформаційний обмін між учасниками допиту; особлива роль слідчого судді як регулятора інформаційного обміну; повторюваність показань, що повідомляються (повторне відтворення); змагальний характер судового допиту; складність рефлексивного управління учасниками судового допиту; гласність, відкритість; допит веде не одна особа, а ряд учасників процесу.

Допит у суді складається з двох основних частин: 1) вільної розповіді допитуваного; 2) відповідей допитуваного на запитання суддів (судді), прокурора, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їхніх представників, захисника. Такий порядок є оптимальним, оскільки вільна розповідь сприяє повному відтворенню обставин, дозволяє послідовно викладати певні відомості. Коли допитуваний не може вільно повідомити про обставини справи, допит відбувається лише у формі постановки запитань [156, с. 94].

Психологічні особливості судового розгляду клопотань стосуються психологічних закономірностей правозастосовчої діяльності, дослідження психологічних основ професіограми прокурора, індивідуального стилю та майстерності, вироблення професійних навичок та умінь, підбору та розставлення кадрів, професійної орієнтації, професійного відбору, професійного виховання та формування особистості суддів, професійної деформації та її попередження, організації робочого місця та робочого часу.

Важливим в ході розгляду різного роду клопотань під час досудового розслідування є формування внутрішнього переконання слідчого судді, яке має вирішальне значення.

Учасники у судовому засіданні можуть посилатися тільки на докази, досліджені в ході розгляду клопотань. Слідчий суддя має право в основу

процесуального рішення також ставити тільки ті докази, показання, які були досліджені безпосередньо в судовому засіданні під час розгляду відповідного клопотання. Під час досудового розслідування всі учасники кримінального процесу мають рівні права по наданню доказів, участі в дослідженні доказів і заяви клопотань. Але кожна зацікавлена сторона тут намагається підкреслити ті сторони обставин, які відповідають її інтересам.

Суперечливі інтереси учасників кримінального провадження завжди породжують напружені ситуації і конфліктне протистояння між ними. Завдання у вказаних ситуаціях слідчого судді – надавати взаємодії сторін конструктивно – пізнавальний характер, надавати їм процесуально гарантовані рівні права і можливості, забезпечувати виключно змагальний характер судочинства.

Регуляція стосунків між учасниками процесу під час судового розгляду клопотань вимагає від слідчого судді та прокурора не тільки професіоналізму, але і психологічної компетентності та загальної культури мовлення. На всі неприйнятні в ході розгляду клопотання процесуальний керівник повинен своєчасно, тактовно, але чітко відреагувати, варто відмовлятися від покладення своєї позиції на розсуд суду, указане явище є неприйнятне. При цьому неприпустимі грубість, неконтрольованість емоцій, зверхнє ставлення до сторони захисту, зауваження, які можуть розцінюватися як приниження гідності учасників процесу.

Судовий розгляд клопотань під час досудового розслідування допускає використання прийомів правомірної психічної дії (дії, яка не обмежує свободу волевиявлення) на осіб, які скоюють умисну протидію досягненню істини.

Це може бути і миттєва постановка прокурором емоційно діючих питань до учасника провадження, і надання нових, неочікуваних додаткових доказів, висновків експертизи тощо.

Апеляційне оскарження судових рішень у випадках, передбачених законом, гарантоване у ст. 129 Конституції України і є невід'ємною складовою право особи на судовий захист.

Апеляційне провадження під час досудового розслідування – це процедура розгляду колегією суддів суду апеляційної інстанції в ході якої перевіряються законність, обґрунтованість, вмотивованість та справедливість судових рішень слідчого судді першої інстанції, що не набрали законної сили.

Указана стадія має свої психологічні особливості, в тому плані, що психологічний контакт необхідно вже встановити не тільки з учасниками судового провадження, але й з суддями, яких є три.

Апеляційні суду виконують покладену на них державно – правову функцію судового контролю за належним правосуддям суду першої інстанції.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 309 КПК України під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 5⁻¹) застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;

7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;

8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;

9) арешт майна або відмову у ньому;

10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа - підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;

11) відсторонення від посади або відмову у ньому;

11-1) продовження відсторонення від посади;

12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування;

13) закриття кримінального провадження на підставі частини дев'ятої статті 284 цього Кодексу;

14) ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі пункту 9⁻¹ частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній [75].

Встановлення психологічного контакту із слідчим суддями апеляційної інстанції є дещо схожим, однак відмінність полягає в тому, що прокурору під час апеляційного розгляду необхідно формулювати свої доводи і звертатись з періодичністю до кожного учасника колегії, адже рішення приймається колегіально таким чином встановлювати психологічний контакт з усією колегією суддів.

Варто мати на увазі, що на практиці трапляються випадки, коли судові рішення ухвалюються з явним порушенням матеріального або процесуального закону. Для виправлення судових помилок прокурор згідно з положеннями кримінального процесуального кодексу України зобов'язаний реагувати на незаконні ухвали слідчого судді шляхом подання апеляційної скарги.

В ході судового розгляду як в суді першої, так і в суді апеляційної інстанції прокурору необхідно виявляти до всіх учасників процесу рівне ставлення, дотримуючись правил етики, незалежно від процесуального статусу учасника кримінального провадження. Основними якостями, якими повинен володіти процесуальний керівник є врівноваженість, упевненість у власних діях, честь та гідність.

Діяльність процесуального керівника щодо психологічної взаємодії зі слідчим суддею має співпадати з усіма іншими обов'язками. Він повинен сприяти реалізації гарантованих законом прав учасників процесу, нормальній діяльності суду та встановленню істини у справі. Мислення прокурора є причинно-наслідковим, позаяк основним змістом його розумової роботи є виведення наслідку.

Наслідкове мислення потребує вміння співставляти факти, робити висновки на основі законів логіки, розпізнавати правду та обман. Згадані особливості причинно-наслідкового мислення передбачають наявність у прокурора таких якостей: широта мислення, мобільність, швидкість, самостійність, цілеспрямованість, критичність, гнучкість.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 04.10.2019 внесено зміни до КПК України та в частину 1 статті 349 викладено в такій редакції: «після виконання дій, передбачених статтею 348 цього Кодексу, головуючий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови. У вступній промові зазначається, якими доказами сторона

підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути зазначена позиція сторони» [75; 113].

Указане є новелою кримінально-процесуального законодавства України і на нашу думку має досить важливе як практична, так і психологічне значення в ході судового розгляду.

Натомість відповідно до статті 193 КПК України «порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу» в останній чітко не вказане яким саме чином проходить розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення.

Необхідно внести зміни до процесуального законодавства щодо оголошення вступної промови за бажанням сторони провадження і в ході розгляду клопотань, адже в ході її оголошення сторонам надається на свій розсуд після оголошення суті клопотання та його вимог акцентувати увагу суду та інших учасників на психологічні особливості підозрюваного, що має братись до уваги слідчим суддею та у подальшому впливати на його внутрішнє переконання і як наслідок прийняття відповідного рішення.

Зокрема, доцільно було б внести зміни та доповнити ст. 193 КПК України частиною 2-1, та викласти її в наступному вигляді: «Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу проводиться за участю сторін кримінального провадження, в ході якого оголошення короткий зміст клопотання, після його учасникам розгляду надається право вступної промови».

Досить гострою проблемою є неукомплектованість судів, як згадувалось раніше, що у свою чергу породжує також і іншу проблему. Зокрема якщо прокурору вдалось налагодити психологічний контакт з підозрюваним. Досить часто обвинувальні акти скеровуються до суду, де у подальшому судом апеляційної інстанції визначається інший суд та іншому прокурору доручається підтримувати вже публічне обвинувачення.

Також, щодо психологічної сторони, то розгляд слідчим суддею клопотання – це одна з частин досудового розслідування, де психологічний

тиск на його учасників є значним, і тому тут, зокрема суду, необхідно враховувати цей чинник, який згодом може вплинути на рішення у справі.

На законодавчому рівні є неврегульованим питання продовження строку тримання під вартою у період з дня надходження обвинувального акта до суду і до початку підготовчого судового засідання

Під час здійснення практичної діяльності неодноразово трапляються випадки, коли до суду направлено обвинувальний акт щодо особи, відносно якої під час досудового розслідування було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, котрий надійшов до суду в межах строку дії ухвали слідчого судді про застосування до підозрюваного такого запобіжного заходу і його необхідно продовжити.

Трапляються випадки, досить поширені станом на сьогодні, коли в межах суду першої інстанції слідчим суддею обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і який фактично являється єдиним суддею, який відправляє правосуддя у відповідному судді, тобто в ході судового розгляду він не має право брати участь.

Вважаю, що в частині продовження строку тримання під вартою – вказане питання необхідно врегулювати шляхом внесення відповідних змін до процесуального законодавства і направляти обвинувальний акт до найбільш територіально наближеного суду в межах місцевої прокуратури (окружної) прокуратури, оскільки указані випадки трапляються виключно на районному рівні.

Так, відповідно до вимог ч. 5 ст. 202 КПК України, у разі закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою [75].

Як наслідок особи звільняються з-під вартою і розуміючи наслідки застосування до них кримінально-караних дій ухиляються від подальшого судового розгляду.

Висновки до розділу 3

Усі заходи забезпечення кримінального провадження та їх застосування передбачають контроль особи зі сторони держави в особі уповноважених органів.

Чинний КПК України передбачає доволі широкий спектр заходів процесуального примусу, який може бути застосований до підозрюваного, обвинуваченого задля забезпечення дієвості кримінального провадження.

Під заходами забезпечення кримінального провадження слід розуміти передбачені законом дії, які мають ознаки державного примусу, які застосовуються з метою досягнення та виконання завдань кримінального провадження до учасників процесу задля забезпечення належної поведінки, які застосовуються у визначених законом випадках.

Усі заходи забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжні заходи з точки зору психології характеризуються яскраво вираженим примусом зі сторони органів правопорядку, який в усіх випадках вказує, що учасники кримінального провадження, зокрема сторона захисту, свідки, потерпілі в ході проведення досудового розслідування залучаються до вказаного процесу примусово та не за власним бажанням та доброї волі.

Особливої уваги та значення знає інформування особи про можливість настання негативних наслідків у випадку невиконання чи неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків, оскільки на особу здійснюється психологічний вплив з метою мотивації до виконання покладених обов'язків. У зв'язку із зазначеним слід підкреслити, що підставою для зміни цього запобіжного заходу може бути лише факт порушення підозрюваним умов його застосування без поважних причин.

Вважаємо, що в цьому законодавець бачить ніби «покарання» за порушення підозрюваним умов особистого зобов'язання, і цілком природно, що повинен застосовуватися більш суворий запобіжний захід, який в повній мірі забезпечить запобігання спробам підозрюваного переховуватися від органів правопорядку.

Виходячи із змісту цих норм та враховуючи, що застава не є строковим запобіжним заходом, дія ухвали про її застосування припиняється після ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження.

Після спілкування з підозрюваним вирішити який саме запобіжний захід необхідно йому обрати, у виняткових випадках залучати до такого спілкування спеціаліста – психолога, та й подальшому у клопотанні вказувати висновки, до яких дійшов останній, зокрема щодо психологічного стану особи, мотивів вчинення кримінально-караних дій тощо.

В ході процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурору практично у всіх кримінальних провадженнях необхідно звертатися з відповідним клопотанням до слідчого судді, яке розглядається за правила судового розгляду у судовому засіданні за участю сторін кримінального провадження, що у свою чергу має свої психологічні та правові проблеми.

Закономірності, пов'язані з психологічною діяльністю всіх осіб, що беруть участь у розгляді різного роду клопотань, є також предметом дослідження психології судового процесу, в тому числі і під час досудового розслідування.

Згадані особливості причинно-наслідкового мислення передбачають наявність у прокурора таких якостей: широта мислення, мобільність, швидкість, самостійність, цілеспрямованість, критичність, гнучкість. Прокурор повинен бути наділений неабиякими вольовими якостями. Його професійна діяльність потребує великої особистісної ініціативи, цілеспрямованості, впертості, добрих організаторських здібностей.

В ході допиту в порядку статті 225 КПК України першочергово варто брати до уваги на актуальність методики допиту різних категорій свідків чи потерпілих, зокрема повнолітньої, неповнолітньої чи малолітньої особи; осіб, які не мають злочинного досвіду, раніше судимих осіб або рецидивістів, свідків, які говорять правду, осіб, що приховують частину інформації або говорять неправду; свідків, які є родичами підозрюваного або близькими особами.

Особливого значення набуває встановлення психологічного контакту з підозрюваним після ініціювання обрання відносно останнього запобіжного заходу та подальшого допиту його в суді за участі слідчого судді, якісне встановлення контакту сприятиме належному обрання слідчим суддею відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Допитуючи потерпілого в судовому засіданні, прокурору потрібно врахувати його фізичний та психічний стан, намагаючись не заподіяти останньому психологічних переживань та травм, детально з'ясувати, чи переконаний останній у достовірності та правильності своїх свідчень.

Встановлення психологічного контакту із слідчим суддями апеляційної інстанції є дещо схожим, однак відмінність полягає в тому, що прокурору під час апеляційного розгляду необхідно формулювати свої доводи і звертатись з періодичністю до кожного учасника колегії, адже рішення приймається колегіально таким чином встановлювати психологічний контакт з усією колегією суддів.

Виходячи з психологічного змісту аналізу виклику, варто зауважити що вказаний захід забезпечення кримінального провадження за своєю правовою природою відрізняється від інших заходів, враховуючи ту обставину, що він не містить ознак примусу, на відміну від інших та з'являється лише у випадку невиконання вимог дізнавача, слідчого та прокурора у виді накладення грошового стягнення або ж ініціювання застосування приводу.

У свою чергу, накладення грошового стягнення та застосування приводу, на відміну від виклику з точки зору психології містять елементи примусу безпосередньо у нормі кримінального процесуального закону.

Установлено, що перелік осіб, щодо яких може бути застосовано привід є не виправдано звуженим. Так, з метою досягнення дієвості кримінального провадження під час досудового розслідування можливість застосування приводу необхідно до усіх учасників кримінального провадження, але із застосування найменш обтяжливого застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження, це сприятиме розслідування кримінальних правопорушень у більш стислі строки та встановленню істини у справі.

Таким чином, вважаємо, що необхідно внести зміни в законодавство щодо застосування приводу до неповнолітніх осіб (у супроводі законних представників), вагітних жінок на ранніх строках вагітності з найменш обтяжливими умовами його застосування, без застосування заходів фізичного впливу, спеціалістів, експертів, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, - особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Найчастіше на практиці обмежується право підозрюваного на керування транспортним засобом у зв'язку із вчиненням останнім злочину, передбаченого статтею 286 КК України - порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Велика категорія осіб, які підозрюються у вчиненні вищевказаного злочину є водіями і керування транспортним засобом є їхнім єдиним джерелом доходу, варто брати до уваги, що вказане кримінальне правопорушення вчиняється з непрямым умислом, що обов'язково необхідно враховувати при погодженні вказаного клопотання.

З точки зору психології, підозрювані особи впливають на учасників провадження шляхом залякування, погроз насильства відносно свідків, членів їх сім'я, вказане негативно впливає на об'єктивність та встановлення істини у провадженні.

Вважаємо, що значна кількість злочинів невеликої тяжкості, зокрема кримінальні правопорушення, передбачені частиною 1 статті 190 КК України можуть бути вчинені безпосередньо у зв'язку із виконанням винним своїх службових обов'язків, тому статтю 154 КПК України необхідно доповнити відповідними змінами щодо включення в неї положень злочинів невеликої тяжкості.

З огляду на положення ст. 155-1 КПК України Вища рада правосуддя відносно суддів, які є підозрюваними у кримінальних провадженнях є органом, який виконує функцію слідчого судді, тобто до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів суддів у кримінальному провадженні, що у свою чергу суперечить положенням Конституції України.

Особистому зобов'язанню, як і іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості, про що ми зазначали раніше. У його основу покладено психологічний (або, як його називають інші науковці, моральний чи психічний метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого.

Особливої уваги та значення зазнає інформування особи про можливість настання негативних наслідків у випадку невиконання чи неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків, оскільки на особу здійснюється психологічний вплив з метою мотивації до виконання покладених обов'язків.

Отже, ураховуючи вищезазначене, встановлено, що строк застосування особистого зобов'язання у КПК України прямо не вказаний, на відміну від визначення строку застосування домашнього арешту та тримання під вартою.

Доведено, що одним із запобіжних заходів, у яких яскраво виражено використовується психологічний метод впливу на поведінку підозрюваного в ході проведення досудового розслідування є особиста порука.

Аналізом реєстру судових рішень, на практиці, питання про скасування застави, а відповідно і про повернення коштів, у вирокі чи ухвалі суду про закриття кримінального провадження майже не вирішуються. Не вирішується

це питання і у постанові прокурора про закриття кримінального провадження під час досудового розслідування, оскільки виключно орган який застосував запобіжний захід (суд в особі слідчого судді) може ухвалити рішення про його припинення, а відповідно й про повернення коштів, внесених як застава. Це створює ситуацію при якій запобіжний захід у вигляді застави продовжує діяти навіть після ухвалення вироку або рішення про закриття кримінального провадження, внесені кошти не повертаються, а відповідно майнові права осіб, які їх внесли на спеціальний рахунок суду залишаються обмеженими. У такому випадку особа, яка внесла заставу вимушена після ухвалення судом вироку або іншого рішення яким закінчується судовий розгляд, звертатися до суду з клопотанням (заявою) про повернення застави у порядку, передбаченому для вирішення питань, пов'язаних з виконанням судового рішення (ч. 5 ст. 534, п. 14 ч. 1 ст. 537, ст. 539 КПК України), що на наш погляд створює додаткове навантаження на суддів та відтерміновує відновлення обмеженого права заставодавця.

Таким чином, вважаємо, що для усунення правової невизначеності, що породжує складнощі та непорозуміння на практиці, слід внести зміни до КПК України, відповідно до яких у разі закриття кримінального провадження прокурором в стадії досудового розслідування, питання про повернення коштів внесених як застава, повинен вирішувати слідчий суддя за клопотанням цього ж прокурора або особи яка внесла заставу після спливу встановлених законом строків для оскарження рішення про закриття кримінального провадження.

Після спілкування вирішити який саме запобіжний захід необхідно обрати підозрюваному, у виняткових випадках залучати до такого спілкування спеціаліста – психолога, та й подальшому у клопотанні вказувати висновки, до яких дійшов останній, зокрема щодо психологічного стану особи, мотивів вчинення кримінально-караних дій тощо.

Шляхом проведення опитування працівників прокуратури нами встановлено, що найчастіше спеціальні психологічні знання в ході здійснення процесуального керівництва, зокрема під час участі в судовому

засіданні використовуються в ході розгляду заходів забезпечення кримінального провадження (домашній арешт та тримання під вартою) та допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (стаття 225 КПК України).

Психологічний аналіз судового процесу під час досудового розслідування дає можливість розробити рекомендації, поради, які спрямовані на підвищення ефективності кримінального провадження, культури процесу, максимального виховного впливу на всіх його учасників.

Регулювання міжособистісних відносин у процесі розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та їх судового розгляду потребує від прокурора не тільки правового професіоналізму, а й психологічної підготовки та загальної культури спілкування.

А щодо психологічної сторони, то судове слідство – одна з частин судового розгляду, де психологічний тиск на його учасників є значним, і тому тут, зокрема прокурору, необхідно враховувати цей чинник, який згодом може вплинути на рішення у провадженні під час його розгляду по суті.

Участь в судовому засіданні під час досудового розслідування – це самостійно розгорнутий процес доказування, який передбачає активну і вмілу роботу прокурора.

Особливого значення набуває встановлення психологічного контакту з підозрюваним після ініціювання обрання відносно останнього запобіжного заходу та подальшого допиту його в суді за участі слідчого судді, якісне встановлення контакту сприятиме належному обранню слідчим суддею відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Перш за все прокурору необхідно створити такі умови, щоб підозрюваний бачив у процесуальному керівнику передусім людину, яка хоч і виступає його процесуальним супротивником, але принципово діє у межах правового поля та вимог професійної етики.

Допитуючи потерпілого під час розгляду клопотання в ході судового засідання, прокурору потрібно врахувати фізичний та психічний стан останнього, намагаючись не заподіяти йому зайвих психологічних травм, з'ясувати, чи він переконаний у достовірності, виваженості та правильності своїх свідчень.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні теоретичних аспектів та практичної реалізації психології процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування і відпрацюванні на цій основі висновків, пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення самого процесу і фактичного втілення у здійсненні досудового розслідування України, зокрема:

1. Досудове розслідування кримінальних правопорушень як у формі слідства, так і у формі дізнання характеризується багатогранністю. Перш за все законодавчо встановленою та психологічною своєрідністю – наявністю конфліктних ситуацій, своєрідністю залучених до здійснення досудового розслідування учасників кримінального провадження, психологічною стійкістю, цілями, психологічними установками, інтелектуальними та емоційними категоріями. По-друге, це конкретні стадії досудового розслідування, яке розпочинається з огляду місця події (у деяких випадках), внесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та продовжуються до скерування клопотання, обвинувального акту до суду для розгляду або закриття кримінального провадження, що у свою чергу вимагає наявності у прокурорів навиків вмілого використання і застосування спеціальних психологічних знань. В ході проведення дослідження та за результатами опрацювання законодавства, проведеного опитування працівників прокуратури, практики застосування норм законодавства встановлено, що сьогодні неможливо уявити висококваліфіковане проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень та процесуального керівництва ними без використання та застосування спеціальних психологічних знань, оскільки на різних етапах кримінального процесу виникає необхідність у встановленні, оцінці та поясненні існуючих

суттєвих особливостей психічного життя підозрюваних, потерпілих і свідків, які не страждають психічними захворюваннями.

Діяльність прокурора під час досудового розслідування належить до складної інтелектуально-практичної діяльності, остання вимагає наявності у прокурора таких психічних рис як спостережливість, допитливість, стійкість уваги, вміння абстрагуватися та концентруватися на важливій для певного періоду діяльності.

2. В структурі діяльності прокурорів, процедурних її складових відносять: пізнавальну, конструктивну, комунікативну та організаційну, а також два допоміжні види – профілактична та засвідчувальна. Під час здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням насамперед здійснюється комунікативна та пізнавальна діяльність, оскільки великий обсяг запитань вирішується виключно через надання інформації у вербальний спосіб та через встановлення комунікативної взаємодії сторін – учасників кримінального провадження. Поєднання усіх елементів психологічної структури прокурорської діяльності слугуватиме якісному та належному процесуальному керівництву прокурором досудовим розслідуванням, а у подальшому підтриманням публічного (державного) обвинувачення в суді та виконанню завдань кримінального судочинства.

3. Важливою складовою дослідження є визначення правових основ діяльності процесуального керівника під час досудового розслідування, в ході якого виявлені недоліки законодавства та запропоновані обґрунтовані зміни до останнього.

Проведеним дослідженням та аналізом законодавства України, практичної діяльності, спеціалізованої літератури підтверджує, що спеціальні психологічні знання необхідно використовувати в ході розслідування всіх кримінальних правопорушень. Знання психології формування показань, вікових та індивідуальних особливостей допитуваного має вагоме значення для правильного обрання прийомів встановлення психологічного контакту,

режиму проведення допиту, оцінки його показань і, як результат, з'ясування необхідних обставин, отримання правдивої доказової інформації.

Під час досудового розслідування виникають питання, для з'ясування яких недостатньо професійних знань прокурора, в результаті чого використовуються спеціальні психологічні знання в галузі психології.

Установлено, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – це передбачена кримінальним процесуальним законодавством діяльність прокурора, що здійснюється у процесуальній формі стосовно процесуального суб'єкта, пов'язана з організацією безпосередньо самого процесу досудового розслідування та його координації, спрямуванням, визначенням основних напрямів розслідування, координацією здійснення слідчих та інших процесуальних дій, забезпеченням неухильного дотримання у процесі розслідування вимог законодавства України.

Практично та теоретично доведене, що без психологічного контакту та використання спеціальних психологічних знань неможливо обійтись у жодній слідчій дії, що пов'язана зі спілкуванням.

4. Допит це одна з найбільш непередбачуваних та складних слідчих (розшукових) дій. Складність останньої полягає в тому, що допитуваний далеко не завжди дає потрібні для кримінального провадження показання, настільки повні, щоб описати усі відомі йому обставини події, і настільки повні та достовірні, щоб відповідати реальній дійсності, а іноді і зовсім відмовляється підтримувати контакт під час спілкування. Тому той чи інший результат допиту залежить не тільки від процесуального порядку його проведення, а й від правильного, обдуманого, виваженого, поєднаного застосування криміналістичних і психологічних знань.

Установлено, що з метою встановлення істини у кримінальному провадженні, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура процесуальному керівнику необхідно самостійно допитувати потерпілого одразу після вчинення кримінального правопорушення, а у подальшому повторно вже за участю

спеціаліста – психолога з метою оцінки останнім психологічного стану потерпілого, правдивості його показів та позиції. Одночасно після повторного допиту слід знову ж таки за участю психолога провести слідчий експеримент, що на даний час на практиці використовується рідко.

Варто зауважити, що чинні законодавчі акти України повною мірою не відображають реальні можливості участі спеціаліста – психолога розслідування.

Пропозицією щодо вирішення даної проблеми полягає у обов'язковості залучення спеціаліста - психолога у конкретних категоріях кримінальних правопорушень, зокрема проти життя та здоров'я, громадського порядку, безпеки руху та експлуатації транспортного засобу та відносно чи за участю малолітніх чи неповнолітніх осіб.

Під час проведення допиту психологічний складник відіграє взагалі ключову роль, оскільки відбувається певне психологічне протистояння між дізнавачем, слідчим чи прокурором та допитуваною особою. Особливо важливим таке протистояння є з особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Крім того, психологічні основи призначення та проведення слідчих (розшукових) дій тісно пов'язані зі складниками самого процесу розслідування.

Встановлено, що допитуючи потерпілого, підозрюваного, свідків прокурору потрібно враховувати їх фізичний та психічний стан, намагаючись не заподіяти зайвих психологічних травм, вияснити, чи допитуваний переконаний у правильності своїх свідчень.

Під час огляду місця події важливими психологічними детермінантами є увага, сконцентованість, розсудливість, стійкість. Без них неможливе тверезе оцінювання фактів, всебічний збір та аналіз даних, доказів, обставин. Крім того, оцінка місця скоєння злочину дає уявлення про психологічний портрет злочинця та жертви, що надалі впливатиме на сприйняття їхніх дій, вчинків, а також сприйняття тих показань, які вони надали.

З психологічної точки зору така слідча дія як огляд місця події включає в себе емпіричне спостереження суб'єкта його проведення, активну та тривалу розумову діяльність (провідними розумовими операціями є порівняння, розмежування, абстрагування, аналіз, синтез та конкретизація).

У свою чергу зволікання з проведенням слідчого експерименту може призвести до втрати психологічного контакту з його учасником. Перш за все, психологічні основи зумовлені самим характером скоєного кримінального правопорушення та специфікою особи правопорушника. Знання тактичних прийомів, психологічного впливу, системи цінностей та порядків зумовлюють належне психологічне сприйняття для слідчого, дізнавача чи прокурора. Однак у цьому контексті важливим є психологічний стан самого дізнавача, слідчого, прокурора, стабілізація якого є окремим елементом психологічного складника процесу розслідування кримінального правопорушення та процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Щодо обшуку, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту, то психологічні основи відображаються через призму образу подій та способу вчинення кримінального правопорушення й особи злочинця, які сформувалися в уявленні дізнавача, слідчого чи прокурора. Найяскравіший прояв психологічного елемента слідчих дій відбувається через встановлення особливостей психічного портрета правопорушника.

5. Обґрунтовано та практично доведено, що саме прокурору, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідування необхідно у подальшому самостійно підтримувати публічне обвинувачення в суді, встановлювати психологічний контакт з потерпілим та підозрюваним, свідками на стадії досудового розслідування. Зазначається важливість установлення психологічної взаємодії зі слідчим суддею в ході розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження як в суді першої, так і в суді апеляційної інстанції.

Розроблено низку рекомендацій прокурорам щодо необхідності залучення спеціаліста-психолога під час проведення ряду слідчих дій.

Встановлено, що залучення педагогів і психологів у випадку якщо педагог або психолог користується повагою і довірою дитини, яка залучена до кримінального провадження. Практично доведено, що участь цих спеціалістів позитивно впливає на поведінку неповнолітнього, який відчуває себе більш впевненим і захищеним, стає більш розкутим і відкритим під час проведення слідчих дій. Крім того, педагог або психолог знаючи інтелектуальний рівень розвитку дитини, допомагає перефразувати питання, що ставляться під час допиту, роз'яснює незрозумілі слова, чим сприяє довіри і взаєморозуміння між прокурором та допитуваною дитиною.

6. Досягнути завдань кримінального провадження під час проведення досудового розслідування неможливо за відсутності внормованої, регламентованої законом, чіткої взаємодії процесуального керівника з учасниками кримінального провадження, в тому числі і на психологічному рівні.

Проведене опитування працівників прокуратури, які здійснюють процесуальне керівництво засвідчило, що під час досудового розслідування найчастіше використовують спеціальні психологічні знання під час взаємодії із потерпілими (71 % респондентів), захисником та підозрюваним (35 %), слідчим (19 %), слідчим суддею (24%).

Встановлено, що налагодження психологічного контакту з учасниками кримінального провадження сприятиме виконанню завдань кримінального судочинства, акцентовано увагу на важливості проведення слідчого експерименту відразу після допиту потерпілого, підозрюваного чи свідка, що сприятиме в достовірності отриманих результатів.

Взаємодію у кримінальному провадженні можна охарактеризувати як напрям діяльності органів прокуратури та досудового розслідування і слідчого судді, незалежних один від одного, що ґрунтується на законі, спрямовується прокурором і здійснюється шляхом максимальної комунікативності та ефективного використання повноважень, методів і форм, характерних для кожного із цих державних органів та їх службових осіб, для

розслідування злочинів, припинення злочинного діяння і встановлення обставин, що входять до предмета доказування у кримінальному провадженні.

Потерпілий – це одна із центральних фігур під час проведення досудового розслідування, налагодження психологічної взаємодії між останнім з процесуальним керівником є запорукою належного захисту та відновлення його порушених прав, свобод та законних інтересів.

Значення методу спостереження при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного, полягає також у тому, що його застосування дозволяє прокурору - процесуальному керівнику ефективно контролювати поведінку підозрюваного в ході проведення певних процесуальних дій за його участі, підтримувати оптимальний, вигідний для прокурора режим спілкування, сприяє обранню відповідних тактичних прийомів, засобів та їх систем.

Сприйняття місця скоєння кримінального правопорушення або його окремих епізодів, розповідь про подію кримінального правопорушення сприяють відновленню в пам'яті підозрюваного не тільки обставин цієї події, а й тих емоцій, що перебували в його психіці в досліджуваний період. Тому особиста присутність на місці злочинної події зумовлює значні емоційні переживання у підозрюваного чи потерпілого, що у свою може ускладнити та навіть унеможливити проведення слідчих дій у відповідному місці.

Питання психологічних особливостей взаємодії прокурора та дізнавача чи слідчого під час досудового розслідування мають важливе значення в контексті забезпечення ефективності та результативності такого розслідування.

7. Усі заходи забезпечення кримінального провадження та їх застосування передбачають контроль особи зі сторони держави в особі уповноважених органів.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження (ч. 1 ст. 131 КПК України) і

останні характеризуються, як передбачені процесуальним законодавством засоби державного примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами правопорядку (для запобігання та недопущення неправомірних дій, забезпечення встановленню та документальному оформленню доказів, усуненню ризиків, передбачених ст. 177 КПК України тощо).

З точки зору кримінального процесуального права, примус – це регламентована кримінально – процесуальним кодексом діяльність суб'єктів органів правопорядку, який застосовується у випадку встановлених законом, на підставі рішення слідчого судді та застосовується до чіткого переліку учасників кримінального провадження з метою виконання покладених на них процесуальних обов'язків, а також у випадку їх невиконання або неналежного виконання.

Чинний кримінальний процесуальний кодекс України передбачає доволі широкий спектр заходів процесуального примусу, який може бути застосований до підозрюваного, потерпілого та свідка задля забезпечення дієвості кримінального провадження.

Під заходи забезпечення кримінального провадження слід розуміти передбачені законом дії, які мають ознаки державного примусу, які застосовуються з метою досягнення та виконання завдань кримінального провадження до учасників процесу задля забезпечення належної поведінки, які застосовуються у визначених законом випадках.

Заходи забезпечення кримінального провадження у тому числі запобіжні заходи з точки зору психології характеризуються яскравим та чітко вираженим примусом зі сторони органів правопорядку, який в усіх без виключення випадках означає, що учасники кримінального провадження під час проведення досудового розслідування залучаються до його проведення примусово та не за власною ініціативою.

Особливої уваги та значення знає інформування особи про можливість настання негативних наслідків у випадку невиконання чи неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків, оскільки на особу

здійснюється психологічний вплив з метою мотивації до виконання покладених обов'язків. У зв'язку із зазначеним слід підкреслити, що підставою для зміни цього запобіжного заходу може бути лише факт порушення підозрюваним умов його застосування без поважних причин. В цьому законодавець бачить ніби «покарання» за порушення підозрюваним умов особистого зобов'язання, і цілком природно, що повинен застосовуватися більш суворий запобіжний захід, який в повній мірі забезпечить запобігання спробам підозрюваного переховуватися від органів правопорядку.

8. В ході процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурору практично у всіх кримінальних провадженнях необхідно звертатися з відповідним клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до слідчого судді, яке розглядається за правила судового розгляду у судовому засіданні за участю сторін кримінального провадження, що у свою чергу має свої психологічні та правові проблеми.

Закономірності, пов'язані з психологічною діяльністю всіх осіб, що приймають участь у судовому розгляді різного роду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, є предметом дослідження психології судового процесу, в тому числі і під час досудового розслідування.

Згадані особливості причинно-наслідкового мислення передбачають наявність у прокурора таких якостей: широта мислення, мобільність, швидкість, самостійність, цілеспрямованість, критичність, гнучкість. Прокурор повинен бути наділений неабиякими вольовими якостями. Його професійна діяльність потребує великої особистісної ініціативи, цілеспрямованості, впертості, добрих організаторських здібностей.

Особливого значення набуває встановлення психологічного контакту з підозрюваним після ініціювання обрання відносно останнього запобіжного заходу та подальшого проведення допиту його в суді за участі слідчого судді,

якісне встановлення контакту сприятиме належному обранню слідчим суддею відповідного заходу забезпечення кримінального провадження.

Допитуючи потерпілого в судовому засіданні під час розгляду відповідного клопотання, прокурору потрібно врахувати фізичний та психічний стан останнього, вживати усіх заходів задля не заподіяння останньому зайвих психологічних травм, з'ясувати та перевірити, чи переконаний він у правильності, достовірності своїх показань.

Встановлення психологічного контакту ЗІ слідчим суддями апеляційної інстанції є дещо схожим, однак відмінність полягає в тому, що прокурору під час апеляційного розгляду необхідно формулювати свої доводи й звертатись з періодичністю до кожного учасника колегії, адже рішення приймається колегіально таким чином встановлювати психологічний контакт з усією колегією суддів.

9. Виходячи з психологічного змісту аналізу виклику, варто вказати, що виклик прокурором за способом свого застосування та природою є відмінним від інших заходів забезпечення кримінального провадження, оскільки останній не містить ознак примусу та він з'являється лише у випадку невиконання вимог відповідної уповноваженої особи у виді ініціювання та у подальшому накладення грошового стягнення або застосування приводу.

Ініціювання та подальше накладення грошового стягнення та застосування приводу, на відміну від виклику прокурором з точки зору психології містять елементи примусу безпосередньо у нормі кримінального процесуального закону.

Установлено, перелік осіб, щодо яких може бути застосовано привід є не виправдано звуженим. Так, з метою досягнення дієвості кримінального провадження під час досудового розслідування можливість застосування приводу необхідно до усіх учасників кримінального провадження, але із застосування найменш обтяжливого застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження, це сприятиме розслідування

кримінальних правопорушень у більш стислі строки та встановленню істини у справі.

Особистому зобов'язанню, як і іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості, про що зазначалось раніше. У його основу покладено психологічний (або, як його називають інші науковці, моральний чи психічний метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого).

Особливої уваги та значення знає інформування особи про можливість настання негативних наслідків у випадку невиконання чи неналежного виконання своїх процесуальних обов'язків, оскільки на особу здійснюється психологічний вплив з метою мотивації до виконання покладених обов'язків.

Отже, ураховуючи вищезазначене, встановлено, що строк застосування особистого зобов'язання у КПК України прямо не вказаний, на відміну від визначення строку застосування домашнього арешту та тримання під вартою.

Моніторингом реєстру судових рішень встановлено, що на практиці, питання про скасування застави, а відповідно і про повернення коштів, у вирокі чи ухвалі суду про закриття кримінального провадження майже не вирішуються. Не вирішується це питання і у постанові прокурора про закриття кримінального провадження під час досудового розслідування, оскільки виключно орган який застосував запобіжний захід (суд в особі слідчого судді) може ухвалити рішення про його припинення, а відповідно й про повернення коштів, внесених як застава. Це створює ситуацію при якій запобіжний захід у вигляді застави продовжує діяти навіть після ухвалення вироку або рішення про закриття кримінального провадження, внесені кошти не повертаються, а відповідно майнові права осіб, які їх внесли на спеціальний рахунок суду залишаються обмеженими. У такому випадку особа, яка внесла заставу вимушена після ухвалення судом вироку або іншого рішення яким закінчується судовий розгляд, звертатися до суду з клопотанням (заявою) про повернення застави у порядку, передбаченому для

вирішення питань, пов'язаних з виконанням судового рішення (ч. 5 ст. 534, п. 14 ч. 1 ст. 537, ст. 539 КПК України), створює додаткове навантаження на суддів та відтерміновує відновлення обмеженого права заставодавця.

10. Психологічний аналіз розгляду клопотань у судовому засіданні під час досудового розслідування дає можливість розробити рекомендації, поради, спрямовані на підвищення ефективності судочинства, культури процесу, максимального виховного впливу на всіх учасників кримінального провадження.

Регулювання міжособистісних відносин у процесі судового розгляду потребує від прокурора не тільки правового професіоналізму, а й психологічної підготовки та загальної культури спілкування.

А щодо психологічної сторони, то судове слідство – одна з частин судового розгляду, де психологічний тиск на його учасників є значним, і тому тут, зокрема прокурору, необхідно враховувати цей чинник, який згодом може вплинути на рішення у провадженні під час його розгляду по суті.

Участь в судовому засіданні під час досудового розслідування – це самостійно розгорнутий процес доказування, який передбачає активну і вмілу роботу прокурора.

Оскільки прокурор перебуває постійно в центрі уваги всіх учасників процесу, то його репліки, зауваження, запитання і навіть міміка та жести піддаються контролю й оцінці присутніх у залі судового засідання. У цьому зв'язку досвідчений процесуальний керівник відзначається витримкою і неупередженістю, вмінням слухати людину і ввічливістю.

Також в ході розгляду клопотання слідчим суддею є необхідність використовувати спеціальні психологічні знання з учасниками процесу, в ході допиту свідків (оскільки слідчий суддя за своєю ініціативою або за клопотанням сторін має право здійснити вказану процесуальну дію).

В ході підготовки до будь якого клопотання, яке подане на розгляд слідчому судді, процесуальний керівник повинен визначитись: з наявністю

вірогідних судових ситуацій (конфліктна чи безконфліктна); щодо виду розгляду клопотання (за участю лише слідчого та прокурора, за участю інших осіб).

В ході допиту в порядку статті 225 КПК України перш за все необхідно звернути увагу на актуальність методики допиту різних категорій свідків чи потерпілих, зокрема повнолітньої, неповнолітньої чи малолітньої особи; осіб, які не мають злочинного досвіду, раніше судимих осіб або рецидивістів, свідків, які говорять правду, осіб, що приховують частину інформації або говорять неправду; свідків, які є родичами підозрюваного або близькими особами.

11. Налагодження психологічного контакту сприяє вияву допитувачем поваги до прав людини, демонстрація ним неупередженості, дотримання вимог процесуального закону та етики поведінки.

Особливого значення набуває встановлення психологічного контакту з підозрюваним після ініціювання обрання відносно останнього запобіжного заходу та подальшого допиту його в суді за участі слідчого судді, якісне встановлення контакту сприятиме належному обранню слідчим суддею відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Перш за все прокурору необхідно створити такі умови, щоб підозрюваний бачив у процесуальному керівнику передусім людину, яка хоч і виступає його процесуальним супротивником, але принципово діє у межах правового поля та вимог професійної етики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання кримінального процесу України : навч. посіб. / [Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко, Г. П. Власова та ін.] ; за ред. Є. М. Блажівського. Київ : Нац. акад. прокуратури України ; Центр учбової літератури, 2013. 304 с.
2. Андреевский В. Классификация и квалификация адвокатских профессий, их взаимодействие с судебной системой. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 5. С. 155–159.
3. Атанесян Г. А., Гольдман А. М. Формы применения специальных познаний и их развитие в советском уголовном процессе. *Вестник Московского университета*. Серия 11. Право. 1990. № 3. С. 35–44.
4. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 71–73.
5. Багрій М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету*. Серія : Юридична. 2013. Вип. 57. С. 315–321.
6. Балтабаев К. Т. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Караганда, 2001. 18 с.
7. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Основы психологии управления : учебник. Харьков : Ун-т внутрен. дел, 1999. 528 с.
8. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Психология управления : учеб. пособ. Харьков : Фортуна – пресс ; Симферополь : Реноме, 1998. 464 с.
9. Бевзюк І. М. Застосування психологічних знань у діяльності прокурора : навч.-практ. посіб. / за ред. д-ра юрид. наук. проф. І. М. Козьякова. Київ : Нац. акад. прокуратури, 2017. 236 с.

10. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. Львів : Новий Світ – 2000, 2002. 376 с.
11. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. М. : Юристъ, 1997. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
12. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств, сущность и методы. М. : Наука, 1966. 295 с.
13. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / под общ. ред. А. И. Винберга. М. : Высш. шк. МВД СССР, 1959. 171 с.
14. Берназ В. Д., Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти) : монографія. Одеса : Одес. юрид. ін-т Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. 152 с.
15. Болотов Д. М. Клініко – психопатологічні особливості хворих на посттравматичні стресові розлади і розлади адаптації та їх комплексне лікування : дис. ... канд. мед. наук : 14.01.16. Харків, 2008. 153 с.
16. Бондар Г. Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 230 с.
17. Бортун М. Взаємодія прокурора зі слідчим, слідчим суддею на стадії досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 95–100.
18. Будницька О. А. Індивідуально – особистісні детермінанти емоційних переживань у психотравмуючій ситуації : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2001. 174 с.
19. Васильев А. Н. Следственная тактика. М. : Юрид. лит., 1976. 200 с.
20. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий. М. : Юрид. лит., 1981. 112 с. (Б-чка следователя).
21. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 656 с.

22. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник для студ. вузов, обуч. по спец. "Юриспруденция". [3-е изд., доп. и перераб.]. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 613 с. (Учебник нового века).
23. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник для студентов вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция». [5-е изд., доп. и перераб.]. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 654 с.
24. Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник. [6-е изд., перераб. и доп.]. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 608 с.
25. Ващенко І. В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ : монографія. / Нац. ун-т внутр. справ. Харків : ОВС, 2002. 256 с.
26. Ващенко І. В., Антонова О. Г. Конфлікт. Посттравматичний стрес : шляхи подолання : навч. посіб. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : Знання, 1998. 289 с.
27. Владимиров Л. Е. *Advocatus miles*. (Адвокат воин). (Пособие для уголовной защиты). (Извлечение). *Судебное красноречие русских юристов прошлого*. М. : Фемида, 1992. С. 46–105.
28. Геселев О. В. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим КПК України. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 78–92. URL: <http://www.nsj.gov.ua/training/judges/kpk6/>.
29. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий. Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1973. 156 с.
30. Глазырин Ф. В. Психология следственных действий : учеб. пособ. для вузов МВД СССР. Волгоград : ВСИШ МВД СССР, 1983. 136 с.
31. Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в академії адвокатури України. Київ : Акад. адвокатури України, 2008. 280 с. URL: <https://e-books.aau.edu.ua/lectures-on-forensic-psychology/>
32. Горошко В. В. Тимчасове вилучення майна (кримінальний процесуальний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. 245 с.

33. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Jurnalul juridic naetnal: teory and practice* = *Национальный юридический журнал: теория и практика* = *National law journal: teory and practice*. 2016. № 2/1 (18). С. 130–133. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/2/part_1/30.pdf

34. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. Минск : Минск. ВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

35. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою : резолюція 40/34 ГА ООН від 29 листоп. 1985 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_114.

36. Демидов И. Ф. Проблема прав человека в российском уголовном процессе. (Концептуальные положения). М. : НИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1995. 96 с.

37. Дідюк І. Л. Особливості обґрунтування підстав та умов обрання домашнього арешту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. Спец. вип. № 3 (31). С. 301–311.

38. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренко ; Київ. НДІ суд. Експертиз ; Акад. адвокатури України. [2-ге вид., переробл. і допов.]. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

39. Еникеев М. И. Общая и социальная психология : учебник. М. : Норма–ИНФРА•М, 2002. 624 с.

40. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии : учебник для вузов. М. : Норма, 2005. 640 с.

41. Еникеев М. И. Юридическая психология : учебник для вузов. М. : Норма–ИНФРА•М, 1999. 517 с.

42. Еникеев М. И., Черных Э. А. Психология обыска и выемки. Практикум по юридической психологи : учеб. пособ. М. : ИМПИЭ, 1994. 80 с.

43. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2018 р. (Форма № 1). *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

44. Жукова С. Е. Социально – психологические особенности построения и поддержания контакта с аудиторией : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.05. М., 2006. 206 с.

45. Журавель В. А. Ситуационность тактических приемов при допросе потерпевшего. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1985. Вып. 30. С. 18–24.

46. Зайцев Р. В. Криминалистические экспертизы как средство получения и проверки доказательств по уголовным делам : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2008. 20 с.

47. Зейкан Я. П. Перешкоди правосуддю, або хто попереджений – той озброєний : практ. посіб. Київ : КНТ, 2009. 256 с.

48. Игнатов В. Г., Белолипецкий В. К. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современность : учеб. пособ. Ростов на Дону : МарТ, 2000. 256 с.

49. Івакін Е. О. Теоретичні та методичні питання неідентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 18 с.

50. Ільєва Т. І. Застосування слідчим суддею запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 151–154.

51. Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування : прийняті восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 року. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_859#Text

52. Кириченко А. В. Современные психологические технологии влияния на личность в профессиональных целях. Минск : Тесей, 2003. 224 с.
53. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій : навч. посіб для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2007. 528 с.
54. Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 228 с.
55. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів : прийнятий 27 квіт. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.
56. Кожевніков Г. Г. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 68–70.
57. Конвенція про захист прав людини та основних свобод : учинено в Римі 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_004
58. Кондаков И. М. Психология : иллюстрированный словарь. Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 508 с.
59. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособ. Харьков : Консум, 1999. 157 с.
60. Коновалова В. Е. Правовая психология : учеб пособ. [2-е изд. испр. и доп.]. Харьков : Консум, 1997. 159 с.
61. Коновалова В.Е. Проблемы логики и психологи в следственной тактике. Киев : РИО МВД СССР, 1970. 164 с.
62. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков : Вища школа, изд-во при ХГУ, 1978. 143 с.
63. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія. Академічний курс : підручник / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Київ : Ін Юре, 2004. 422 с.

64. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; редакція від 01 січ. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

65. Концепція реформування кримінальної юстиції України : затв. указом Президента України від 8 квіт. 2008 р. № 311/2008. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 12. Ст. 486.

66. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі. Київ : НМК ВО, 1990. 87 с.

67. Коталейчук С. П. Теоретико-правові проблеми правового статусу неповнолітніх в Україні та забезпечення його реалізації як один із основних напрямків діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 17 с.

68. Крайнюк В. Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2013. Т. 26 (65), № 2–1, ч. 2. С. 317–324.

69. Криміналістика : учебник для вузов / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, и др.] ; под. ред. Р. С. Белкина. М. : НОРМА–ИНФРА, 1999. 973 с.

70. Криміналістика : учебник для вузов / под ред. засл. деят. науки РФ, проф. Р. С. Белкина. [2-е изд. перераб. и доп.]. М. : Норма, 2005. 992 с.

71. Криміналістика : підручник / [В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітько. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.

72. Кримінальний кодекс України : прийнятий 05 квіт. 2001 р. ; редакція від 23 квіт. 2021 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

73. Кримінальний процес України : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Харків : Право, 2000. 480 с.

74. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 584 с.

75. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2021 р. ; редакція від 17 берез. 2021 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

76. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. С. В. Ківалов та ін. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.

77. Кривцова В. М. До проблеми природи і сутності конфліктів у професійній діяльності юристів. *Проблеми законності* : міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. 2002. Вип. 52. С. 204–209.

78. Кудрявцев В. Н. Правовая наука и актуальные вопросы законности. *Коммунист*. 1976. № 2. С. 75–87.

79. Кудрявцев И. А., Ратинова Н. А. Криминальная агрессия. Экспертная типология и судебно – психологическая оценка. М. : Моск. ун-т, 2000. 192 с.

80. Лазарева В., Таран А. Конфликты между профессиональными участниками уголовного судопроизводства: проблемы и решения. *Уголовное право*. 2006. № 1. С. 91–96.

81. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования. Киев : УАВС. 1993. 194 с.

82. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте) : учеб. пособ. Киев : КВШ МВД СССР, 1989. 88 с.

83. Любичев С. Ш. Этические основы следственной тактики. М. : Юрид. лит., 1980. 94 с.

84. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 85 с.

85. Максимішин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 150 с.
86. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці : Рута, 2005. 152 с.
87. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография. М. : РУДН, 2000. 296 с.
88. Мельник С. Н. Психология личности : учеб. пособ. Владивосток : ТИДОТ ДВГУ, 2004. 96 с.
89. Михайлов В. А. Меры пресечения в российском уголовном процессе. М. : Право и Закон, 1996. 304 с.
90. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_043.
91. Мірковець Д. М. Інститут керівництва досудовим слідством за проектом КПК України. *Проблеми реформування кримінально – процесуального та кримінального законодавства України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 жовт. 2011 р.) / ХНУВС. Харків, 2011. С. 152–156.
92. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы : учеб. пособ. для вузов. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 333 с.
93. Надь Л. Приговор в уголовном процессе / под ред. В. М. Савицкого ; [пер. с венг. С. П. Шевякова]. М. : Юрид. лит., 1982. 222 с.
94. Науково – практичний коментар до Кримінально процесуального кодексу України від 13 квіт. 2012 р. / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.
95. Общая психология : учебник / под ред. А. В. Петровского. [3-е изд.]. М. : Просвещение, 1986. 463 с.

96. Ораторське мистецтво : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / [Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімовата ін.] ; за ред. проф. Н. П. Осипової. [2-ге вид.]. Харків : Одиссей. 2006. 144 с.

97. Орлов Ю. Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) : монографія. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 559 с.

98. Павлов И. П. Двадцатилетний опыт объективного изучения нервной деятельности (поведения) животных. М. : Наука, 1973. 659 с.

99. Парфило О., Яковлев О. Актуальні питання міжвідомчої взаємодії суб'єктів протидії саморобним вибуховим пристроям. *Криміналістичне забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв* : матеріали міжнар. кругл. столу, (м. Київ, 7 черв. 2017 р.) / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2017. С. 51–53.

100. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. М. : Ось-89, 2001. 704 с.

101. Піскун С. І. Окремі доручення слідчого. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України* : наук.-практ. зб. 1998. Вип. 1. С. 155–159.

102. Подольный Н. А. Конфликт и компромисс как элементы стратегии защиты по уголовным делам. *Адвокатская практика*. 2003. № 3. С. 20–25.

103. Полішук М. М. Організаційні умови застосування технології психологічного впливу в системі владних відносин : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2004. 248 с.

104. Полстовалов О. В. Совершенствование тактических приемов криминалистики на основе современных достижений психологической науки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Уфа, 2003. 300 с.

105. Полянский Н. Н. Советское законодательство о судоустройстве в его основных моментах (общие судебные учреждения). *Право и жизнь*. 1927. Кн. 8–10. С. 79–94.

106. Попелюшко В. О. До питання про зміст та правовий механізм забезпечення та реалізації права обвинуваченого на захист. *Адвокат*. 2002. № 1. С. 18–21.

107. Попелюшко В. О. Публічність і захист. *Організація адвокатури і надання правової допомоги в демократичному суспільстві* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, 2002 р.) / Академія адвокатури України. Київ, 2002. С. 37–43.

108. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии. [3-е изд., перераб.]. Минск : Высш. шк., 1978. 175 с.

109. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособ. М. : БЕК, 1998. 208 с.

110. Постанова Херсонського міського суду від 16 черв. 2016 р. у справі № 766/3640/16-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58407788>.

111. Потерпілий від злочину. Міждисциплінарне правове дослідження : монографія / [Ю. В. Баулін та ін.] ; заг. ред. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов. Харків : Кроссруд, 2008. 364 с.

112. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. ; редакція від 11 берез. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.

113. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 4 жовт. 2019 р. № 187-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-IX>.

114. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. ; редакція від 01 січ. 2021 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

115. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 листоп. 2012 р. № 1104. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. Ст. 3697.

116. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : указ Президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

117. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р.; редакція від 10 груд. 2020 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

118. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учеб. пособ. М. : НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1967. 290 с.

119. Ратинов А. Р., Ефимова Н. И. Психология допроса обвиняемого. М. : Всерос. науч.-исслед. ин-т проблем укрепления законности и правопорядка, 1988. 114 с.

120. Ратинов А. Р., Ефремова Г. Х. Психологическая защита и самооправдание в генезисе преступного поведения. *Личность преступника как объект психологического исследования*. М., 1979. С. 44–62.

121. Рекомендація ПАРЄ 1604 (2003) «О роли прокуратуры в демократическом обществе, основанном на верховенстве закона» : прийнята Постійною комісією від 27 трав. 2003 р. *Рада Європи. Парламентська Асамблея* : [сайт]. URL: [https://www.coe.int/T/r/parliamentary_assembly/\[russian_documents\]/\[2003\]/Rec1604.asp](https://www.coe.int/T/r/parliamentary_assembly/[russian_documents]/[2003]/Rec1604.asp).

122. Рожнова В. В. Застосування заходів процесуального примусу, пов'язаних з ізоляцією особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 27 с.

123. Романов В. В. Юридическая психология : учебник для вузов. М. : МАУП, 2008. 611 с.

124. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.

125. Сабуров А. С. Юридична психологія : навч. посіб. Київ : ТП Прес, 2003. 208 с.

126. Садов А. Ю. Гражданский истец. *Вестник Владимирского юридического института*. 2007. № 4. С. 243–245.
127. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2006. 588 с.
128. Светочев В. А. Домашний арест как мера пресечения в уголовном процессе Российской Федерации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Калининград, 2009. 21 с.
129. Святоцький О. Д., Медведчук В. В. Адвокатура: історія і сучасність. Київ : Ін Юре, 1997. 288 с.
130. Ситковская О. Д. Психология свидетельских показаний : науч.-метод. пособ. М. : [б. и.], 2006. 86 с.
131. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : учеб. пособ. / [А. К. Гаврилов, Ф. В. Глазырин, С. П. Ефимичев и др.]. Волгоград : ВСШ, 1984. 240 с.
132. Соловьев А. Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса : науч.-практ. пособ. М. : Юрлитинформ, 2002. 71 с.
133. Соловьев А. Б. О психологических приемах допроса. *Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве*. М., 1980. С. 63–80.
134. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 30 с.
135. Старченко О. В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2006. 222 с.
136. Строгович М. С. Уголовное преследование в уголовном процессе. М. : АН СССР, 1951. 191 с.
137. Судова психологія : навч. посіб. / М. В. Костицький, В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2013. 498 с.
138. Тищенко С. Суб'єкти взаємодії сторони обвинувачення під час досудового розслідування. *Вісник прокуратури*. 2013. № 1. С. 49–54.

139. Ткачева Н. В., Кудрявцева А. В. Меры пресечения, не связанные с заключением под стражу, в уголовном процессе России : монография. Челябинск : ЮУрГУ, 2004. 192 с.

140. Торбас О. О. Кримінальна процесуальна характеристика майна, яке було вилучено під час обшуку. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 195–201.

141. Трунова Л. К. Современные проблемы применения мер пресечения в уголовном процессе : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2002. 419 с.

142. Уголовный процесс : учебник для вузов / под общ. ред. В. И. Рядченко. [3-е изд.]. М. : Юстицинформ, 2006. 784 с.

143. Удалова Л. Д. Специфіка допиту при пред'явленні для впізнання. *Право України*. 2002. № 9. С. 93–95.

144. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 29 с.

145. Усманов У. А. Тактика допроса на предварительном следствии : справочник. М. : ПРИОР, 2001. 176 с.

146. Ухвала слідчого судді Великомихайлівського районного суду Одеської області від 13 черв. 2019 р. у справі № 498/1347/15-к Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82379878>.

147. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 07 серп. 2019 р. у справі № 461/5760/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83628478>.

148. Ухвала слідчого судді Кіцманського районного суду Чернівецької області від 10 трав. 2019 р. у справі № 718/3606/18. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81658360>.

149. Фаринник В. І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві. *Митна справа*. 2014. № 3 (93). С. 341–351.

150. Францифоров Ю. В. Противоречия уголовного судопроизводства : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Нижний Новгород, 2007. 569 с.

151. Фридман И. Я. Судебная экспертиза и вопросы предупреждения преступлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1974. 40 с.

152. Хоміцька З. М. Словник латинських юридичних висловів. Харків : Право, 2005. 6 с.

153. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология : учеб. пособ. М. : Право и Закон, 1997. 320 с.

154. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монография. Харьков : Гриф, 2002. 349 с.

155. Шепітько В. Ю. Криміналістика : енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) : 1500 термінів / за ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.

156. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : навч. посіб. Харків : Право, 2006. 160 с.

157. Южанинова А. Л. Судебно – психологическая экспертиза в гражданском процессе. Судебно-психологическая экспертиза по делам о компенсации морального вреда. Саратов : Сарат. гос. акад. права, 2000. Ч. 1. 80 с.

158. Юридична психологія : підручник / [В. Г. Андросюк, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Костицький та ін.] ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Ін Юре, 1999. 352 с.

159. Юридична психологія : підручник для студентів, слухачів та курсантів юрид. вищ. навч. закладів і фак. / [А. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Костицький, С. А. Тарарухін, Г. О. Юхновець та ін.] ; за ред. Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Ін Юре, 2000. 351 с.

160. Юридичний словник – довідник / за ред. Ю. С. Шемшученко ; НАН України ; Ін-т держави і права. Київ : Femina, 1996. 547 с.
161. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : монографія. Київ : Прецедент, 2011. 303 с.
162. Яновська О. Г. Система гарантій адвокатської діяльності : крок до громадянського суспільства. *Право України*. 1996. № 5. С. 48–51.
163. Horowitz M. J. Stress response syndromes. Northvale N.J. – Aronson, 1986. 210 p.
164. Goderez B. I. The survivor syndrome. Massive psychic trauma and PTSD. *Bull. Menninger Clin*. 1987. № 1. P. 96–113.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк опитування, яке було проведене серед працівників прокуратури під час проведення дослідження ШАНОВНИЙ РЕСПОНДЕНТЕ!

Вказане опитування проводиться з метою встановлення необхідності та вагомості використання спеціальних психологічних знань в діяльності прокуратури України, зокрема в частині процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням та ефективності його проведення.

Необхідно наголосити, що вказане опитування є конфіденційним. Персоналізовані відповіді не будуть оголошуватись чи публікуватись.

Публікуванню підлягають лише статистичне узагальнення вивчення результатів анкетування.

Усвідомлюючи велику завантаженість прокурорів, завчасно дякуємо за час, виділений для заповнення анкет.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО РЕСПОНДЕНТА.

1. Ваш вік:

- а) до 25 років; ☐ б) від 25 до 35 років; ☐
- в) від 35 до 45 років; ☐
- г) більше 45 років. ☐

2. Зазначте Вашу стать:

- а) жіноча; ☐ б) чоловіча; ☐

3. Вкажіть область, де розташована прокуратура, в якій Ви працюєте:

- а) Автономна Республіка Крим; ☐ б) Вінницька область; ☐
- в) Волинська область; ☐ г) Дніпропетровська область; ☐
- д) Донецька область; ☐ е) Житомирська область; ☐
- є) Закарпатська область; ☐ ж) Запорізька область; ☐
- з) Івано-Франківська область; ☐ и) Київська область; ☐
- і) Кіровоградська область; ☐ ї) Луганська область; ☐

- й) Львівська область; ☐ к) Миколаївська область; ☐
- л) Одеська область; ☐ м) Полтавська область; ☐
- н) Рівненська область; ☐ о) Сумська область; ☐
- п) Тернопільська область; ☐ р) Харківська область; ☐
- с) Херсонська область; ☐ т) Хмельницька область; ☐
- у) Черкаська область; ☐ ф) Чернівецька область; ☐
- х) Чернігівська область; ☐ ц) м. Київ; ☐
- ч) м. Севастополь. ☐

4. Вкажіть ланку системи прокуратури в якій Ви працюєте:

- а) Генеральна прокуратура; ☐ б) регіональна прокуратура; ☐
- в) місцева прокуратура; ☐ г) військова прокуратура; ☐
- д) спеціалізована антикорупційна прокуратура. ☐

5. Стаж роботи:

- а) до 3 років; ☐ б) від 3 до 6 років; ☐
- в) від 6 до 12 років; ☐ г) більше 12 років. ☐

6. Скільки прокурорів працює разом з Вами в одній прокуратурі:

- а) до 4 прокурорів; ☐ б) від 4 до 10 прокурорів; ☐
- в) від 10 до 20 прокурорів; ☐ г) більше 20 прокурорів. ☐

7. Якщо у Вас згідно з розподілом службових обов'язків наявна спеціалізація, зазначте функцію, яку Ви найчастіше виконуєте:

- а) підтримання публічного обвинувачення в суді; ☐
- б) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; ☐
- в) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. ☐

8. Вкажіть навчальний заклад, в якому Ви здобували вищу освіту (із зазначенням факультету):

РОЗДІЛ 2.**ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРІВ**

9. Чи вважаєте за необхідним психологічне тестування кандидатів для зайняття посади прокурора?

а) так; ☐ б) ні; ☐ в) вважаю корисним; ☐

10. Які конкретні психологічні якості потрібні для належного здійснення процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування (можна відмітити декілька відповідей)?

а) здатність приймати виважені і своєчасні рішення; ☐

б) всебічність вивчення матеріалів кримінального провадження; ☐

в) здатність здійснювати процесуальне керівництво незалежно та без будь – якого тиску; ☐

г) здатність планування свого робочого часу; ☐

д) прагнення до самовдосконалення; ☐ е) вміння слухати; ☐

є) врівноваженість; ☐ ж) чесність; ☐ з) порядність; ☐

л) справедливість; ☐ м) відчуття гідності. ☐

11. Чи впливає професійна діяльність на Ваш психологічний стан?

а) так; ☐ б) ні; ☐ в) Ваш варіант

12. Чи виникає необхідність в спілкування з психологом у зв'язку з виконанням функцій прокурора?

а) так; ☐ б) ні; ☐ в) іноді. ☐

13. Як часто виникає необхідність у психологічній підтримці під час виконання функцій прокурора?

а) іноді; ☐ б) постійно; ☐ в) ніколи; ☐

г) виникає, але не часто. ☐

14. Чи вважаєте Ви за необхідним проведення навчань щодо впровадження вивчення прокурора спеціальних психологічних знань під час процесуального керівництва?

а) так, це було б корисно; ☐ б) ні, не вважаю за необхідним; ☐

в) Ваш варіант

15. Чи вважаєте Ви доцільним впровадження в штат регіональної прокуратури Вашої області посади психолога для забезпечення супроводження професійної діяльності прокурора?

а) так, є доцільним з метою професійного розвантаження; ☐

б) так, є доцільним з метою навчання психологічних прийомів саморегуляції; ☐

в) так, є доцільним з метою проведення реабілітаційних бесід з психологом – консультантом; ☐

г) так, є доцільним для проведення групових занять; ☐

д) ні, вважаю це є недоцільним; ☐

е) Ваш варіант

16. Чи є необхідним на Вашу думку впровадження психологічної профілактики (робота психолога спрямована на нейтралізацію негативних психологічних моментів, які виникають під час здійснення діяльності прокурора)?

а) психологічний супровід та психологічна профілактика є доречною; ☐

б) вважаю це є недоречним; ☐

в) Ваш варіант

**РОЗДІЛ 3 УЧАСТЬ ПСИХОЛОГА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ
ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ**

17. Чи виникає у Вас необхідність у використанні спеціальних психологічних знань під час процесуального керівництва досудовим розслідуванням?

а) так, виникає постійно; ☐ б) так, іноді виникає; в) не виникає взагалі.

18. Під час проведення яких слідчих розшукових дій найчастіше Ви використовуєте спеціальні психологічні знання?

а) допит; ☐ б) допит малолітньої чи неповнолітньої особи; ☐

в) пред'явлення особи для впізнання; ☐ г) пред'явлення речей для впізнання; ☐ д) обшук; ☐ е) огляд; ☐ є) слідчий експеримент; ☐ ж) освідування особи.

19. З якими учасниками кримінального провадження під час проведення досудового розслідування Ви найчастіше використовуєте спеціальні психологічні знання?

а) свідок; ☐ б) потерпілий; ☐ в) підозрюваний; ☐

г) слідчий суддя; ☐ д) слідчий; ☐ е) оперативні працівники; ☐

є) експерт; ☐ ж) цивільний позивач (відповідач) ☐ з) захисник ☐

и) Ваш варіант

20. В яких формах, як на Вашу думку, необхідно залучати психолога для проведення слідчих (розшукових) дій?

а) психологічна консультація; ☐

б) залучення психолога для проведення слідчої (розшукової) дії; ☐
в) не потрібно залучати; ☐

г) Ваш варіант

21. Чи є, як на Вашу думку, участь психолога у всіх процесуальних діях за участю неповнолітньої чи малолітньої особи?

- а) так, беззаперечно; ☐ б) такої необхідності немає; ☐ в) іноді; ☐
г) Ваш варіант
-
-

22. Чи може допит кваліфікованого психолога у майбутньому замінити психолога – психологічну експертизу;

- а) так; ☐ б) ні; ☐
в) Ваш варіант
-
-

23. Чи є необхідність запровадження змін в законодавство щодо оцінки психологом показів осіб, під час їх допиту?

- а) так; ☐ б) ні; ☐ в) Ваш варіант
-
-

24. У яких випадках виникає необхідність у допиті психолога (в якості експерта) під час процесуального керівництва?

- а) не виникає; ☐ б) Ваш варіант
-
-

25. Чи виникають у Вас труднощі під час складання клопотань про проведення психіатричних експертиз?

- а) не виникають; ☐ б) Ваш варіант
-
-

26. Як на Вашу думку, чи є необхідність в консультації психолога при оцінці висновку експерта за результатами проведення психіатричної експертизи?

- а) так, тлумачення висновку є корисним; ☐
 - б) такої необхідності не виникало; ☐
 - в) Ваш варіант
-
-

27. Під час складання та розгляду яких запобіжних заходів Ви найчастіше використовуєте спеціальні психологічні знання?

- а) особисте зобов'язання; ☐ б) особиста порука; ☐
- в) застава; ☐ г) домашній арешт; ☐ д) тримання під вартою. ☐

28. Під час процесуального керівництва, зокрема під час взаємодії з учасниками кримінального провадження з ким Ви найчастіше використовуєте спеціальні психологічні знання?

- а) потерпілий, його представник та законний представник; ☐
 - б) цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник; ☐
 - в) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування; ☐
 - г) особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію); ☐
 - д) заявник; ☐ е) свідок; ☐ є) адвокат; ☐ ж) слідчий; ☐ з) підозрюваний; ☐
 - и) слідчий суддя; ☐ і) керівник органу досудового розслідування; ☐
 - ї) керівник органу прокуратури; ☐ й) заставодавець; ☐ к) понятий; ☐
 - л) представник органу пробації; ☐ м) секретар судового засідання; ☐
 - н) перекладач; ☐ о) судовий розпорядник; ☐ п) Ваш варіант
-
-

**РОЗДІЛ 4. ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ
РОЗСЛІДУВАННЯМ**

29. Чи маєте Ви практичний досвід звернення до слідчого судді (самостійно чи за клопотанням слідчого) щодо проведення судово-психіатричної експертизи?

- а) так, у більшості кримінальних проваджень; ○
 - б) так, однак рідко; ○
 - в) ні; ○
 - г) Ваш варіант
-
-

30. Чи виникала необхідність під час виконання Вами функції процесуального керівництва необхідність у допиті експерта (експертів), які проводили судово – психіатричну експертизу?

- а) так, виникала необхідність у всіх без винятку випадків; ○
 - б) так, іноді виникала; ○
 - в) не виникало додаткових запитань; ○
 - г) Ваш варіант
-
-

31. Чи виникала необхідність під час виконання Вами функції процесуального керівництва необхідність участі експерта під час розгляду клопотання про призначення стаціонарної чи амбулаторної психіатричної експертиз?

- а) так, виникала необхідність у всіх без винятку випадків; ○
 - б) так, іноді виникала; ○
 - в) не виникало додаткових запитань; ○
 - г) Ваш варіант
-
-

**Недоліки законодавства та запропоновані зміни до останнього виявлені
в ході дослідження.**

Зокрема, статтю 17 КПК України визначає принцип презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини. Проаналізувавши зміст вказаної статті доречно доповнити її частиною першою, виключивши вказані положення зі статті 25 КПК України, та висвітлити її в такій редакції:

«Стаття 17. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини»

«1. Прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Обов'язок доведення вини покладається на сторону обвинувачення».

Щодо статті 25 КПК України, яка регламентує принцип публічності було б доречно змінити її назву на підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором. Метою вказаних змін є чітке законодавче визначення вказаної функції та викласти вказану норму Закону у наступній редакції:

Стаття 25. Підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором

«1. Прокурор керуючись вимогами закону і своїм внутрішнім переконанням, підтримує перед судом публічне обвинувачення, подає докази, бере участь у дослідженні доказів, заявляє клопотання і висловлює свою думку щодо клопотань інших учасників судового розгляду, має право змінювати обвинувачення в суді, висувати додаткове обвинувачення і

відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, виступати з промовою у судових дебатах, оскаржувати судові рішення, а також здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.»

Слід зазначити, що статтею 36 КПК України встановлено правові основи діяльності процесуального керівника (прокурора) під час досудового розслідування. Зміст вказаної норми закону також є не досконалим.

Стаття 36. Прокурор

«2. Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений:

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, погоджувати чи відмовляти у погодженні клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, вносити зміни до них чи самостійно складати зазначені процесуальні документи».

Крім того, пунктом 15 частини другої статті 36 КПК України вказано, що прокурор уповноважений з поміж іншого підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом.

Слід зауважити, що відповідно до положень частини другої статті 347 КПК України судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акту, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акту в повному обсязі [3]. Саме з цієї норми на прокурора Законом покладається обов'язок доведення перед судом винності особи.

Державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України) [2].

Підтримання прокурором публічного (державного) обвинувачення в суді розпочинається після скерування обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду та у подальшому доведенні перед судом винності особи.

Так, частиною другою статті 36 КПК вказано, що прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, а не під час підтримання державного обвинувачення.

Досудове розслідування є стадією кримінального процесу, яка розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і завершується скерування обвинувального акту, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Таким чином, норма пункту 15 частини другої статті 36 КПК України є невдалою і її слід виключити з переліку повноважень процесуального керівника, які наведені у вищевказаній статті.

Частина 3 статті 36 КПК України

«Прокурор здійснює свої повноваження у судовому провадженні у випадках і в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Участь прокурора в суді є обов'язковою, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

За розпорядженням відповідного керівника органу прокуратури у судовому провадженні суду першої інстанції може брати участь прокурор прокуратури вищого рівня.

У судовому провадженні з перегляду судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку, Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами можуть брати участь службові особи органів прокуратури вищого рівня».

Процесуальний керівник під час досудового розслідування і уповноважений приймати різні процесуальні рішення. Вивчивши зміст статті 110 ПК України, яка носить назву «Процесуальні рішення» та інші статті

чинного КПК України пропонується розширити її зміст та викласти її в наступній редакції, а саме:

Стаття 110. Процесуальні документи та судові рішення

«1. Процесуальними діями та рішеннями є дії та рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, передбачені цим Кодексом.

2. За наслідками проведення процесуальної дії, прийняття рішення слідчий, прокурор складає процесуальний документ у формі:

- 1) протоколу;
- 2) постанови;
- 3) вказівки;
- 4) повідомлення;
- 5) клопотання;
- 6) обвинувального акту.

У випадках, передбачених цим Кодексом, учасники кримінального провадження мають право подавати заяви.

3. Процесуальні документи, передбачені пунктами 1-5 частини другої цієї статті складаються з дотриманням вимог, передбачених цим Кодексом.

Якщо процесуальні документи у виді повідомлення про підозру або клопотання складаються і підписуються слідчим, то реквізити про погодження їх прокурором розміщуються в кінці документа.

Обвинувальний акт, складений і підписаний слідчим, дізнавачем затверджується прокурором на початку документа.

4. Судове рішення приймається у формі ухвали або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371 – 374 цього Кодексу».

Також, доречніше було б виокремити вимоги, щодо постанови слідчого, дізнавача та прокурора в окрему статтю, а саме

Стаття 110-1. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача

« 1. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача складається з:

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:

- місце і час прийняття постанови;
- посаду, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка прийняла постанову;
- 2) описово-мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про:
 - обставини кримінального правопорушення;
 - підстави та мотиви прийняття постанови з посиланням на норми матеріального права та цього Кодексу;
 - норми цього Кодексу, якими керується слідчий, прокурор, дізнавач при прийнятті постанови;
- 3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про:
 - зміст прийнятого рішення;
 - осіб, яким повідомляється про прийняте рішення;
 - порядок та строки оскарження постанови;
 - строк виконання постанови та виконавця, у разі необхідності.

2. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка її прийняла.

3. Постанова слідчого, прокурора, дізнавача прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується».

Також, виявлено колізію у законодавстві щодо невідповідності норми статті 131-1 Конституції України із статтею 128 Кримінального процесуального кодексу України, зокрема із частиною 3, в якій також вказується на представництво прокурором інтересів громадян.

Крім того, пунктом 2 частини 3 статті 128 Кримінального процесуального кодексу України вказано, що прокурор, який пред'являє цивільний позов у кримінальному провадженні, повинен обґрунтувати наявність підстав для здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді, передбачених частиною четвертою статті 25 Закону України «Про прокуратуру».

Натомість стаття 25 Закону України «Про прокуратуру» регулює нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Тому, необхідно внести зміни до Закону України «Про прокуратуру», кримінального процесуального кодексу України та виключити положення щодо представництва інтересів громадян та привести вказані нормативно правові акти у відповідність до Конституції України. Також, необхідно внести зміни в статтю 128 Кримінально процесуального кодексу України щодо зміни пункту 2 частини 3 статті, а саме посилення на статтю 25 Закону України «Про прокуратуру».

В ході проведення дослідження, суб'єкти правозастосування в тому числі і судді тлумачать норму статті 96 КПК України по – різному.

У випадку встановлення відмінності показань, наданих свідком в ході судового допиту і досудового розслідування, прокурори заявляють клопотання про оголошення протоколу допиту свідка, у випадку зміни ним показань, одна у багатьох випадках судді відмовляють у задоволенні вказаних клопотань посилаючи на статтю 23 КПК України, в якій з поміж іншого вказано, що суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усну.

Доречно було б внести зміни в статтю 96 КПК України доповнивши її частиною 5 наступного змісту, зокрема:

Частина 5 статті 96. З'ясування достовірності показань свідка

«Показання, надані свідком під час досудового розслідування, які підписані ним, зафіксовані шляхом безперервного відеозапису у присутності захисника особи мають преюдиційне значення для суду, якій розглядає кримінальне провадження». У подальшому привести статтю 23 КПК України у відповідності до статті 96 з урахуванням запропонованих змін, а саме **частину 3 статті 23 Безпосередність дослідження показань, речей і документів**

«2. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених ч. 5 ст. 96 та ст. 225 КПК України».

Виклик прокурором за своєю правовою природою відрізняється від інших заходів забезпечення кримінального провадження, так як останній не містить ознак примусу та останній з'являється лише у випадку невиконання вимог прокурора у виді накладення грошового стягнення або приводу.

Таким чином, вказаний захід забезпечення необхідно виключити з норми статті 131 КПК України і внести відповідні зміни до **статті 111 КПК України та викласти її в наступній редакції «Поняття повідомлення та виклику у кримінальному провадженні» та доповнити її частиною 2-1 у наступній редакції:**

«Виклик дізнавачем, слідчим, прокурором, слідчим суддею учасників кримінального провадження з приводу вчинення та участі у процесуальних діях здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях є обов'язковою».

Накладення грошового стягнення окрім підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження необхідно застосовувати у випадку невиконання своїх процесуальних обов'язків і до спеціалістів, експертів, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, - особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Указані законодавчі зміни сприятимуть виконанню відповідних процесуальних дій та прийняттю процесуальних рішень у розумні строки. Так, усвідомлюючи відповідні наслідки на психологічному рівні вказані

особи сумлінно ставлятимуться до своїх процесуальних обов'язків у зв'язку з страхом застосування відповідного примусу у вигляді штрафних санкцій.

Так, з метою досягнення дієвості кримінального провадження під час досудового розслідування можливість застосування приводу необхідно до усіх учасників кримінального провадження, але із використанням найменш обтяжливого застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження, це сприятиме розслідування кримінальних правопорушень у більш стислі строки та встановленню істини у провадженні.

Таким чином, необхідно внести зміни в законодавство щодо застосування приводу до неповнолітніх осіб (у супроводі законних представників), вагітних жінок на ранніх строках вагітності з найменш обтяжливими умовами його застосування, без застосування заходів фізичного впливу, спеціалістів, експертів, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, - особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Так, кримінальні проступки, зокрема кримінальні правопорушення, передбачені частиною 1 статті 190 КК України можуть бути вчинені безпосередньо у зв'язку із виконанням винним своїх службових обов'язків, тому статтю 154 КПК України необхідно доповнити відповідними змінами щодо включення в неї положень щодо злочинів, а замінити на словосполучення – «кримінальні правопорушення».

Конституцією України встановлено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди (стаття 124) [1].

З огляду на положення ст. 155-1 КПК України Вища рада правосуддя відносно суддів, які є підозрюваними у кримінальних провадженнях є органом, який виконує функцію слідчого судді, тобто до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів суддів у кримінальному провадженні, що у свою чергу суперечить положенням Конституції України.

Враховуючи викладене, клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності повинно вирішуватись саме слідчим суддею відповідного суду, а не Вищою радою правосуддя.

На практиці досить поширені ситуації, коли після проведення огляду, обшуку, інших процесуальних дій вилучаються предмети, вилучені з обігу та у подальшому проводяться криміналістичні експертизи з метою встановлення що указані предмети собою являють.

Варто зазначити, що слідчий, дізнавач, прокурор після вилучення вказаного майна не володіє спеціальними знаннями і може лише здогадуватись, що вказане майно відноситься до предметів, вилучених з обігу.

Крім того, не досить часто при вилученні вказаних предметів, слідчий, дізнавач, прокурор не звертається з клопотанням про накладення арешту на вказане майно, що є неприпустимим, так як на час вилучення не відомо, що саме це за майно.

Враховуючи викладене, доцільно було б внести зміни до КПК України, зокрема встановити ч. 7 ст. 236, ч. ч. 5, 7 ст. 237 КПК України перед словами вилучені з обігу доповнити словом **«ймовірно»**, а після проведення відповідної криміналістичної експертизи стверджувати чи спростувати, що вказані предмети є вилучені з обігу.

Право подавати до суду клопотання про застосування запобіжного заходу, також як і клопотання про продовження строку тримання під вартою, може мати як прокурор, так і слідчий за погодженням з прокурором. Тому необхідно уточнити законодавчі положення, які частково не узгоджується між за собою за своїм змістом. У зв'язку з цим у ч. 6 ст. 199 КПК України слід передбачити, що слідчий за погодженням з прокурором, також як і прокурор, має право подати клопотання про продовження строку обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

Неодноразово зустрічаються випадки, коли слідчі судді із вищевказаних формальних підстав відмовляють у клопотанні слідчих, погоджених з процесуальним керівником.

Таким чином, що для усунення правової невизначеності, що породжує складнощі та непорозуміння на практиці, слід внести зміни до КПК України, відповідно до яких у разі закриття кримінального провадження прокурором в стадії досудового розслідування, питання про повернення коштів внесених як застава, повинен вирішувати слідчий суддя за клопотанням цього ж прокурора або особи яка внесла заставу після спливу встановлених законом строків для оскарження рішення про закриття кримінального провадження.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 04.10.2019 внесено зміни до КПК України та в частину 1 статті 349 викладено в такій редакції: «після виконання дій, передбачених статтею 348 цього Кодексу, головуючий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови. У вступній промові зазначається, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути зазначена позиція сторони» [2].

Указане є новелою кримінально – процесуального законодавства України і на нашу думку має досить важливе як практична, так і психологічне значення в ході судового розгляду.

Натомість, відповідно до статті 193 КПК України «порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу» в останній чітко не вказане яким саме чином проходить розгляд клопотання про застосування заходів забезпечення.

Необхідно внести зміни до процесуального законодавства щодо оголошення вступної промови за бажанням сторони провадження і в ході розгляду клопотань, адже в ході її оголошення сторонам надається на свій розсуд після оголошення суті клопотання та його вимог акцентувати увагу

суду та інших учасників на психологічні особливості підозрюваного, що має братись до уваги слідчим суддею та у подальшому впливати на його внутрішнє переконання і як наслідок прийняття відповідного рішення.

Зокрема, внести зміни та доповнити **статтю 193 КПК України частиною 2-1:**

«Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу проводиться за участю сторін кримінального провадження, в ході якого оголошення короткий зміст клопотання, після його учасникам розгляду надається право вступної промови».

Досить гострою проблемою є неукомплектованість судів, як згадувалось раніше, що у свою чергу породжує також і іншу проблему. Зокрема якщо прокурору вдалось налагодити психологічний контакт з підозрюваним. Досить часто обвинувальні акти скеровуються до іншого суду, де у подальшому судом апеляційної інстанції визначається інший суд та іншому прокурору доручається підтримувати вже публічне обвинувачення.

Також, щодо психологічної сторони, то розгляд слідчим суддею клопотання – це одна з частин досудового розслідування, де психологічний тиск на його учасників є значним, і тому тут, зокрема суду, необхідно враховувати цей чинник, який згодом може вплинути на рішення у справі.

На законодавчому рівні є неврегульованим питання продовження строку тримання під вартою у період з дня надходження обвинувального акта до суду і до початку підготовчого судового засідання

Під час здійснення практичної діяльності неодноразово трапляються випадки, коли до суду направлено обвинувальний акт щодо особи, відносно якої під час досудового розслідування було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, котрий надійшов до суду в межах строку дії ухвали слідчого судді про застосування до підозрюваного такого запобіжного заходу і його необхідно продовжити.

Трапляються випадки, досить поширені станом на сьогодні, коли в межах суду першої інстанції слідчим суддею обрано запобіжний захід у

вигляді тримання під вартою і який фактично являється єдиним суддею, який відправляє правосуддя у відповідному судді, тобто в ході судового розгляду він не має право брати участь.

Вважаю, що в частині продовження строку тримання під вартою – вказане питання необхідно врегулювати шляхом внесення відповідних змін до процесуального законодавства і направляти обвинувальний акт до найбільш територіально наближеного суду в межах місцевої прокуратури (окружної) прокуратури, так як указані випадки трапляються виключно на районному рівні.

Так, відповідно до вимог ч. 5 ст. 202 КПК України, у разі закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Як наслідок особи звільняються з – під вартою і розуміючи наслідки застосування до них кримінально – караних дій ухиляються від подальшого судового розгляду.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Юрченко В.В. Прокурор як керівник розслідування кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019. Вип. 1. С. 118–124.
2. Юрченко В.В. Психологічні основи допиту свідка під час досудового розслідування. *Європейські перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 139–147.
3. Юрченко В.В. Психологические особенности взаимодействия прокурора с потерпевшим во время досудебного расследования уголовных преступлений в Украине. *Legea si viata*. 2020. IANUARIE. С. 114–118.
4. Юрченко В.В. Психологічні особливості ініціювання та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час проведення досудового розслідування в Україні. *POLISH JOURNAL OF SCIENCE* 2020. № 27. VOL. 2. С. 49–53.
5. Юрченко В.В. Використання прокурором спеціальних психологічних знань під час взаємодії з підозрюваним. *Юридичний вісник Національного університету «Одеська юридична академія*. 2020. Вип. 5. С. 195–202.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Юрченко В.В. Психологічний зміст діяльності прокурора. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України: матеріали науково-практичного круглого столу* (м. Київ, 25 квіт. 2019 р.) Київ, 2019. С. 120–123.
2. Юрченко В.В. Правові основи діяльності процесуального керівника під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій*

діяльності: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернівці, 31 трав. 2019 р.). Чернівці, 2019. С. 247–250.

3. Юрченко В.В. Наявність психологічних ознак примусу у виклику до прокурора та його наслідків. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень*: II науково-практична конференція (м. Дніпро, 28–29 лют. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 47–50.

4. Юрченко В.В. Психологія проведення огляду місця події під час досудового розслідування. *Реформування та розвиток гуманітарних та природничих наук*: II науково-практична конференція (м. Полтава, 22–23 трав. 2020 р.). Полтава, 2020. С. 79–82.

5. Юрченко В.В. Слідчий експеримент: тактика та психологія його проведення прокурором. *Проблеми розвитку науки в контексті трансформацій суспільства*, II науково-практична конференція, (28–29 серп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 81–85.

6. Юрченко В.В. Застосування знань психології в ході допиту неповнолітнього підозрюваного прокурором. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасності держави*: міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 20 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 243–245.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Дарницького УП

ГУНП у м. Києві

Олександр П'ЯТНИКІВСЬКИЙ

2021 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Юрченка Вадима Васильовича на тему: «Психологія процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування» у практичну діяльність слідчого відділу Дарницького УП ГУНП у м. Києві

Комісія у складі: начальника Дарницького УП ГУНП у м. Києві П'ятниківського Олександра Анатолійовича, т.в.о. начальника слідчого відділу Дарницького УП ГУНП у м. Києві Жидовцева Антона Володимировича, заступника начальника відділу поліції – начальника слідчого відділення відділу поліції № 1 (з обслуговування житлових масивів «Харківський» та «Стара Дарниця «Нова Дарниця» та селища Бортниці) Дарницького УП ГУНП у м. Києві Жидкого Дмитра Валерійовича, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Юрченка В.В. за темою: «Психологія процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (спеціальність – 19.00.06, юридична психологія) використовуються у практичній діяльності слідчого відділу Дарницького УП ГУНП у м. Києві в ході розслідування кримінальних правопорушень. Надані автором особливості використання спеціальних психологічних знань та сформульовані практичні рекомендації сприяють підвищенню ефективності процесу розслідування кримінальних правопорушень, які розслідуються у слідчому відділі.

Матеріали, надані Юрченком В.В. для впровадження у практичну діяльність:

Юрченко В.В. Психологічний зміст діяльності прокурора. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України*: матеріали науково – практичного круглого столу, м. Київ, 25.04.2019, с. 120-123.

Юрченко В.В., Правові основи діяльності процесуального керівника під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності*: матеріали всеукраїнської науково – практичної конференції, м. Чернівці, 31.05.2019, с. 247-250.

Юрченко В.В., Наявність психологічних ознак примусу у виклику до прокурора та його наслідків. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень*: II науково – практична конференція, Дніпро, 28-29.02.2020, с. 47-50.

Юрченко В.В., Психологія проведення огляду місця події під час досудового розслідування. *Реформування та розвиток гуманітарних та*

природничих наук: II науково – практична конференція, Полтава 22-23.05.2020, с. 79-82.

Юрченко В.В., Слідчий експеримент: тактика та психологія його проведення прокурором. *Проблеми розвитку науки в контексті трансформацій суспільства*, II науково – практична конференція, 28-29.08.2020, с. 81-85.

Юрченко В.В., Застосування знань психології в ході допиту неповнолітнього підозрюваного прокурором. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасності держави*: міжнародна науково – практична конференція, м. Київ, 20.04.2021, с. 243-245.

Юрченко В.В. Прокурор як керівник розслідування кримінальних правопорушень. *Наше право*. 2019, Вип. 1, с. 118-124.

Юрченко В.В. Психологічні основи допиту свідка під час досудового розслідування. *Європейські перспективи*. 2019, Вип. 2, с. 139-147.

Юрченко В.В. Психологические особенности взаимодействия прокурора с потерпевшим во время досудебного расследования уголовных преступлений в Украине. *Leges si viata*. 2020, с. 114-118.

Юрченко В.В. Психологічні особливості ініціювання та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час проведення досудового розслідування в Україні. *POLISH JOURNAL OF SCIENCE №27 (2020) VOL. 2*, с. 49-53.

Юрченко В.В. Використання прокурором спеціальних психологічних знань під час взаємодії з підозрюваним. *Юридичний вісник національного університету «Одеська юридична академія*, 2020, Вип. 5, с. 195-202.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані Юрченком В.В. матеріали містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації відносно тактики досудового розслідування, проведення окремих слідчих дій під час розслідування кримінальних правопорушень та запровадженні у практичну діяльність слідчого відділу Дарницького УП ГУНП у м. Києві.

Голова комісії:

Начальник Дарницького УП
ГУНП у м. Києві

Олександр П'ятниківський

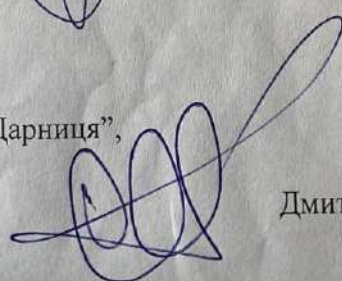
Члени комісії:

Т.в.о. начальника СВ
Дарницького УП ГУНП у м. Києві

Антон Жидовцев

Заступник начальника відділу поліції –
начальник слідчого відділення
відділу поліції № 1 (з обслуговування
житлових масивів “Харківський”, “Стара Дарниця”,
“Нова Дарниця” та селища Бортничі)
Дарницького УП ГУНП у м. Києві

Дмитро Жидкий

Прокуратура України
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ПРОКУРАТУРА
НЕМИРІВСЬКА ОКРУЖНА ПРОКУРАТУРА

м. Немирів, вул. Шевченка, 23, 22800

факс: (04331) 2-25-07

ЗАТВЕРДЖУЮ

керівник Немирівської окружної
 прокуратури Вінницької області

Ростислав ПЕТРАШ

«24» вересня 2021 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження
Юрченка Вадима Васильовича
на тему:

«Психологія процесуального керівництва прокурором під час досудового
розслідування» у практичну діяльність
Немирівської окружної прокуратури Вінницької області

Комісія у складі: керівника Немирівської окружної прокуратури Вінницької області Петраша Ростислава Івановича, заступника керівника Немирівської окружної прокуратури Вінницької області Кравченка Євгенія Григоровича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Юрченка Вадима Васильовича за темою: «Психологія процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування» на здобуття наукового ступеня доктора філософії (спеціальність – 19.00.06, юридична психологія) використовуються у практичній діяльності Немирівської окружної прокуратури Вінницької області в ході здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Надані автором матеріали щодо особливостей використання спеціальних психологічних знань та сформульовані практичні рекомендації сприяють підвищенню ефективності процесу організації розслідування кримінальних правопорушень, які перебувають у провадженні відділу поліції № 5 Вінницького районного управління поліції Головного управління Національної поліції України у Вінницькій області.

Матеріали, надані Юрченком В.В. для впровадження у практичну діяльність:

Юрченко В.В. Психологічний зміст діяльності прокурора. Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України: матеріали науково – практичного круглого столу, м. Київ, 25.04.2019, с. 120 – 123.

Юрченко В.В., Правові основи діяльності процесуального керівника під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності: матеріали всеукраїнської науково – практичної конференції, м. Чернівці, 31.05.2019, с. 247 – 250.

Юрченко В.В., Наявність психологічних ознак примусу у виклику до прокурора та його наслідків. Теорія і практика актуальних наукових досліджень: II науково – практична конференція, Дніпро, 28-29.02.2020, с. 47 – 50.

Юрченко В.В., Психологія проведення огляду місця події під час досудового розслідування. Реформування та розвиток гуманітарних та природничих наук: II науково – практична конференція, Полтава 22-23.05.2020, с. 79 – 82.

Юрченко В.В., Слідчий експеримент: тактика та психологія його проведення прокурором. Проблеми розвитку науки в контексті трансформацій суспільства, II науково – практична конференція, 28-29.08.2020, с. 81 – 85.

Юрченко В.В., Застосування знань психології в ході допиту неповнолітнього підозрюваного прокурором. Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасності держави: міжнародна науково – практична конференція, м. Київ, 20.04.2021, с. 243-245.

Юрченко В.В. Прокурор як керівник розслідування кримінальних правопорушень. Наше право. 2019, Вип. 1, с. 118 – 124.

Юрченко В.В. Психологічні основи допиту свідка під час досудового розслідування. Європейські перспективи. 2019, Вип. 2, с. 139-147.

Юрченко В.В. Психологические особенности взаимодействия прокурора с потерпевшим во время досудебного расследования уголовных преступлений в Украине. *Legea si viata*. 2020. с. 114 – 118.

Юрченко В.В. Психологічні особливості ініціювання та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час проведення досудового розслідування в Україні. *POLISH JOURNAL OF SCIENCE №27 (2020) VOL. 2*, с. 49 – 53.

Юрченко В.В. Використання прокурором спеціальних психологічних знань під час взаємодії з підозрюваним. Юридичний вісник національного університету «Одеська юридична академія, 2020, Вип. 5, с. 195 – 202.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані Юрченком В.В. матеріали містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації відносно тактики проведення слідчих розшукових дій, використанню прокурорами спеціальних психологічних знань під час досудового розслідування, проведення окремих слідчих дій під час розслідування

кримінальних правопорушень та запровадженні у практичну діяльність
Немирівської окружної прокуратури Вінницької області.

Голова комісії:

Керівник Немирівської
окружної прокуратури

Ростислав ПЕТРАШ

Член комісії:

Заступник керівника
Немирівської окружної прокуратури

Євгеній КРАВЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Станіслав ГУСАРЄВ
01 лютого 2022 року

АКТ

**про впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня
доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю
081 «Право» Національної академії внутрішніх справ Юрченка Вадима
Васильовича на тему «Психологія процесуального керівництва
прокурором під час досудового розслідування» в освітній процес
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія в складі: завідувача кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, професора Кудерміної Олени Іванівни (голова комісії); заступника начальника навчально-методичного відділу, кандидата юридичних наук Бистрицького Богдана Юрійовича, в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури, доктора юридичних наук, професора Дрозда Олексія Юрійовича, склала цей акт про те, що результати дисертації здобувача наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» Національної академії внутрішніх справ Юрченка Вадима Васильовича на тему «Психологія процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування» впроваджено в освітній процес академії, зокрема:

1. Матеріали дисертації здобувача застосовуються в освітньому процесі під час підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять зі здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін: «Юридична психологія», «Методика проведення психологічної експертизи в різних галузях психології», «Конфліктологія», «Психологія оперативно-розшукової діяльності».

2. Результати дисертаційного дослідження Юрченка Вадима Васильовича відображені в наукових статтях і науково-практичних конференціях для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел для підготовки навчальних матеріалів рекомендовано такі публікації:

Юрченко В.В. Психологічний зміст діяльності прокурора. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС*

України та Національної поліції України: матеріали науково – практичного круглого столу, м. Київ, 25.04.2019, с. 120 – 123.

Юрченко В.В., Правові основи діяльності процесуального керівника під час організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності: матеріали всеукраїнської науково – практичної конференції, м. Чернівці, 31.05.2019, с. 247 – 250.*

Юрченко В.В., Наявність психологічних ознак примусу у виклику до прокурора та його наслідків. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень: II науково – практична конференція, Дніпро, 28-29.02.2020, с. 47 – 50.*

Юрченко В.В., Психологія проведення огляду місця події під час досудового розслідування. *Реформування та розвиток гуманітарних та природничих наук: II науково – практична конференція, Полтава 22-23.05.2020, с. 79 – 82.*

Юрченко В.В., Слідчий експеримент: тактика та психологія його проведення прокурором. *Проблеми розвитку науки в контексті трансформацій суспільства, II науково – практична конференція, 28-29.08.2020, с. 81 – 85.*

Юрченко В.В., Застосування знань психології в ході допиту неповнолітнього підозрюваного прокурором. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасності держави: міжнародна науково – практична конференція, м. Київ, 20.04.2021, с. 243-245.*

Юрченко В.В. Прокурор як керівник розслідування кримінальних правопорушень. *Наше право. 2019, Вип. 1, с. 118 – 124.*

Юрченко В.В. Психологічні основи допиту свідка під час досудового розслідування. *Європейські перспективи. 2019, Вип. 2, с. 139-147.*

Юрченко В.В. Психологические особенности взаимодействия прокурора с потерпевшим во время досудебного расследования уголовных преступлений в Украине. *Legea si viata. 2020. с. 114 – 118.*

Юрченко В.В. Психологічні особливості ініціювання та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час проведення досудового розслідування в Україні. *POLISH JOURNAL OF SCIENCE №27 (2020) VOL. 2, с. 49 – 53.*

Юрченко В.В. Використання прокурором спеціальних психологічних знань під час взаємодії з підозрюваним. *Юридичний вісник національного університету «Одеська юридична академія, 2020, Вип. 5. с. 195 – 202.*

3. Зазначені праці підтверджують належний навчально-методичний рівень, актуальність обраної тематики, фахову підготовку дисертації здобувача

кафедри юридичної психології Юрченка Вадима Васильовича на тему: «Психологія процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування», а також практичну значимість роботи та можливість використання результатів дисертаційного дослідження при викладанні вище зазначених навчальних дисциплін.

Голова комісії:

Олена КУДЕРМІНА

Члени комісії:

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

Олексій ДРОЗД